ROLA ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ W ZARZĄDZANIU REWITALIZACJĄ MIAST

Doświadczenia Polski i Mołdawii

REDAKCJA NAUKOWA

Mariusz W. Sienkiewicz

Katarzyna Kuć-Czajkowska

ROLA ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ W ZARZĄDZANIU REWITALIZACJĄ MIAST

Doświadczenia Polski i Mołdawii

THE ROLE OF PUBLIC ADMINISTRATION IN MANAGING CITY REVITALIZATION

Experiences of Poland and Moldova

EDITED BY

Mariusz W. Sienkiewicz
Katarzyna Kuć-Czajkowska

ROLA ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ W ZARZĄDZANIU REWITALIZACJĄ MIAST

Doświadczenia Polski i Mołdawii

REDAKCJA NAUKOWA

Mariusz W. Sienkiewicz
Katarzyna Kuć-Czajkowska

Wydawnictwo POLIHYMNIA, Lublin-Leova 2022

Recenzent
dr Monika Sidor

Projekt okładki
Krzysztof Trojnar

Redakcja techniczna
Marta Pijas

© Copyright by POLIHYMNIA

© Copyright by Fundacja Centrum Rozwoju Lokalnego, Lublin-Leova 2022

ISBN 978-83-7847-828-7

Książka wydana w ramach projektu: „Nasza Leova". Wdrożenie modelu partycypacyjnego zarządzania rewitalizacją miasta Leova w Mołdawii

polska pomoc

Projekt współfinansowany w ramach polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP

Publikacja wyraża wyłącznie poglądy autorów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP

Skład, druk, oprawa:
Wydawnictwo Muzyczne POLIHYMNIA Sp. z o.o.,
ul. Deszczowa 19, 20-832 Lublin,
tel. +48 81 746 97 17 • e-mail: poczta@polihymnia.pl
www.polihymnia.pl • www.ebookipolihymnia.pl

Grafiki na okładce: macrovector/Freepik, katemangostar/Freepik

Spis treści

Wstęp 5

Kamil Glinka – Urban revitalization? European Parliament towards the Urban Agenda for the EU 9

Elwira Gross-Gołacka – W kierunku różnorodnego i inkluzywnego miasta – perspektywa polityki włączającej i otwartej na różnorodność w procesie rewitalizacji 27

Ewelina Makoś – Problematyka procesu rewitalizacji polskich miast w kontekście cyfryzacji i informatyzacji społeczeństwa 41

Mariusz W. Sienkiewicz – Partycypacyjny model zarządzania rewitalizacją na przykładzie miasta Leova w Mołdawii 51

Leszek Włodarski – Rewitalizacja w gminie Łęczna na przykładzie Parku Podzamcze 69

Katarzyna Kuć-Czajkowska, Monika Sidor, Justyna Wasil – Partycypacja w procesie rewitalizacji na przykładzie katowickiego osiedla Nikiszowiec 85

Agnieszka Ziętek – Partycypacja społeczna w procesach rewitalizacji. Przypadek Lubelszczyzny 105

Mariusz Sienkiewicz, Martyna Ochalska, Rafał Kozłowski – Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w wybranych miastach województwa lubelskiego – studia przypadków 121

Aleksandra Jadach-Sepioło, Aleksandra Kowalska – Pierwsze lata rewitalizacji miast w Mołdawii – wnioski z ewaluacji 141

Мариуш В. Сенкевич – Партиципаторная модель управления ревитализацией на примере города Леова в Молдове 153

Александра Ядах-Сепиоло, Александра Ковальская – Первые годы городской ревитализации в Молдове – выводы из оценки 173

Noty a autorach 187

Wstęp

Rewitalizacja miast stanowi współcześnie ważny element polityki rozwoju lokalnego i czynnik poprawy konkurencyjności terytorialnej. W wielu przypadkach przynosi zarówno korzyści społeczne, jak też ekonomiczne. Rewitalizacja jest procesem, w wyniku którego określona część terytorium miasta, w której zidentyfikowano kryzys społeczny, gospodarczy, czy też przestrzenny, zmienia się na lepsze.

Efektywna rewitalizacja realizowana jest przy szerokim udziale społeczności lokalnej. Dlatego też zaleca się stosowanie różnorodnych metod partycypacyjnych na każdym etapie planowania i wdrażania projektów rewitalizacyjnych.

W Polsce proces ten, w porównaniu do innych państw byłego Bloku Wschodniego, jest dosyć zaawansowany, zarówno w aspekcie formalnym, jak i funkcjonalnym. Większość jednostek samorządu gminnego posiada opracowane programy rewitalizacji. Skuteczną, i wydaje się, że niestety podstawową motywacją opracowania programów rewitalizacji przez gminy jest perspektywa pozyskania zewnętrznego finansowania na działania rewitalizacyjne.

Niezależnie od faktycznych przesłanek podejmowania się tego niełatwego zadania, polskie miasta mogą poszczycić się wieloma ciekawymi i mającymi realny wpływ na lokalny rozwój społeczno-gospodarczy przedsięwzięciami, które były efektem wdrożenia procesu rewitalizacji. Doświadczenia te stały się jedną z ważniejszych inspiracji do opracowania i realizacji projektu międzynarodowego pt. „*Nasza Leova*". *Wdrożenie modelu partycypacyjnego zarządzania rewitalizacją miasta Leova w Mołdawii*. Celem projektu było wypracowanie i wdrożenie koncepcji rewitalizacji miasta Leova w Mołdawii przy współudziale środowisk lokalnych i właśnie w oparciu o polskie doświadczenia. Głównym produktem projektu było opracowanie *Programu Rewitalizacji Miasta Leova*. Założono, że realizacja zaplanowanych działań i wynikających z nich korzyści wpłyną pozytywnie na poprawę jakości życia mieszkańców oraz zwiększenie udziału przedstawicieli sektorów publicznego, społecznego i gospodarczego z zarządzaniu przestrzenią miasta, w szczególności obszarami wymagającymi interwencji. W ramach projektu wytyczono kilka celów szczegółowych: 1) Podniesienie kwalifikacji oraz nabycie praktycznej wiedzy przez przedstawicieli

samorządu terytorialnego w Mołdawii w zakresie opracowania i wdrażania partycypacyjnego modelu rewitalizacji obszarów miejskich; 2) Nabycie praktycznej wiedzy oraz poznanie dobrych praktyk i nowoczesnych rozwiązań w zakresie projektów rewitalizacyjnych przez uczestników wizyt studyjnych w Polsce; 3) Integracja międzysektorowa społeczności lokalnych z terenu miasta Leova na rzecz wypracowania i wdrożenia programu rewitalizacji obszarów wymagających interwencji; 4) Zwiększenie potencjału instytucjonalnego władz lokalnych w zakresie rozwoju przestrzeni miejskiej w oparciu o szersze zaangażowanie społeczności lokalnej; 5) Stworzenie instrumentów wspomagających zarządzanie miastem i przeciwdziałanie niekorzystnym zjawiskom społeczno-gospodarczym poprzez opracowanie i wdrożenie *Programu Rewitalizacji Miasta Leova*.

Ostatnim działaniem w ramach projektu była organizacja międzynarodowej konferencji naukowo-praktycznej, a także wydanie niniejszej monografii, która jest jej bezpośrednim efektem. Zaprezentowane opracowanie składa się z artykułów w języku polskim, angielskim i rosyjskim. Celem takiego ujęcia treści jest stworzenie możliwości zapoznania się z ciekawymi przemyśleniami autorów na temat rewitalizacji szerokiemu gronu odbiorców w Polsce, a także za granicą.

Kamil Glinka w tekście pt. *Urban revitalization? European Parliament towards the Urban Agenda for the EU*, koncentruje się na Agendzie Miejskiej dla UE ze szczególnym uwzględnieniem rewitalizacji miast. Zwraca uwagę na działalność jednej z kluczowych unijnych instytucji – Parlamentu Europejskiego, który w kilku rezolucjach poświęconych kształtowaniu europejskiego podejścia do polityki miejskiej odnosi się do rewitalizacji.

Z kolei, zaprezentowaniu perspektywy *diversity and inclusion* (różnorodności i inkluzywności) w procesie rewitalizacji miast służy artykuł Elwiry Gross-Gołackiej zatytułowany: *W kierunku różnorodnego i inkluzywnego miasta – perspektywa polityki włączającej i otwartej na różnorodność w procesie rewitalizacji*. Autorka przekonuje, że płaszczyzna *diversity and inclusion* jest ważna podczas działań na rzecz skutecznej rewitalizacji, gdyż sprzyja ograniczeniu wykluczenia społecznego, eliminacji praktyk dyskryminacyjnych. W ten sposób udaje się ukształtować otwarte, tolerancyjne, włączające różne grupy społeczne, miasto.

Na ukazaniu zależności między podejmowanymi działaniami w zakresie rewitalizacji polskich miast a procesem cyfryzacji i informatyzacji społeczeństwa skupia się Ewelina Makoś w artykule *Problematyka rewitalizacji*

polskich miast w kontekście procesu cyfryzacji i informatyzacji społeczeństwa. W kwestii innowacyjności oraz ekorozwoju za konieczne do odnowy współczesnych miast uznaje *smart city*, tj. koncepcję planowania rozwoju miast przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii informacyjnych i komunikacyjnych.

Dalsza część książki to prezentacja konkretnych przykładów działań rewitalizacyjnych z uwzględnieniem włączenia społeczności lokalnej, organizacji pozarządowych, innych podmiotów w ten proces. Omawiany wątek rozważań otwiera artykuł Mariusza W. Sienkiewicza pt. *Partycypacyjny model zarządzania rewitalizacją na przykładzie miasta Leova w Mołdawii*. Autor przybliża efekty zarządzania rewitalizacją z udziałem mieszkańców, przedsiębiorców, organizacji w mołdawskim mieście Leova. Jest to efekt realizacji projektu międzynarodowego, który uzyskał dofinansowanie w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Konkretnego przykładu działań i efektów prac rewitalizacyjnych dotyczy też artykuł Leszka Włodarskiego, Burmistrza Miasta i Gminy Łęczna, zatytułowany *Rewitalizacja w gminie Łęczna na przykładzie Parku Podzamcze*. Realizacja projektu z zakresu infrastruktury krajobrazowej i rekreacyjno-wypoczynkowej poprawiała spójność przestrzenną, społeczną i kulturową układu urbanistycznego Łęcznej. W kolejnym wątku rozważań w książce, *Partycypacją w procesie rewitalizacji na przykładzie katowickiego osiedla Nikiszowiec* zajęły się Katarzyna Kuć-Czajkowska, Monika Sidor i Justyna Wasil. Autorki dociekają, jak przedstawiają się etapy udanego procesu rewitalizacji obszaru poprzemysłowego w konurbacji śląskiej, oraz jak wygląda udział władz miasta, przedstawicieli organizacji pozarządowych, mieszkańców w przypadku odnowy (rewitalizacji) osiedla patronackiego, wyróżniającego się unikatowym charakterem pod względem urbanistycznym i architektonicznym, atrakcyjnego pod względem turystycznym (dziedzictwo przemysłowe).

Agnieszka Ziętek koncentruje swoje badania wokół zagadnienia uczestnictwa mieszkańców w procesach współdecydowania w zakresie założeń oraz kształtu działań rewitalizacyjnych w gminach. Autorka, w ramach artykułu zatytułowanego: *Partycypacja społeczna w procesach rewitalizacji. Przypadek Lubelszczyzny*, przywołuje ciekawe wypowiedzi z wywiadów pogłębionych przeprowadzonych w gminach miejskich i miejsko-wiejskich województwa lubelskiego. Ustala, że władze lokalne, pomimo ustawowych

konieczności konsultowania kwestii związanych z rewitalizacją, nie zawsze owe zobowiązania realizują.

Wątek studiów przypadku zamyka artykuł Aleksandry Jadach-Sepioło i Aleksandry Kowalskiej pt. *Pierwsze lata rewitalizacji miast w Mołdawii – wnioski z ewaluacji*. Autorki konkluzje z oceny sposobu wsparcia i funkcjonowania systemu rewitalizacji miast w Mołdawii w latach 2017-2020 omawiają w oparciu o osiem kryteriów: adekwatności, dostępności, trwałości, wpływu działań rewitalizacyjnych, skuteczności i użyteczności przyjętych rozwiązań, efektywności kosztowej oraz spójności systemu rewitalizacji. Proponują m.in. budowanie sieci miast i upowszechnianie dobrych praktyk w zakresie działań rewitalizacyjnych w tym państwie.

Monografię kończą dwa artykuły cytowanych wyżej autorów przetłumaczone dla celów praktycznych na język rosyjski.

Niniejsze opracowanie wieńczy pewien etap w procesie tworzenia systemu rewitalizacji w Republice Mołdawii. Zakłada się, że zrealizowanie szeregu działań, które składały się na projekt partnerski będzie podstawą do dalszych przedsięwzięć w zakresie planowania rewitalizacji w pozostałych miastach Mołdawii. Należy mieć przy tym nadzieję, że obrana przez władze tego kraju polityka ukierunkowana na Zachód przyczyni się do dywersyfikacji i poszerzenia szans na pozyskiwanie środków finansowych, które są konieczne dla realizacji ambitnych projektów rewitalizacyjnych, na co liczą w szczególności wspólnoty lokalne, które brały aktywny udział w projektowaniu swojej przyszłości.

Mariusz Sienkiewicz
Katarzyna Kuć-Czajkowska

Urban revitalization? European Parliament towards the Urban Agenda for the EU[1]

Kamil Glinka

Abstract

The article focuses on the Urban Agenda for the EU with particular emphasis on its elements related to urban revitalization. Attention is paid to the activity of one of the three key EU institutions, namely the European Parliament (EP), focused on the formation of the agenda. The conducted analysis proves that urban revitalization is reflected in the Urban Agenda for the EU, although in the case of EP activity the reference to revitalization is limited. It comes down to the general assumptions of several resolutions devoted to the formation of a European approach to urban policy.

Keywords: urban policy, Urban Agenda for the EU, revitalization, European Parliament

Introduction

The progressing urbanization processes make the functioning of cities an important element of the public debate devoted to the transformations of the modern state which seems to be gaining in importance (Peck et al. 2009), the state loses the ability to solve problems that materialize not only in many sectoral areas but also on many levels, not only central, but also regional and local. The Urban Agenda for the EU is an answer to the above-mentioned challenges.

The importance of the Urban Agenda for the EU stems from two seemingly key phenomena. Firstly, over 70% of the EU population live in cities and, which is worth noting, this percentage is constantly growing,

[1] The article presents the results of the project 'Urban dimension of European Community's policy - genesis and evolution' implemented within the International Visegrad Fund Research Grant Program 2021-2022 at Historical Archives of European Union (HAEU) of European University Institute (EUI).

provoking the question of the perspective of their sustainable development (Eurostat 2020). Secondly, more than two-thirds of EU sectoral policies, and these are policies of different origins, exert even a minimal impact on the functioning of these cities. The Urban Agenda for the EU is a 'reaction' to the postulate of developing a European approach to the phenomena signaled above (see Fedeli 2014; Armondi, Gregorio Hurtado 2019). It therefore covers an extremely wide spectrum of problems. The problem of urban revitalization is one of the problems.

Research aims

The article focuses on the Urban Agenda for the EU with particular emphasis on its elements related to urban revitalization. Attention is paid to the activity of one of the three key EU institutions – the European Parliament (the EP).

For the purpose of the article, a hypothesis is created according to which the issues of urban revitalization are reflected in the Urban Agenda for the EU, including the EP's activity focused on the formation of the Urban Agenda for the EU.

The way the hypothesis is formulated has two reasons. Firstly, urban revitalization, understood as the activity of public administration entities aimed at transforming a separate fragment of space that has lost its former functions, is a key challenge for conducting urban policy (see Ross, Leigh 2000; Grodach, Ehrenfeucht 2015; Gillette 2022). For this reason, it is the subject of lively interest of municipal self-government administration in the EU Member States, also in Poland. One may be tempted to say that without the use of the instruments offered by the EU – organizational and financial ones – the success of revitalization in many cases would not be possible. Bearing in mind the above, it can be assumed that the EU support for urban revitalization is appropriately 'anchored' in the Urban Agenda for the EU.

Secondly, there are the European Commission (the EC) and the Council of European Union (the Council), not the EP, that are the most important architects of the Urban Agenda for the EU. The sources of the dominant position of the EC and the Council are to be found in the treaty regulations and, consequently, in the catalog of tasks and powers assigned to it. Considering the above, one may be tempted to say that the EP and its influence

on the process of forming the Urban Agenda for the EU is not a central point of scientific reflection dedicated to the urban dimension of European policies. This state of affairs is intriguing as the EP is, after all, a participant in the EU legislative process[2]. Therefore, it can set and organize the directions of thinking about the Urban Agenda for the EU.

A positive verification of the hypothesis will be possible when the conducted analysis proves that urban revitalization is reflected in the documents underlying the Urban Agenda for the EU, including the documents that are a 'product' of the EP's activity.

The use of several research methods is of key importance for the verification of the hypothesis. The analysis of documents, not only legal acts which are the connected with the functioning of the EP's activity, plays a key role. The research material used by the author of the article comprises the source materials provided by EP as well as the collections of the Historical Archives of European Union (HAEU) of the European University Institute (EUI), obtained in the course of the query, namely EP's plenary sittings documentation as well as European Parliament Political Groups (EPPGs) documentations. The nature of the article also justifies the use of the selected elements of the institutional and legal analysis. The activity of the EP cannot be a subject of a scientific reflection that does not take into account the broader context of the formation of the Urban Agenda for the EU.

Urban Agenda for the EU – a brief summary

The current shape of the Urban Agenda for the EU is a result of the activities of the EU institutions for several decades. It is worth paying attention to the fact that the first, although rudimentary, actions of urban provenance undertaken at the EU forum took place at the turn of the 1970s and 1980s (see Hooghe, Keating 1994; Bache 1998; Tofarides 2013; McCann 2015). Table 1 presents the most important documents from the point of view of

[2] The article presents the results of the project 'Urban dimension of European Community's policy - genesis and evolution' implemented within the International Visegrad Fund Research Grant Program 2021-2022 at Historical Archives of European Union (HAEU) of European University Institute (EUI).

the formation of the Urban Agenda for the EU, e.g. communications, resolutions, declarations, conclusions, green papers, working papers, reports, guides, brochures. These are documents of institutions such as not only the EC, the Council and the EP, but also the European Economic and Social Committee and the European Committee of the Regions. The activity of entities such as Congress of Local and Regional Authorities, Council of European Municipalities and Regions, EUROCITIES also exerts an impact on the Urban Agenda for the EU.

Table 1. The formation of the Urban Agenda for the EU – a list of the most important documents

Document's name	Institution	Year
EU framework		
Green paper on urban environment	European Commission	1990
Urbanization and the functions of cities in the European Community		1992
Towards an urban agenda in the European Union		1997
European Spatial Development Perspective. Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union		1999
Towards a thematic strategy on the urban environment		2004
Cohesion Policy and cities. The urban contribution to growth and jobs in the regions		2006
Thematic strategy on the urban environment		2006
Towards a new culture for urban mobility		2007
Green paper on territorial cohesion: Turning territorial diversity into strength		2008
Action Plan on urban mobility		2009
The urban dimension in Community policies for the period 2007-2013		2010
Cities of tomorrow. Challenges, visions, ways forward		2011
Cities of tomorrow: Investing in Europe		2014
The urban dimension of EU policies – Key features of an EU urban agenda		2014
Scenarios for Integrated Territorial Investments		2014
Quality of Life in European Cities 2015		2016
Report from the Commission to the Council on the Urban Agenda for the EU		2017

Online Brochure on 'the state of play of the Urban Agenda for the EU – Multi-level governance in action'		2019
Assessment Study of the Urban Agenda for the European Union (UAEU)		2019
European Spatial Development Perspective – Towards Balanced and Sustainable Development of the Territory of the European Union	Council of European Union	1999
Lille Action Programme		2000
Urban Aquis		2004
Bristol Accord		2005
Territorial Agenda of the European Union. Towards a More Competitive and Sustainable Europe of Diverse Regions		2007
Leipzig Charter on Sustainable European Cities		2007
Marseilles Statement		2008
Toledo Declaration		2010
Territorial Agenda of the European Union 2020. Towards an Inclusive, Smart and Sustainable Europe of Diverse Regions		2011
'Road map' for the implementation of the new Territorial Agenda adopted during Polish presidency		2011
Riga Declaration. Towards the EU Urban Agenda		2015
Pact of Amsterdam. Urban Agenda for the EU Agenda		2016
Bucharest Declaration. Towards a common framework for urban development in the European Union		2019
New Leipzig Charter. The transformative power of cities for the common good		2020
Ljubljana Agreement and its Multiannual Working Programme		2021
Presidency Conclusions adopted at the Informal Meeting of the Directors General of Territorial Cohesion/ Spatial Development and Urban Development on 21 November, 2013 in Vilnius.		2013
Presidency Conclusions adopted at the Informal Meeting of Ministers responsible for cohesion policy of 24-25 April 2014 in Athens		2014
Presidency Conclusions of the Luxembourg Presidency of the Council of the European Union on the occasion of the Informal Ministerial Meetings on Territorial Cohesion and Urban Policy (26 and 27 November 2015).		2015

Towards a new culture of urban mobility	European Parliament	2008
The Territorial Agenda and the Leipzig Charter: Towards a European Action Programme for Spatial Development and Territorial Cohesion		2008
European Urban Agenda and its Future in Cohesion Policy		2011
Urban re-development as contribution to economic growth in the framework of the EU Cohesion Policy		2013
The urban dimension of EU policies		2015
Metropolitan Areas and City Regions in Europe 2020	European Economic and Social Committee	2011
An EU urban agenda – strengthening the urban dimension of EU policymaking for a more effective delivery of Europe 2020		2015
The future of the EU Urban Agenda seen from the perspective of civil society		2016
Towards an Integrated Urban Agenda for the EU	European Committee of the Regions	2014
The improvement of the implementation of the Territorial Agenda of the European Union 2020		2015
Concrete steps for implementing the EU Urban Agenda		2016
Non-EU framework		
European Urban Charter	Congress of Local and Regional Authorities	1992
European Urban Charter II		2008
EUROCITIES strategic framework 2014-2020: towards an EU urban agenda for cities	EUROCITIES	2014
CEMR Contribution to an Urban Agenda	Council of European Municipalities and Regions	2014
CEMR Position Paper 'Territorial development An EU Urban Agenda should facilitate local authorities' action on the ground'		2015
Vienna Declaration by the Mayors of the EU Capital Cities „A strong voice in Europe"	-	2015
Declaration by the Mayors of the EU Capital Cities on the EU Urban Agenda and the Refugee Crisis	-	2016

Source: author's own compilation on the basis of: Glinka 2020, pp. 60-69, 2022a, 2022b; Pact of Amsterdam 2016; New Leipzig Charter 2020.

According to the presented data, the catalog of documents is extensive and diverse, which seems to reflect the complex nature of the process of shaping the European approach to urban policy.

The analysis of not only the extensive literature on the subject, but also aquis communitare shows that two documents are of key importance for understanding what the Urban Agenda for the EU is. Pact of Amsterdam from 2016 (Pact of Amsterdam 2016) is the first one and New Leipzig Charter. The transformative power of cities for the common good from 2020 (New Leipzig Charter 2020) is the second one. Both documents form the framework for the EU's current approach to cities and urban communities. At the same time, they set the direction of thinking about urban revitalization, which will be discussed in more detail in the next part of the article.

Revitalization as a paradigm of Urban Agenda for the EU

The postulate of urban revitalization is one of the key postulates emerging from the analysis of the Urban Agenda for the EU. This is due to at least two elements.

First, the belief in the importance of the actions aimed at the 'reconstruction' of cities is emphasized in the Pact of Amsterdam. Although the document itself is general in this respect, the vast majority of the Partnerships of Urban Agenda for the EU established, which should be emphasized, on the basis of the Pact of Amsterdam refer to the postulate of urban revitalization[3]. This is evidenced by the analysis of fourteen Actions Plans which outline the framework of the activities aimed at the development of Partnerships, ranging from Culture/ Cultural Heritage to Air Quality (see Table 2).

Table 2. Urban Agenda for the EU' Action Plans towards urban revitalization

Action Plan	Reference to revitalization (YES/NO/INDIRECT)
Culture/Cultural Heritage	YES
Security in Public Spaces	YES
Sustainable Land Use	YES

[3] While the Pact of Amsterdam outlines the need for twelve Partnerships, fourteen are ultimately created. Partnerships are the instruments of collaboration that allow not only cities, but also EU Member States, EU institutions, NGOs and business partners to find common ways to improve the functioning of EU urban areas (see Urban Agenda 2022).

Public Procurement	YES
Energy Transition	YES
Climate Adaptation	YES
Urban Mobilty	YES
Digital Transition	YES
Circular Economy	YES
Jobs and Skills in the Local Economy	YES
Urban Poverty	YES
Inclusion of Migrants and Refugees	INDIRECT
Housing	YES
Air Quality	YES

Source: author's own compilation on the basis of: Urban Agenda (2019a).

Urban revitalization is most strongly reflected in the two Action Plans, namely Culture/Cultural Heritage and Jobs and Skills.

The first document (Culture/Cultural Heritage Action Plan) indicates the need to implement the idea of such revitalization which is not limited only to the physical (material) aspect in the form of spatial and infrastructural housing. It emphasizes the perspective of involving public and social actors – the representatives of the so-called third sector (Urban Agenda 2020, p. 53). A broad approach to urban revitalization accompanies all the eleven themes implemented under the Partnership. The second document (Jobs and Skills Action Plan) places urban revitalization in the context of local development. Its authors define 'the revitalization as a tool (support measure) to promote jobs and skills in local economies' (Urban Agenda 2019b, p. 25). Its aim is therefore to stimulate the development of cities, including urban entrepreneurship.

It should be emphasized that Urban Agenda for the EU has a 'soft' character. Its establishment does not entail any consequences in the form of new sources of financing or changes to the existing division of competences within the EU itself. In this sense, the implementation of Actions Plans is based on the potential arising from the use of existing funds (primarily the European Regional Development Fund and the European Social Fund) and the involvement of structures already operating within the EU.

Secondly, the need for urban revitalization is expressed directly in the New Leipzig Charter. In Part C of the document entitled 'Key Principles of Good Urban Governance', the authors of the document outline the frame-

work for conducting urban policy. In addition to the activities carried out in many sectoral areas, they impose on public authorities the obligation to preserve and revitalize the material cultural heritage. The implementation of such a defined goal is not possible without implementing the principles of strategic and operational management (New Leipzig Charter 2020, p. 6). Moreover, in part D. 1.1. entitled 'Active and strategic spatial development policies and spatial planning', the document gives priority to 'renewal and comprehensive revitalization of urban areas, including the development of post-industrial areas' (New Lepizig Charter 2020, p. 8). It is an extension of the assumptions of the Leipzig Charter of 2007, especially those parts of it that refer to the poorest city districts, and therefore endangered not only by the loss of functions by public utilities and facilities, but also by transport, educational and cultural exclusion of the inhabitants of these districts (see Leipzig Charter 2007).

European Parliament impact

As has already been signaled, the EP is one of the EU institutions involved in the process of shaping the Urban Agenda for the EU. The importance of the activities of the EP seems to be crucial as it is a 'product' of political agreements reached between political fractions. This is evidenced by the activities undertaken on the EP forum, namely the activities of Christian Democrats, Socialists, Greens etc. The issue of the functioning of cities and their inhabitants was therefore the subject of interest of the Members of the EP (MEPs). In this context, it is worth pointing out the numerous questions from MEPs focused on various sectoral policies.

The element that united the activities of MEPs was the concern for the functioning of cities and their future development. The vast majority of questions concerned URBAN programme (Community initiative concerning urban areas)[4] and its implementation in individual EU Member States. It is worth mentioning the detailed questions of MEPs representing Portugal, Spain, Greece, UK, France, Germany etc. (HAEU 1995a, 1995b, 1995c, 1995d, 1995e; 1996a, 1996b; 1997a, 1997b, 1997c; 1998a, 1998b, 1998c; 1999a, 1999b, 1999c, 1999d, 1999e). However, the main stage of the MEPs

[4] The URBAN I (1994-1999) and URBAN II (2000-2006) programs initiated by the EC made it possible to stimulate the broadly understood development of cities, including the revitalization of their degraded areas.

involvement in the formulation of the Urban Agenda for the EU took place after 2000 (see Glinka 2022c).

Taking the above into the account, the EP activity is analyzed on three working levels. The first level covers the official documents – legal acts adopted by the EP. The second level relates to the working documents used for the functioning of the EP. They are prepared by the European Parliamentary Research Service (EPRS). The third level concerns the activity of URBAN intergroup which is one of the thematic (problem) groups in the EP.

Level one

Table 5 presents five documents that are an expression of the EP's activity focused on the Urban Agenda for the EU. All of them are resolutions. Therefore, they are soft in nature and outline the desired directions of action taken by all entities, not only EU institutions, which may have an impact on the functioning of cities and their inhabitants. The analysis of the assumptions of the documents leads to the conclusion that three of them emphasize the need for urban revitalization.

Table 3. EP towards Urban Agenda for the EU – revitalization aspect

Legal act	Reference to revitalization (YES/NO/INDIRECT)
Resolution on 'Towards a new culture of urban mobility'	INDIRECT
Resolution on the follow-up of the Territorial Agenda and the Leipzig Charter: Towards a European Action Programme for Spatial Development and Territorial Cohesion	YES
Resolution on European Urban Agenda and its Future in Cohesion Policy	YES
Resolution on urban re-development as contribution to economic growth in the framework of the EU Cohesion Policy	YES
Resolution on the urban dimension of EU policies	INDIRECT

Source: author's own compilation on the basis of: EP 2008a, 2008b, 2011, 2013, 2015.

In the first case (Resolution on the follow-up of the Territorial Agenda and the Leipzig Charter: Towards a European Action Program for Spatial Development and Territorial Cohesion), one should emphasize the perspective of extending the catalog of actors into the programming process of, not only development, but also of urban revitalization. In this case, it is about taking into account the opinions of not only public but also private and social actors (EP 2008a). In the second case (Resolution on European Urban Agenda and its Future in Cohesion Policy), attention is drawn to the need to revitalize 'urban areas by reclaiming industrial sites and contaminated land'. It is embedded in the context of searching for common development trajectories of urban and rural areas (EP 2011). The third resolution (Resolution on urban re-development as contribution to economic growth in the framework of the EU Cohesion Policy) outlines yet another vision of revitalization. In this case, it is about developing marginalized urban areas and supporting local economic growth (EP 2013).

Level two

As shown by the data presented in Table 4, the issues of urban revitalization do not dominate the urban documents prepared by EPRS.

Table 4. EPRS towards Urban Agenda for the EU – revitalization aspect

Document type	Document number	Number of documents with reference to revitalization
Note (At a Glance)	12	0
Briefing	67	4
Study	152	3
In Depth Analysis	15	-
Total	246	7

Source: author's own compilation on the basis of: EP Think Tank (2022).

Over the period of over twenty-five years (namely the period 1997-2022), EPRS has prepared almost two hundred and fifty documents dedicated to many different aspects of the Urban Agenda for the EU. Importantly, these documents were used, although obviously to a different extent, in the course of the work on new EU legal acts devoted to the so-called

urban issues[5]. The documents referred to as 'studies' (152 items in total) dominate. On the last position, however, there are notes (only 12 items). Bearing in mind the references to urban revitalization, it should be noted, however, that they are the subject of only seven documents. Revitalization is analyzed in the context of 'reconstruction' of cultural heritage (1 document), post-industrial areas (1 document), local economies (4 documents) and the social fabric (1 document) (EP Tink Tank 2022).

Level three

URBAN intergroup, established in 2005, brings together those MEPs who are active in the urban dimension of European policies. The interest in the so-called urban issues, not a party affiliation i.e. belonging to a specific EPPGs, is a key to the membership in the group. It is worth paying attention to the fact that the group cooperates with over one hundred and thirty partners, namely local government units, associations of these units and think-thankers. It also carries out specific activities. It is worth mentioning, i.a. meetings of members, thematic conferences and seminars organized both by the group itself and its partners, or the issuing of a newsletter. Urban revitalization is one of the many different problems that the group points out and addresses. The analysis of the official website proves, however, that the 'reconstruction' of cities is not the subject of its special activities aimed at such issues (see URBAN intergroup 2022).

Conclusion

Urban revitalization, treated as one of the key challenges of contemporary urban policy, is one of the postulates that is reflected in the Urban Agenda for the EU. As has been proven, the two key legal acts – the Pact of Amsterdam and the New Leipzig Charter – emphasize the prospect of restoring the former 'glory' of those areas of cities that have lost their functions. Importantly, the postulate of urban revitalization translates into the activity of the EP which is 'on the sidelines' of scientific reflection on the shaping of the European approach to urban policy. As has been shown, however, these references are limited to only general formulations of the

[5] A completely separate issue is whether, and if so, to what extent the prepared documents are used during the EP's works.

three resolutions: from 2008, from 2011 and from 2013. The postulate of „reconstruction" of cities also does not dominate the activities of the aforementioned EPRS and URBAN intergroup.

Bearing in mind the above, it should be stated that the hypothesis according to which the problem of urban revitalization is reflected in the Urban Agenda for the EU, including the activity of the EP aimed at the formation of the Urban Agenda for the EU, can be confirmed, although only to a limited extent.

The results of the research allow to draw at least two conclusions. Firstly, it is worth noting that the process of shaping the Urban Agenda for the EU, including in relation to urban regeneration, confirms the thesis about the involvement of all three key EU institutions, i.e. the EC, the Council and the EP. However, the EP's impact, however, is the most limited in this regard.

Secondly, it should be emphasized that the 'presence' of urban revitalization in the documents underlying the contemporary understanding of Urban Agenda for the EU proves the importance of this issue. One can therefore be tempted to say that urban revitalization is an immanent component of the European approach to urban policy.

Bibliography

Armondi S., Gregorio Hurtado S., (2019) *Foregrounding Urban Agendas: The New Urban Issue in European Experiences of Policy-Making*, Cham.

Bache I., (1998) *Politics of European Union Regional Policy. Multi-Level Governance Or Flexible Gatekeeping?*, Sheffield.

EP (2008a) *European Parliament resolution of 21 February 2008 on the follow-up of the Territorial Agenda and the Leipzig Charter: Towards a European Action Programme for Spatial Development and Territorial Cohesion (2007/2190(INI))*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0069_EN.html, 29.11.2022.

EP (2008b) *European Parliament resolution of 9 July 2008 on „Towards a new culture of urban mobility" (2008/2041(INI))*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-6-2008-0356_EN.html, 29.11.2022.

EP (2011) *European Parliament resolution of 23 June 2011 on European Urban Agenda and its Future in Cohesion Policy (2010/2158(INI))*,

https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2011-0284_EN.html, 29.11.2022.
EP (2013) *European Parliament resolution of 15 January 2013 on urban re-development as contribution to economic growth in the framework of the EU Cohesion Policy (2011/2311(INI))*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-7-2013-0001_EN.html, 29.11.2022.
EP (2015) *European Parliament resolution of 9 September 2015 on the urban dimension of EU policies (2014/2213(INI))*, https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-8-2015-0307_EN.html, 29.11.2022.
EP (2022) *European Parliament, Legislative powers*, https://www.europarl.europa.eu/about-parliament/en/powers-and-procedures/legislative-powers, 25.11.2022.
EP Think Tank (2022) *Think Tank. The documents that help shape new EU legislation*, https://www.europarl.europa.eu/thinktank/en/home, 29.10.2022.
Eurostat (2020) *Urban and rural living in the EU*, https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/-/EDN-20200207-1, 26.11.2022.
Fedeli V., (2014) *EU Urban Agenda: An Open and Complex Debate*, „disP--The Planning Review", vol. 50, issue 4, pp. 71-77.
Gillette H. Jr., (2022) *The Paradox of Urban Revitalization: Progress and Poverty in America's Postindustrial Era*, Philadelphia.
Glinka K., (2020) *Polityka miejska w marketingu prezydentów największych miast Dolnego Śląska*, Toruń.
Glinka K., (2022a) *From urban dimension of European Community's policy to Urban Agenda for the UE – in search of the impact of Council of the European Union*, [in:] *Visions for 2030 – urban development trends of the Visegrad4 Region*, „Hungarian Society for Urban Planning", Budapest – in editorial works.
Glinka K., (2022b) *The European Commission shaping the urban dimension of EU policies – towards the catalogue of urban challenges?*, [in:] *Visions for 2030 – urban development trends of the Visegrad4 Region*, „Hungarian Society for Urban Planning", Budapest – in editorial works.
Glinka K., (2022c) *MEPs towards urban policy – in search of conditions for their activity on the forum of the European Parliament*, „Środowoeuropejskie Studia Polityczne" – in editorial works.
Grodach C., Ehrenfeucht R., (2015) *Urban Revitalization. Remaking cities in a changing world*, London.

HAEU (1995a) QUESTION ECRITE no 396/95 de José APOLINÁRIO à la Commission. Sélections des projets éligibles au titre de l'initiative communautaire URBAN. PE4-10514.
HAEU (1995b) QUESTION ECRITE no 593/95 de Hugh McMAHON à la Commission. Initiatives communautaires – URBAN. PE4-10711.
HAEU (1995c) QUESTION ECRITE no 2602/95 des députes Jesús CABEZÓN ALONSO, Juan COLINO SALAMANCA à la Commission. Programme URBAN. PE4-12720.
HAEU (1995d) QUESTION ECRITE no 2708/95 de Stephen HUGHES à la Commission. Initiatives communautaires – URBAN. PE4-12826.
HAEU (1995e) QUESTION ECRITE no 2860/95 de Joaquín SISÓ CRUELLAS à la Commission. Initiative URBAN en Espagne. PE4-12978.
HAEU (1996a) QUESTION ECRITE no 3607/95 de Jean-Yves LE GALLOU à la Commission. Programme URBAN. PE4-13725.
HAEU (1996b), QUESTION ECRITE no 856/96 de Odile LEPERRE-VERRIER à la Commission. Crédits URBAN – Objectif I. PE4-14635.
HAEU (1997a) QUESTION ECRITE no 420/97 de Josu IMAZ SAN MIGUEL à la Commission. Inclusion dans l'initiative communautaire URBAN d'un programme de rénovation de la baie de Pasaia (Pays basque). PE4-18330.
HAEU (1997b) QUESTION ECRITE no 792/97 de Jean-Yves LE GALLOU à la Commission. Programme URBAN. EP4-18702.
HAEU (1997c) QUESTION ECRITE no 3013/97 de Amedeo AMADEO à la Commission. Projets italiens pour le programme URBAN. PE4-20923.
HAEU (1998a) QUESTION ECRITE no 313/98 de Luis CAMPOY ZUECO à la Commission. Programme Urban. PE4-22453.
HAEU (1998b), QUESTION ECRITE no 831/98 de Pedro MARSET CAMPOS à la Commission. Mesures anti-sociales de la municipalité de Murcie dans la zone d'application du projet URBAN et les zones limitrophes (Espagne). PE4-22966.
HAEU (1998c) QUESTION ECRITE no 3436/98 de Roberta ANGELILLI à la Commission. Initiative Urban à Rome. PE4-25564.
HAEU (1999a) QUESTION ECRITE no 868/99 de Joan VALLVÉ à la Commission. Octroi d'aides dans le cadre du programme Urban et projets urbains à Valence. PE4-27111.

HAEU (1999b) QUESTION ECRITE no 871/99 de James NICHOLSON à la Commission. Initiative URBAN en Irlande du Nord. PE4-27114.
HAEU (1999c) QUESTION ECRITE no 1259/99 de Ingo FRIEDRICH à la Commission. Projet d'audit URBAN. PE4-27502.
HAEU (1999e) QUESTION ECRITE no 1259/99 de Ingo FRIEDRICH à la Commission. Projet d'audit URBAN. PE4-27502.
Hooghe L., Keating M., (1994) *The Politics of European Union Regional Policy*, „Journal of European Public Policy", vol. 1, issue 3, pp. 367-393.
Leipzig Charter (2007) *European Commission. Regional Policy, Leipzig Charter* https://ec.europa.eu/regional_policy/sources/activity/urban/leipzig_charter.pdf, 20.10.2019.
McCann P., (2015) *The Regional and Urban Policy of the European Union. Cohesion, Results-Orientation and Smart Specialisation*, Cheltencham.
New Leipzig Charter (2020) *Urban Agenda for the EU. New Leipzig Charter and Implementing Document*, https://futurium.ec.europa.eu/en/urban-agenda/library/new-leipzig-charter-and-implementing-document, 29.11.2022.
Olejnik A., (2017) *Future Perspectives of the Implementation of EU Urban Agenda*, „International Studies", vol. 19, issue 1, pp. 175-188.
Pact of Amsterdam (2016) *Urban Agenda for the EU. Pact of Amsterdam*, https://ec.europa.eu/futurium/en/content/pact-amsterdam.html, 22.10.2020.
Peck J., Theodore N., Brenner N., (2009) *Neoliberal Urbanism: Models, Moments, Mutations*, „SAIS Review", vol. 29, no. 1, pp. 49-66.
Ross C. L., Leigh N. G., (2000) *Planning, Urban Revitalization, and the Inner City: An Exploration of Structural Racism*, „Journal of Planning Literature", vol. 14, issue 3, pp. 367-380.
Tofarides M., (2013) *Urban Policy in the European Union. A Multi-Level Gatekeeper System*, London.
Urban Agenda (2019a) *Actions Plans. Part of Urban Agenda for the EU*, https://futurium.ec.europa.eu/en/urban-agenda/action-plans/news/action-plans-available, 29.11.2022.
Urban Agenda (2019b) *Jobs and Skills in the Local Economy Partnership. Part of Urban Agenda for the EU*, https://futurium.ec.europa.eu/en/urban-agenda/jobs-and-skills-local-economy/action-plan/final-action-plan-jobs-and-skills-local-economy-partnership, 29.11.2022.

Urban Agenda (2020) *Culture/Cultural Heritage. Part of Urban Agenda for the EU*, https://futurium.ec.europa.eu/en/urban-agenda/culturecultural-heritage/action-plan/final-action-plan-partnership-culturecultural-heritage, 29.11.2022.

Urban Agenda (2022) *What is the Urban Agenda for the EU?*, https://futurium.ec.europa.eu/et/node/2681?language=et, 27.11.2022.

URBAN intergroup (2022) *URBAN Intergroup at the European Parliament*, http://urban-intergroup.eu/, 29.11.2022.

W kierunku różnorodnego i inkluzywnego miasta – perspektywa polityki włączającej i otwartej na różnorodność w procesie rewitalizacji

Elwira Gross-Gołacka

Streszczenie

Celem artykułu jest zaprezentowanie perspektywy *diversity and inclusion* (różnorodności i inkluzywności) w procesie rewitalizacji miasta wraz z uzasadnienie dla jej wykorzystywania. Zastosowaną metodą badawczą, która pozwoliła na osiągnięcie celu i udzielenie odpowiedzi na postawione pytania badawcze jest krytyczna analiza literatury, a także analiza badań wtórnych. Perspektywa *diversity and inclusion* – ze względu na silne argumenty – jest ważna podczas podejmowania działań na rzecz skutecznej rewitalizacji miasta. Poprzez dostrzeganie i odpowiadanie na różnorodne potrzeby mieszkańców w procesie rewitalizacji dochodzi do tworzenia otwartych, tolerancyjnych, włączających miast. Wdrażanie polityki *diversity and inclusion* w rozwoju miast sprzyja ograniczeniu wykluczenia społecznego, eliminacji praktyk dyskryminacyjnych wobec jej obecnych i przyszłych mieszkańców.

Słowa kluczowe: różnorodność, włączanie, polityka inkluzywna, zarządzanie różnorodnością, rewitalizacja, miasto

Wstęp

W ostatnich latach w Polsce liczne miasta i miasteczka czynią wysiłki na rzecz przywracania witalności przestrzeni, społeczności, gospodarki czy środowiska. Rewitalizacja tych obszarów ma różnorodny charakter, dostosowany zazwyczaj do kontekstu problemów i wyzwań, jakie w danym ośrodku są uznawane za najbardziej odczuwalne. Z jednej strony, samorządy wykorzystują swoje mocne strony i szanse dla określania nowych kierunków rozwoju i twórczej waloryzacji potencjałów, na których nowe procesy rozwoju mogą zostać oparte. To z drugiej strony stają wobec różnych

zagrożeń – depopulacji, migracji czy zmian demograficznych. Ekonomia miejska traktuje miasto jako system funkcji, czyli różnorodnych rodzajów działalności, sklasyfikowanych w kategorie o zbliżonych cechach (Regulski, 1986, s. 20). Wybór funkcji obszaru będącego przedmiotem zamierzonych działań na rzecz jego ożywienia społeczno-gospodarczego pozostaje zadaniem niełatwym. Wynika to zarówno z trudności „dopasowania" funkcji do rzeczywistych potrzeb (istniejących i mogących się pojawić w przyszłości), jak również z faktu niejednoznaczności samego pojęcia funkcji miejskich. Miasta również odgrywają kluczową rolę w walce z dyskryminacją. Ich poziom rządzenia jest najbliższy ludziom i ma potencjał do znacznej poprawy życia. Dzielą odpowiedzialność za ochronę obywateli przed dyskryminacją, skupiając szerokie grono zainteresowanych stron. Natomiast kiedy miasta i miasteczka nie działają z korzyścią dla wszystkich, bariery uniemożliwiają postęp, a dyskryminacja tworzy cykle deprywacji. Skuteczna zmiana społeczna wymaga zaangażowania w działania na wszystkich poziomach. Kiedy miasta identyfikują dobre praktyki związane z włączeniem w projektowaniu, wdrażaniu i ocenie polityk i usług na poziomie miasta, samorządy miejskie są lepiej przygotowane do podjęcia terminowych i skutecznych działań w celu rozwiązania problemu wykluczenia (UNESCO, 2016). W świetle zarysowanych powyżej zagadnień przyjęto za cel opracowania próbę przedstawienia perspektywy *diversity and inclusion* w procesie rewitalizacji miasta wraz z uzasadnieniem dla jej wykorzystywania w tym procesie. Autorka chce wykazać, że poprzez uwzględnianie perspektywy *inclusion and diversity* w całym procesie rewitalizacji miasta wyrażanej poprzez dostrzeganie i odpowiadanie na różnorodne potrzeby mieszkańców w procesie rewitalizacji dochodzi do tworzenia otwartych, tolerancyjnych, włączających miast. Ponadto, różnorodność sprzyja kreatywności (Wróbel, Lisiński, Dzieńdziora, 2018), która wyzwala się z pełną siłą, gdy dochodzi do spotkania różnorodnych głosów mieszkańców. Brak tej perspektywy w procesie rewitalizacji oznacza pozostanie niewrażliwym na ekonomiczne i społeczne aspekty funkcjonowania miast.

Jak rozumieć rewitalizację?

Pojęcie rewitalizacji (z łac. *re* + *vita* – dosłownie: przywrócenie do życia, ożywienie) należy rozumieć jako: „skoordynowany proces społeczny i inwestycyjny, prowadzony wspólnie przez władzę samorządową,

społeczność lokalną i innych uczestników, będący elementem polityki rozwoju mającym na celu przeciwdziałanie skutkom degradacji przestrzeni zurbanizowanej, zjawiskom kryzysowym, pobudzaniu rozwoju i zmian jakościowych przez wzrost aktywności społecznej i gospodarczej, poprawę środowiska zamieszkania oraz ochronę dziedzictwa narodowego i środowiska przyrodniczego, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju" (Noworól i inni 2009). Oznacza to, że rewitalizacja ma rozwiązywać problemy związane ze wszystkimi sferami (a nie jedną), tj. architektoniczno-urbanistyczną, gospodarczą i społeczną danego obszaru. Głównym zaś celem rewitalizacji jest poprawa jakości życia mieszkańców, przywrócenia ładu przestrzennego, ożywienia gospodarczego oraz odbudowania więzi społecznych. Osiągnięcie powyższych celów planowane jest przez rozwijanie nowych form działalności gospodarczej, wsparcie już istniejących podmiotów prowadzących działalność gospodarczą, zwiększenie potencjału turystycznego i kulturalnego oraz nadanie obiektom i terenom zdegradowanym nowych funkcji (Czupry, 2016, s. 61). Model rewitalizacji to zbiór postaw i zachowań społecznych oraz ekonomicznych, prowadzących do rewitalizacji przestrzeni miejskiej, obejmujący cztery aspekty. Są to:

- struktury organizacyjno-prawne,
- finansowanie,
- zarządzanie,
- partycypacja podmiotów spoza sektora publicznego (Jadach-Sepioło, 2009).

Wobec tak zarysowanej definicji przed zaplanowaniem procesu rewitalizacji miasta, na pierwszym etapie najistotniejsze wydaje się określenie celu prowadzonych działań oraz grupy docelowej. Należy zatem na samym początku postawić dwa kluczowe pytania:

- dlaczego? (co chcemy osiągnąć? dlaczego warto to robić?),
- do kogo? (kto jest odbiorcą i beneficjentem wypracowanych efektów?).

Zasadniczo znaczenie rewitalizacji jako instrumentu polityki miejskiej po przyjęciu ustawy o rewitalizacji wyraźnie umocniło się po 2015 roku. Nowa ustawa dotycząca rewitalizacji była długo wyczekiwanym dokumentem. Przez wiele lat bowiem działania na rzecz odnowy miast prowadzone były w swoistej „pustce regulacyjnej". Dedykowana działaniom rewitalizacyjnym ustawa, zmieniła podejście prowadzenia działań rewitalizacyjnych, podkreślając istotę sfery społecznej. Wprowadziła konieczność respek-

towania zasady partycypacji społecznej na każdym etapie prowadzenia działań rewitalizacyjnych. Mieszkańcy, środowiska społeczne, zawodowe, gospodarcze – poprzez te zmiany – zyskały znaczny udział w opracowaniu lokalnego programu rewitalizacji, m.in. poprzez szeroko zakrojone konsultacje społeczne prowadzone na terenie miasta oraz organizowane konferencje, spotkania, debaty, fora czy wyjazdy studyjne. Należy podkreślić, że ten model sprzyja myśleniu innowacyjnemu w celu poszukiwania równowagi społecznej wyrażonej, m.in. poprzez włączenie różnorodnych grup społecznych, w tym przede wszystkim młodzieży, seniorów i osób niepełnosprawnych w proces rewitalizacji. Akt ten w sposób istotny uporządkował również zagadnienia związane z procesem wyprowadzania ze stanu kryzysowego zdegradowanych obszarów pod względem prawnym, nadając mu istotną rangę w kształtowaniu rozwoju lokalnego (Ziółkowska, 2021, s. 38). Jednak odpowiedź ta nie rozwiązała dwóch kluczowych spraw: fiskalno-finansowych (dotyczących instrumentów zachęcających i sterujących działaniami rewitalizacyjnymi na obszarach zdegradowanych) oraz spekulacyjno-gentryfikacyjnych (dotyczących działań spekulacyjnych oraz konsumowania publicznej nadwyżki inwestycyjnej wyłącznie przez prywatnych właścicieli nieruchomości, bez ochrony mieszkańców obszaru zdegradowanego) (Kołsut, 2017, s. 37).

Podsumowując, system rewitalizacji w Polsce ma dobre podstawy prawne i organizacyjne. Również do tworzenia polityki proinkluzywnej. Jednak ocena procesu rewitalizacji nie należy do najłatwiejszych kwestii. O ile rezultaty w postaci zrealizowanych inwestycji czy ilości wydatkowanych środków finansowych są możliwe do oceny w krótkiej perspektywie, praktycznie zaraz po zakończeniu działań (Kusterka-Jefmańska, 2013, 2014). Jednakże ocena skutków rewitalizacji w wymiarze społecznym – chociażby tych z długookresową perspektywą – jest zdecydowanie trudniejsza (Jadach-Sepioło, 2021, s. 9).

Polityka na rzecz włączania i różnorodności

Różnorodność (*diversity*) nie jest nowym zjawiskiem, raczej była obecna w społeczeństwach od zawsze, co oznacza że zawsze występowała w miastach, organizacjach czy społecznościach lokalnych. Ludzie różnią się od siebie, bez względu na to, jak bardzo są do siebie podobni. Termin

różnorodność ma zasadniczo jedno znaczenie, ale jednocześnie wiele perspektyw. Według P. Druckera (2007) różnorodność obejmuje wiele aspektów demograficznych i społeczno-ekonomicznych społeczeństwa, w tym starzenie się populacji, wzrost kompetencji i wiedzy pracowników, wzrost imigracji, zmieniającą się rolę kobiet na rynku pracy, czy rosnące różnice kulturowe i rolę płci w organizacji. Bez względu na powód jej obecności i zainteresowanie społeczności lokalnych tą koncepcją, ważne jest aby lepiej zrozumieć, czym jest różnorodność dla miasta i jak warto z nią postępować.

Literatura przedmiotu dostarcza wielu opisów wymiarów różnorodności (Kupczyk, 2017, s. 17; Gross-Gołacka, 2018). Przyjmuje się, że wymiarów różnorodności może być kilkadziesiąt i mogą zmieniać się w ciągu życia jednostki, co tylko ilustruje wielowymiarowość tego zagadnienia (Gross-Gołacka, 2018). Skala wymiarów różnorodności i ich powiązań powoduje, że nie ma prostej odpowiedzi na pytanie: czym jest/co to jest różnorodność? Jedną z podstawowych barier w określaniu różnorodności są język i terminologia jaką posługują się osoby nazywające to zagadnienie. Jednak różnorodność rozpatrywana z perspektywy dwóch płaszczyzn – wymiar pierwotny różnorodności i wymiar wtórny różnorodności, to tradycyjne i najprostsze ujęcie. Wymiar pierwotny różnorodności to te różnice między ludźmi, z którymi człowiek się rodzi i/lub które mają duży wpływ na wczesną socjalizację i funkcjonowanie człowieka przez całe życie. Kształtują one obraz i mają znaczący wpływ na postrzeganie świata. Wymiar ten uwzględnia głównie cechy biologiczne, które zazwyczaj są widoczne. Zasadniczo są wrodzone i ludzie nie mogą ich zmienić, a ich znaczenie odczuwane jest przez całe życie. Przyjmuje się sześć podstawowych wymiarów pierwotnych różnorodności: wiek, pochodzenie etniczne, płeć, (nie)pełnosprawność, rasa i orientacja seksualna.

Natomiast wtórne wymiary różnorodności bywają mniej widoczne lub w ogóle są niewidoczne, mogą mieć mniejsze znaczenie w życiu człowieka i można je zmienić. Należą do nich: wykształcenie, język, wygląd fizyczny, stan cywilny, styl życia, system wartości, spojrzenie na świat, nastawienie, etyka, uwzględniają psychospołeczne aspekty itd. (MorBarak, 2008; Litwin, 1997). V.R. Hayles (1996) definiuje różnorodność po prostu jako „wszystkie elementy, którymi się różnimy". Zwraca uwagę, że koncepcja różnorodności nie jest ograniczona do zagadnień zwykle dostrzeganych przez ludzi,

czyli: rasy, płci i niepełnosprawności. Przykładowo różnorodność pracowników w organizacji koncentruje się na różnicach między pracownikami (lub potencjalnymi pracownikami) w kontekście ich przynależności do określonych grup (rasa, płeć, wiek itp.). S.E. Jackson, K.E. May i K. Whitney (1994) oraz R.R. Thomas (1991) twierdzą, że różnorodność obejmuje wszystkie możliwe aspekty, w których ludzie od siebie się różnią. Myślę, że warto dodać: i/lub są do siebie podobni. Koncentrując się bardziej na miejscu pracy, można przyjąć definicję, którą proponują Griffin i Moorhead (2006). Autorzy ci definiują różnorodność jako dotyczącą podobieństw i różnic wśród pracowników organizacji.

Wyżej zaprezentowane rozważania odnoszą się głównie do perspektywy organizacji. Co nie oznacza, że na różnorodność nie możemy spojrzeć z punkty widzenia rewitalizacji. Jest to wręcz wskazane i konieczne. W ramach dyskusji o rewitalizacji miast termin różnorodność ma zatem wielorakie znaczenie. W najprostszym ujęciu – z perspektywy urbanisty – odnosi się po prostu do typów budynków – wysokich i niskich, krajobrazów ulicznych obejmujących szereg stylów architektonicznych, różnorodności funkcjonalności i celów przeznaczenia budynków, czy przestrzeni krajobrazowej. Przykładem może być łączenie starych kamienic z nowymi budynkami mieszkalnymi – osiągając różnorodność. Dla osób odpowiedzialnych za planowanie, różnorodność może oznaczać mieszanie zastosowania różnorodnych obiektów. Dla socjologów zaś istotna będzie kwestia heterogeniczności klasowej i rasowo-etnicznej. Dlaczego te perspektywy są ważne? Ponieważ są one komplementarne i rewitalizacja miasta wymaga wykorzystania tych wszystkich perspektyw. Perspektywa polityki włączającej i otwartej na różnorodność (*diversity and inclusion*) nie jest nową i nie eksplorowaną dotychczas (Przytuła, Krysińska-Kościańska, 2017). W latach 60. w Stanach Zjednoczonych były już głoszone wymowne apele co do strategii przebudowy miast – tych które wzmacniały heterogeniczność fizyczną i społeczną. Znana odezwa Jane Jacobs do stworzenia pejzażu miejskiego opartego na wielu zastosowaniach, który (jak twierdzi) promowałby różnorodność ekonomiczną i społeczną miała następujące brzmienie: „Wyłania się jedna zasada… wszechobecny i w tak wielu i tak złożonych, różnych formach [że] … staje się sercem mojego argumentu. Tą wszechobecną zasadą jest zapotrzebowanie miast na najbardziej skomplikowaną i szczegółową różnorodność zastosowań, które zapewniają sobie wzajemne stałe wsparcie, zarówno gospodarcze, jak i społeczne. Składniki

tej różnorodności mogą się bardzo różnić, ale muszą się wzajemnie uzupełniać w określony sposób" (Jacobs 1961, s. 14).

Kontynuując, heterogeniczne zasoby w mieście to jeszcze nie wszystko. Kolejnym istotnym krokiem jest pojęcie inkluzji (*inclusion*). Różnorodność – jak powyżej zostało zaprezentowane – jest mieszanką wielu luźnych, niepowiązanych ze sobą cech/czynników/składników, a inkluzja sprawia, że poszczególne komponenty tej mieszanki dobrze ze sobą współpracują, uzupełniają się. Inkluzja odnosi się do kulturowego i środowiskowego poczucia przynależności. Inkluzję definiuje się jako stopień, w jakim ludzie/mieszkańcy czują się częścią podstawowych procesów zachodzących wewnątrz konkretnego terytorium/grupy społecznej, w tym poprzez „wpływ na proces decyzyjny", „zaangażowanie w rewitalizację" oraz „dostęp do informacji i zasobów" (MorBarak, 2008; Roberson 2006). Warunkiem tworzenia zintegrowanej społeczności – nie jest tylko posiadanie różnorodnych mieszkańców, a raczej powodowanie aby różnorodni mieszkańcy byli w pełni włączeni i zintegrowani z tzw. tkanką społeczną, np. miasta/kraju (Nishii, Rich, Woods, 2006). Reasumując, poczucie włączenia oraz akceptacja w grupie wiąże się z wieloma pozytywnymi skutkami, takimi jak: zwiększona lojalność, współpraca i zaufanie. Zasadniczo kultury inkluzywne sprawiają, że ludzie czują się szanowani i doceniani za to, kim są jako jednostki lub grupy. A różnorodność stymuluje kreatywność. Amerykańska filozofka Iris Marion Young (1990), która była mniej zainteresowana kwestiami rozwoju gospodarczego na rzecz sprawiedliwości społecznej sugeruje ciekawą perspektywę. Zaproponowała, żeby postrzegać miasto jako miejsce, w którym te różnice mogą „rozkwitnąć". Oczywiście swoim podejściem reprezentowała zwolenników miejskiej heterogeniczności. Jednocześnie akceptując dominację poszczególnych dzielnic przez pojedyncze grupy, o ile granice między dzielnicami pozostają zatarte. Uważa różnorodność za klucz do osiągania korzyści w kontekście rozwoju miast. Jej propozycje brzmiały następująco: „W ideale miejskiego życia wolność prowadzi do zróżnicowania grupowego, do formowania się grup pokrewieństwa, ale to zróżnicowanie społeczne i przestrzenne grup jest bez wykluczenia… Przenikanie się grup w mieście następuje częściowo z powodu wielorakiego zróżnicowania przestrzeni społecznej. Tym, co czyni przestrzenie miejskie interesującymi, przyciąga do nich ludzi w miejscach publicznych, sprawia przyjemność i ekscytację, jest różnorodność działań, które wspierają" (Young 1990, s. 238-239).

W odniesieniu do rewitalizacji różnorodność stanowi pewien imperatyw rozumiany jako: różnorodne projekty, różne zastosowania, rozszerzona sfera publiczna i wiele grup społecznych korzystających z „prawa do miasta" w odniesieniu do swoich potrzeb, celem poprawy jakości życia w mieście.

W kierunku inkluzywnego i różnorodnego miasta

Nowy (obecny) paradygmat zarządzania miastami wydaje się, że koncentruje się wokół indywidalizacji i elastyczności w łączeniu technologii z potrzebami człowieka. Obraca się również dookoła poprawianej komunikacji, integracji, współpracy i bliższych interakcji oraz partnerstwa z klientami, dostawcami i innymi interesariuszami. Próby stworzenia inkluzywnych miast muszą uwzględniać zatem indywidualne różnice, a także tworzyć miejsce, w którym mieszkańcy czują się doceniani i traktowani sprawiedliwie. Mówiąc najogólniej, różnorodność i integracja obejmują grupę wyjątkowych jednostek, które poznają się, integrują, ale każda z nich to indywidualne jednostki z osobnymi potrzebami. Opiera się to na podejściu, które pozwala na przyjęcie różnorodności każdej jednostki i potrzeb wynikających z tej różnorodności. Pojawiają się jednak pytania, które warto postawić, tj.: czy zaplanowane środowiska mogą wytworzyć różnorodność, czy tylko „zainscenizowaną autentyczność"? Czy podkreślanie różnorodności przesłania strukturę ekonomiczną? Czy istnieje związek między różnorodnością a innowacjami gospodarczymi? Czy różnorodność społeczna koniecznie przyczynia się do równości i ogólnie satysfakcjonującej sfery publicznej? Udzielenie odpowiedzi jest na te i inne pytania nie jest łatwe i możliwe. Warto jednak zauważyć, że zamiast ustalać różnorodność jako główny cel planowania miast, warto opierać się na modelu sprawiedliwego miasta, opartym na koncepcji zdolności Nussbauma (1992, s. 214). Podejście to „[…] pojawiło się jako alternatywa […] w stosunku do teorii, które koncentrują się na wzroście ekonomicznym jako głównym wskaźniku jakości życia narodu czy regionu". M.C. Naussbaum zwraca uwagę na niesprawiedliwości i nierówności społeczne oraz obliguje państwo do poprawienia jakości życia swoich obywateli. Oznacza to uznanie nieuniknionych kompromisów między sprawiedliwością, różnorodnością, wzrostem i zrównoważonym rozwojem. Tak zdefiniowana rzeczywistość pozwala zatem zauważyć, że tworzenie inkluzywanego otoczenia oraz doceniania

i promowania różnorodności w mieście (i nie tylko) należy uznać za pożyteczne podejście prowadzące do kształtowania nowego otoczenia. Z badań empirycznych również wynika, że poprzez tworzenie otoczenia inkluzywnego i uwzględniającego różnorodność może dochodzić do pozytywnych zmian w kontekście kształtowania miast przyszłości. Bank Światowy zidentyfikował trzy elementy składowe miast przyszłości (Delloitte, 2022):

- Włączenie przestrzenne (zapewnienie przystępnych cenowo mieszkań, wody i urządzeń sanitarnych),
- Włączenie społeczne (równe prawa i partycypacja),
- Włączenie gospodarcze (tworzenie miejsc pracy i szans rozwoju gospodarczego dla obywateli).

Jeden z celów *Celów Zrównoważonego Rozwoju ONZ* (*Rezolucja…*, s. 25) popiera inicjatywy integracyjne: „Do 2030 roku zapewnić powszechny dostęp do zielonych i publicznych miejsc, które są bezpieczne, integracyjne i dostępne, szczególnie dla kobiet i dzieci, osób starszych i osób niepełnosprawnych". Mając to na uwadze, integracyjne usługi i planowanie powinny być ważnym filarem w budowaniu miast przyszłości.

Odpowiedzią na te wyzwania jest zdolność realizacji w praktyce, promowanej od kilku lat w Unii Europejskiej, idei planowania zintegrowanego, opartej na koncepcji zintegrowanego podejścia terytorialnego (*place based policy*). Koncepcja ta przeciwstawiana jest podejściu sektorowemu i zakłada wielowymiarowość procesów rozwojowych. Kładzie tym samym nacisk na łączenie w planowaniu aspektów społecznych, gospodarczych i środowiskowych oraz różnorodności obszarów, na których procesy te przebiegają. Wymaga otwartości na inne punkty widzenia oraz zdolności do prowadzenia dialogu z przedstawicielami różnych środowisk. Od planisty (decydenta) powinno wymagać się rzetelnego rozpoznania tzw. mapy interesariuszy, czyli potencjalnych grup, które zostaną zaangażowane w proces planowania, jak również analizy oddziaływań efektów planowania, nie tylko na tkankę przestrzenną, lecz także społeczną, ekonomiczną i przyrodniczą miasta, zarówno na etapie tworzenia planów, jak i realizacji zawartych w nich celów. Zaangażowanie społeczności jest zatem kluczowym zadaniem przy rewitalizacji miasta i projektowaniu zmian. Warto poszukiwać tego, co łączy, a nie tego, co dzieli. Należy zatem podkreślić, że bez partycypacji nie ma rewitalizacji. Zmiany o dużej skali w sposób naturalny budzą w lokalnych społecznościach wiele obaw o najbliższą przyszłość. Trzeba też zrozumieć przerażenie mieszkańców obszarów poddawanych przekształ-

ceniom. Brak informacji dotyczących planowanych przemian, zwłaszcza gdy mogą one objąć przekwaterowania albo utrudnienia w komunikacji, może wywoływać nieufność lub stać się przyczyną konfliktów. Największym wyzwaniem procesu partycypacji jest też konieczność wykorzystania potencjału tkwiącego w mieszkańcach obszaru poddawanego rewitalizacji.

Przykładowo, projektowanie sprzyjające włączeniu społecznemu mogłoby obejmować budowę centrów miejskich uwzględniających płeć, aby zapewnić bezpieczne przestrzenie dla opiekunów, czy instalację urządzeń dostępnych dla wózków inwalidzkich dla osób niepełnosprawnych. Może to oznaczać tworzenie bardziej zielonych i bezpieczniejszych dzielnic dla wszystkich mieszkańców oraz inwestowanie w szczęśliwe i bezpieczne miejsca do zabawy dla dzieci. Obejmowałoby to dostępne lokalizacje dla osób starszych, czyniąc miasta bardziej atrakcyjnymi dla srebrnego pokolenia. Można przeciwdziałać gentryfikacji, zapewniając system opieki społecznej, który integruje migrantów i zapewnia im usługi dostosowane do ich wyjątkowych potrzeb i okoliczności oraz takie same możliwości jak inni. Transport również ma znaczenie – stanowi kluczową funkcję miasta, która nie tylko umożliwia przemieszczanie się jego użytkowników, ale poprzez ich przyciąganie ożywia przestrzeń publiczną, generując korzyści zewnętrzne, prowadzące do wzrostu jej użyteczności i wartości.

Zasadniczo, aby zapewnić sukces w tworzeniu miasta inkluzywnego warto podejmować następujące inicjatywy:

- Wdrażać proaktywne rozwiązania wielosektorowe, zarówno zapobiegawcze, jak i naprawcze,
- Promować zintegrowane (zamiast fragmentarycznego) podejście do procesu planowania,
- Postępować zgodnie z podejściem projektowym skoncentrowanym na kapitale,
- Udoskonalać rozwiązania technologiczne – adopcja i umiejętności cyfrowe, wsparte dostosowanymi regulacjami,
- Dążyć do zapewnienia równego dostępu,
- Tworzyć integracyjne „żywe" laboratoria dla urbanistów i planistów,
- Korzystać z różnorodnych metod, aby szybko reagować i przewidywać potrzeby obywateli.

Technologia i masowy udział mieszkańców są niezbędne do przyspieszenia trendu w kierunku integracji społecznej. Rządy mogą wykorzystywać cyfryzację, aby poprawić dostęp do różnych usług, przyspieszyć perspektywy biznesowe, analizować luki społeczne, edukować duże grono odbiorców, gromadzić dane w czasie rzeczywistym, promować podejmowanie decyzji w oparciu o te dane, umożliwiać przewidywalne i proaktywne zarządzanie oraz angażować szerszą publiczność. Zwiększa to również zdolność rządu do kierowania ograniczonych zasobów administracyjnych i zarządzania sprawami do najbardziej potrzebujących.

Zakończenie

Konkludując, rewitalizacja miast jest dziś przedmiotem zainteresowania i podejmowanej aktywności ze strony liderów lokalnych. Na pierwszym planie często są kwestie partnerstwa publiczno-prywatnego, finansów, aprobata społeczności lokalnych. Jednak skuteczność rewitalizacji miasta bez kontekstu – różnorodności, polityki włączającej i wyrównywania szans (*diversity, inclusion, equality*) – może doprowadzić do polaryzacji, stygmatyzacji czy wykluczenia. Rewitalizacja miasta powinna odnosić się, zarówno do kwestii wzrostu gospodarczego, jak i wyrównywania szans. Oferując swoim mieszkańcom jakość życia poprzez rozwój odpowiedniego otoczenia dla heterogenicznej społeczności. Wśród korzyści z integracji społecznej dla miast i obywateli, można wymienić następujące kwestie:

1. Poprawia jakość życia i spójność: miasta integracyjne eliminują fragmentację przestrzenną, przyjmują mieszany rozwój, szanują różnice i tworzą infrastrukturę, która zapewnia każdemu rozwój. To fundament dynamicznego, bezpiecznego i innowacyjnego miasta, wykorzystującego aglomerację i różnorodność.
2. Konkurencyjność i produktywność w miastach wzrastają: w bardziej inkluzywnym i dobrze zintegrowanym mieście istnieje więcej interakcji między zainteresowanymi stronami, co zwiększa produktywność i wzrost gospodarczy we wszystkich społecznościach. Przykładowo istnieje pozytywna korelacja między integracją a zdrowiem ekonomicznym w amerykańskich miastach.

Aby miasta zmierzały w tym kierunku konieczny jest odpowiedni poziom świadomości *de facto* wszystkich interesariuszy procesu rewitalizacji. Szczególnie ważny jest poziom świadomości decydentów na szczeblu

lokalnym (krajowym też), którzy poprzez inicjowanie, kreowanie i podejmowanie decyzji – mogą nadawać rewitalizacji odpowiedni kierunek. Na rzecz tworzenia miast uwzględniających różnorodność mieszkańców i ich potrzeby. Stosują perspektywę proinkluzywną i na rzecz różnorodności. Tworzenie zatem wartości dodanej, innowacyjności, inkluzji i zespołowości należy uznać za pożyteczną zasadę prowadzącą do kształtowania nowego otoczenia organizacji – otwartego na różnorodność.

Bibliografia

Czupryn B., (2016) *Rewitalizacja przyszłością Wałbrzycha*, „Prace Naukowe WSZIP", nr 38(2), s. 55-73.

Delloitte (2021) *Urban Future With a Purpose. 12 trends shaping the future of cities by 2030*, https://www.deloitte.com/global/en/Industries/government-public/perspectives/urban-future-with-a-purpose.html, 20.11.2022.

Drucker P., (2007) *Managing in the Next Society*, Oxford.

Fainstein S.S., (2005) *Cities and Diversity: Should We Want It? Can We Plan For It?*, „Urban Affairs Review", no. 41(1), s. 3-19.

Griffin R., Moorhead G., (2006) *Fundamentals of organizational behaviour: Managing people and organizations*, Boston.

Gross-Gołacka E., (2018) *Zarządzanie różnorodnością. W kierunku zróżnicowanych zasobów ludzkich w organizacji*, Warszawa.

Hayles R.V., (1996) *Diversity training and development*, [w:] *The ASTD training and development handbook: A guide to HR Development*, red. R.L. Graig, New York, s. 104-123.

Jackson S.E., May K.E., Whitney K., (1994) *Dynamics of diversity in decision making teams*, [w:] *Team effectiveness and decision making in organizations*, red. R.A. Guzzo, E. Salas, San Francisco.

Jacobs J., (1969) *The economy of cities*, New York.

Jacobs J., (1961) *The death and life of great American cities*, New York.

Jadach-Sepio A., (2021) *Trzydzieści lat ewolucji polskiego podejścia do rewitalizacji miasta*, „Konwersatorium Wiedzy o Mieście", nr 6 (34), s. 7-16.

Jadach-Sepioło A., Kułaczkowska A., Mróz A., (red.) (2018) *Rewitalizacja w praktyce. Modele rozwiązań jako efekty konkursu Modelowa Rewitalizacja Miast i pilotaży w zakresie rewitalizacji*, Krajowy Instytut Polityki Przestrzennej i Mieszkalnictwa, Warszawa.

Jarczewski W., Kułaczkowska A., (red.) (2019) *Rewitalizacja. Raport o stanie polskich miast*, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa-Kraków.
Kołsut B., (2017) *Główne problemy i wyzwania rewitalizacji miast w Polsce*, „Rozwój „Regionalny i Polityka Regionalna" nr 39, s. 29-46.
Kupczyk T., (2018) *Czynniki zaangażowania pracowników z punktu widzenia kryterium płci, wieku i zajmowanego stanowiska jako determinanta zmian w zarządzaniu różnorodnością*, „Ekonomika i Organizacja Przedsiębiorstwa", nr 7, s. 16-28.
Kusterka-Jefmańska M., (2015) *Jakość życia a procesy zarządzania rozwojem lokalnym*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu", s. 227-239.
Kusterka-Jefmańska M., Jefmański B., (2014) *Kwestionariusz pomiaru subiektywnej jakości życia mieszkańców regionów przygranicznych*, „Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu", s. 176-189.
Leszczyński M., Kadłubowski J., (2016) *Ustawa o rewitalizacji. Komentarz praktyczny*, Ministerstwo Infrastruktury i Budownictwa, Warszawa.
Litvin D., (1997) *Diversity. Making Space for a Better Case*, [w:] *Handbook of workplace diversity*, red. A.M. Konrad, P. Prasad, J.K. Pringle, London, s. 75-94.
Mor Barak M.E., (2008) *Social psychological perspectives of workforce diversity and inclusion in national and global contexts*, [w:] *Handbook of Human Service Management*, red. R. Patti, Thousand Oaks, s. 239-254.
Nishii L., Rich R., Woods S., (2006) *Framework of organizational inclusion*, New York.
Noworól A., Noworól K. i in., (2009) *Opracowanie założeń do krajowej polityki rewitalizacyjnej w Polsce. Działania na poziomie regionalnym*, Kraków.
Nussbaum M.C., (1992) *Human Functioning and Social Justice: In Defense of Aristotelian Essentialism*, „Political Theory", no. 2. s. 202-246.
O'Donovan D., (2015) *Diversity, inclusion and organizational citizenship behaviours: A study of nurses in the Irish healthcare sector*, Unpublished PhD Thesis, Cork Institute of Technology.
Przytuła S., Krysińska-Kościańska K., (2017) *Bariery w zarządzaniu różnorodnością kulturową – wymiar indywidualny, grupowy i organizacyjny*, „Zarządzanie Zasobami Ludzkimi", wydanie 3-4, s. 116-117.
Regulski J., (1986) *Planowanie miast*, Warszawa.

Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne w dniu 25 września 2015 r., Organizacja Narodów Zjednoczonych, 21 października 2015 r.

Roberson Q.M., (2006) *Disentangling the meanings of diversity and inclusion in organizations*, „Group & Organization Management", no. 31(2), s. 212-236.

Rzepka A., (2015) *Globalization – Information Society – Global Socielty – What Is The Most Important Factor In The Following Relation?*, „CER Comparative European Research", no. 26, s. 78.

Sokołowicz M.E., (2016) *Rewitalizacja miast z perspektywy ekonomicznej. Refleksje teoretyczne i ich konsekwencje dla praktyki planowania przedsięwzięć rewitalizacyjnych*, „Gospodarka w Praktyce i Teorii", vol. 51, issue 4(45), s. 57-68.

Thomas R.R., (1991) *Beyond race and gender: Unleashing the power of your total workforce by managing diversity*, New York.

UNESCO (2016) *Bologna Declaration towards Global Solidarity and Collaborative Action for Inclusive and Sustainable Urban Development*, Bologna, Italy.

Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, Dz. U. 2015, poz. 1777.

Warwas I., Wiktorowicz J., Jawor-Joniewicz A., (2018) *Kapitał ludzki a zarządzanie wieloma pokoleniami w organizacji*, Łódź.

Wróbel M., Lisiński M., Dzieńdziora J., (2018) *Współczesne trendy zarządzania organizacjami*, Dąbrowa Górnicza.

Young I. M., (1990) *Justice and the politics of difference*, Princeton.

Ziółkowska M., Kudłacz K., (2020) *Rewitalizacja w miastach tracących funkcje społeczno-gospodarcze – przegląd działań*, „Urban Development Issues", vol. 67, s. 37-44.

Problematyka procesu rewitalizacji polskich miast w kontekście cyfryzacji i informatyzacji społeczeństwa

Ewelina Makoś

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza problematyki rewitalizacji polskich miast w kontekście cyfryzacji, informatyzacji (*smart city*). Główna teza opracowania opiera się na założeniu, że dokonywane rewitalizacje miast łączą się z postępującą cyfryzacją i informatyzacją społeczeństwa. W artykule przeanalizowano dostępną literaturę odnoszącą się do tematyki rewitalizacji polskich miast, a także dokumenty i strony internetowe dotyczące tego zagadnienia. W artykule została również wykorzystana ustawa z dnia 9 października 2015 o rewitalizacji. W ramach rozważań podjęto się próby udzielenia odpowiedzi na pytania: jak ważny jest współcześnie i co oznacza proces rewitalizacji miast? Jak wygląda proces cyfryzacji i informatyzacji społeczeństw? W jaki sposób nowe technologie są wykorzystywane w miastach?

Słowa kluczowe: rewitalizacja, miasto, informatyzacja społeczeństwa, cyfryzacja, *smart city*

Wstęp

Rewitalizacja polskich miast jest w dzisiejszych czasach ważnym krokiem dla rozwoju całego społeczeństwa i przestrzeni miejskich. W kwestii zmian społecznych kluczowy jest proces cyfryzacji i informatyzacji, który sprawia, że społeczeństwa stają się coraz bardziej nowoczesne i rozwinięte technologicznie w różnych obszarach.

Pojęcie rewitalizacji zostało wyjaśnione w art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 9 października 2015 o rewitalizacji jako „proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności,

przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji"(Dz. U. 2015, poz. 1777).

Celem artykułu będzie ukazanie problematyki rewitalizacji polskich miast i wskazanie zależności między podejmowanymi działaniami w tym zakresie a procesem cyfryzacji i informatyzacji społeczeństwa. Artykuł został podzielony na trzy części. Pierwsza stanowi wyjaśnienie kwestii rewitalizacji polskich miast. Kolejna to przedstawienie procesu cyfryzacji i informatyzacji społeczeństwa, a ostatnia skupia się na wykorzystaniu nowych technologii w polskich miastach. Do zbadania tematu rewitalizacji w polskich miastach, obserwacji cyfryzacji i informatyzacji społeczeństwa została przeprowadzona krytyczna analiza źródeł: ustawodawstwa, dostępnej literatury, stron internetowych. W artykule podjęto się udzielenia odpowiedzi na pytania: jak ważny jest współcześnie i co oznacza proces rewitalizacji miast? Jak wygląda proces cyfryzacji i informatyzacji społeczeństw? W jaki sposób nowe technologie są wykorzystywane w miastach?

Rewitalizacja polskich miast

„Rewitalizacja to kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez programy rewitalizacji" (*Czym jest rewitalizacja?…*, 2022).

W przytoczonej powyższej definicji odwołano się do najważniejszych zasad efektywnej rewitalizacji. Można zatem wyróżnić:

- strategiczne podejście – zgodnie z tym podejściem, przyszły obraz rewitalizacji obszaru jest elementem jednolitej wizji rozwoju miasta, miasteczka czy wsi. Zasada ta odnosi się do wyznaczania nowych kierunków działań oraz osiągalnych celów i sposobów ich realizacji. Powinny one być określone już wcześniej – w programie rewitalizacji, który stanowi wskazówki dla wszystkich uczestników procesu;

- planowanie oparte na diagnozie – w tym przypadku diagnoza pokazuje już konkretne problemy, wyznacza istniejące potencjały oraz wartości, a także umożliwia zaplanowanie dokładnych działań na obszarach o zwiększonym natężeniu negatywnych zjawisk, ale istotnych z punktu widzenia rozwoju danej gminy. Wykonanie prawidłowej diagnozy gwarantuje właściwe dobranie instrumentów oraz sposobu realizacji konkretnych działań;
- włączenie społeczne – zgodnie z tą zasadą, społeczność lokalna oraz jej potrzeby muszą stanowić główne centrum działań rewitalizacyjnych. Partycypacja społeczna oznacza nie tylko aktywność i uczestnictwo, ale również świadomość obowiązków poszczególnych jej członków wobec całej społeczności oraz gotowość do zaangażowania się w lokalne działania. Istotne jest zapewnienie mieszkańcom objętym działaniami rewitalizacyjnymi udziału na każdym etapie tworzenia programu oraz realizacji konkretnych projektów;
- kompleksowość – to realizacja programu rewitalizacji, która powoduje, że działania w poszczególnych obszarach uzupełniają się, przynosząc przy tym oczekiwany efekt w postaci ożywienia oraz rozwoju obszaru, dotkniętego wcześniej pewnym kryzysem. W przypadku tej zasady, istotne jest odejście od pojedynczych działań na rzecz powiązań, tj. działań realizowanych pomiędzy przedsięwzięciami rewitalizacyjnymi na obszarze, gdzie dokonywana jest rewitalizacja oraz w miejscach znajdujących się poza terenem rewitalizowanym, ale wpływających na obszar sąsiedni, niepoddawany zmianom;
- partnerstwo i wielopodmiotowe zarządzanie – w tym wypadku przy realizacji działań muszą dodatkowo uczestniczyć (na poszczególnych etapach) wszyscy zainteresowani, np. mieszkańcy, organizacje pozarządowe czy instytucje publiczne. Dzięki takiemu partnerstwu dzielą się zadaniami i obowiązkami, wspierając się w osiągnięciu zaplanowanego celu;
- koncentracja – zasada opiera się na intensywnym wsparciu, które może przynieść pożądany efekt, gdy przeznaczone środki i siły nie będą zbytnio rozproszone (*Czym jest rewitalizacja?…*, 2022).

Rewitalizacja jest wyjątkowym działaniem, które wymaga wielowymiarowych oraz intensywnych i dokładnie skoncentrowanych zadań, które są

przede wszystkim adresowane do obszarów znajdujących się w głębokim kryzysie (*Czym jest rewitalizacja?…*, 2022). „Rewitalizacja zakłada optymalne wykorzystanie specyficznych uwarunkowań danego obszaru oraz wzmacnianie jego lokalnych potencjałów (w tym także kulturowych) i jest procesem wieloletnim, prowadzonym przez interesariuszy procesu (m.in. przedsiębiorców, organizacje pozarządowe, właścicieli nieruchomości, organy władzy publicznej etc.), w tym przede wszystkim we współpracy z lokalną społecznością. Działania służące wspieraniu procesów rewitalizacji prowadzone są w sposób spójny: wewnętrznie (poszczególne działania pomiędzy sobą) oraz zewnętrznie (z lokalnymi politykami sektorowymi, np. transportową, energetyczną, celami i kierunkami wynikającymi z dokumentów strategicznych i planistycznych)" (*Czym jest rewitalizacja?…*, 2022).

Podstawowym narzędziem służącym do prowadzenia rewitalizacji jest odpowiedni program rewitalizacji, który stanowi płaszczyznę do ujednolicenia różnorodnych działań skierowanych na realizację przewidzianej wizji oraz osiągnięcie celów rewitalizacji w konkretnym obszarze. Program rewitalizacji jest bardzo ważnym dokumentem, który powinien spełnić określone wymagania. Wiążą się one z cechami rewitalizacji, takimi jak: wielowątkowość, kompleksowość, konieczność zaangażowania mieszkańców oraz wielu innych podmiotów, a także skoordynowanie pracy różnych ośrodków władzy. Dlatego też program rewitalizacji porządkuje wszystkie działania rewitalizacyjne oraz nadaje całemu procesowi odpowiednie ramy formalne. „Kluczem do opracowania dobrego programu jest połączenie w jednym dokumencie trzech elementów:

- wizji obszaru rewitalizacji po przeprowadzeniu procesu rewitalizacji,
- właściwie dobranych przedsięwzięć rewitalizacyjnych, które przyczyniają się do realizacji wizji,
- źródeł finansowania całego procesu" (*Czym jest rewitalizacja?…*, 2022).

Prawidłowo przygotowany program rewitalizacji pozwala na szeroki udział wszystkich, których dotyczy rewitalizacja oraz tych, którzy powinni w niej uczestniczyć. Dla prawidłowego przebiegu całego procesu zaangażowanie takich osób jest kluczowe. W szczególności dotyczy to mieszkańców obszaru rewitalizacji, instytucji posiadających tam nieruchomości, przedsiębiorców, a także wszystkich osób oraz organizacji, które prowadzą na

rewitalizowanym obszarze działalność gospodarczą lub społeczną (*Czym jest rewitalizacja?…*, 2022). Wobec konieczności uwzględnienia głosu społeczności, ważne są konsultacje społeczne określane jako „proces dialogu pomiędzy przedstawicielami władz (każdego szczebla – od lokalnych po centralne) a mieszkańcami, mający na celu zebranie głosów mieszkańców i w oparciu o nie podjęcie przez władze optymalnych decyzji w sprawach publicznych" (*Co to są konsultacje społeczne?…*, 2022).

W ramach prowadzonych konsultacji przedstawiciele władz mają możliwość przedstawiania obywatelom: swoich planów, dotyczących np. aktów prawnych, inwestycji lub innych działań, które będą wpływały na życie i pracę obywateli. Powinni także wysłuchiwać się w opinie na temat prowadzonych działań oraz informować na bieżąco o podejmowanych decyzjach. Tym niemniej, konsultacje społeczne nie powinny ograniczać się tylko do prezentowania i opiniowania gotowych planów. Ważne jest aby były procesem, gdzie od samego początku zdefiniowana zostanie współpraca z mieszkańcami, propozycja rozwiązania lub ustalane potrzeby będące w przyszłości podstawą podejmowania kolejnych decyzji publicznych. Ważnym aspektem konsultacji społecznych jest poznawanie perspektyw oraz potrzeb różnych aspektów życia społecznego oraz wspólna praca nad konkretnymi rozwiązaniami i działaniami, przyczyniającymi się do zrealizowania potrzeb mieszkańców. Głównym celem konsultacji powinno być poszukiwanie rozwiązań, które pomogą władzom publicznym w podejmowaniu decyzji realizujących zasadę dobra wspólnego w określonej grupie społecznej (*Co to są konsultacje społeczne?…*, 2022).

W czasach rosnącej konkurencji pomiędzy miejscami, rewitalizacja miast stanowi jedną z głównych płaszczyzn urbanistyki. Podstawowym jej celem jest podniesienie jakości życia mieszkańców, a także konkurencyjności konkretnego obszaru w mieście (Stangel, 2009).

Proces cyfryzacji i informatyzacji społeczeństwa

Zapotrzebowanie na infrastrukturę jest ściśle związane z rozwojem cywilizacyjnym, technologicznym, wzrostem populacji i globalizacją. Jednocześnie obserwowana jest potrzeba zwiększenia stopnia efektywności jej działania. Jest to konsekwencja ograniczonych zasobów naturalnych oraz wynik niszczenia przez człowieka środowiska naturalnego. Infrastruktura jest zatem jednym z ważniejszych czynników pozwalających na sprawne

działanie wysoko rozwiniętych cywilizacji. Obok często wymienianych wysokich kosztów budowy infrastruktury, istotna staje się dystrybucja jej zasobów, stałe zapewnienie jej funkcjonowania i optymalizacja (Zaręba, 2016).

Aby nadążać za dynamiką zmian rozwoju technologii cyfrowych wszyscy uczestnicy życia gospodarczego zmuszeni są do podejmowania działań modernizujących, ciągłego poszerzania wiedzy i umiejętności, zwiększania świadomości oraz zmian organizacyjnych, a także poszukiwania nowych modeli biznesowych i ciągłego doskonalenia istniejących. Systemowe zmiany całych sektorów gospodarki, oparte na technologiach wykorzystujących cyfrową postać danych jako siłę napędową, stanowią transformację cyfrową. Szczególne zadania w tej sferze ma administracją publiczną, gdyż cyfryzacja może stanowić istotny czynnik zwiększenia atrakcyjności i konkurencyjności polskiej gospodarki poprzez wzrost dynamiki obsługi i wsparcia obywateli (*Program Zintegrowanej Informatyzacji Państwa…*, 2019).

Cyfryzacja to jedno z najważniejszych wyzwań, z jakimi mierzą się współcześnie polskie miasta. Szybkie tempo rozwoju technologii informacyjnych i komunikacyjnych ICT (*Information and Communication Technologies*) sprawia, że zmiana ta jest stosunkowo często określana mianem czwartej rewolucji przemysłowej. Wprowadzanie nowoczesnych rozwiązań ICT w sferze publicznej, a także rozwój świadomości cyfrowej w społeczeństwie jest kluczowe w przypadku budowania nowoczesnej gospodarki. Problematyka rozwoju usług cyfrowych dotyka każdego rodzaju władzy publicznej, a na poziomie lokalnym stykają się faktyczne możliwości z oczekiwaniami, zarówno ze strony mieszkańców jak i władz miejskich. Rozwój zdolności cyfrowych oraz udostępnienie korzystania z danych powodują, nie tylko poprawę zdolności zarządzania, ale też są ważnym elementem rozwijania możliwości gospodarczych w miastach i funkcjonowania w ich obszarach. W krajach europejskich można obecnie obserwować szybki rozwój technologii informatycznych przy widocznym kryzysie demograficznym. Stanowi to dodatkową szansę dla rozwoju gospodarki. Transformacja cyfrowa może być zatem jedną z szans na unowocześnienie Europy w przemyśle zaawansowanej techniki i w branżach tradycyjnych (*Krajowa Polityka Miejska 2030…*, 2022).

Oczekiwania społeczne i stale wzrastająca presja społeczna mieszkańców powoduje, że samorządy miejskie zmuszone są do przejścia na ścieżkę

szybkiej transformacji cyfrowej. Zmieniają się potrzeby poszczególnych grup mieszkańców, a także uwarunkowania funkcjonowania podmiotów gospodarczych prowadzących swoją działalność na terenie danego miasta. Minione lata przypadające na okres pandemii COVID-19 pokazały gwałtowną zmianę w postrzeganiu potencjału w narzędziach i umiejętnościach cyfrowych. Okazało się, że duża liczba procesów może być zrealizowana lepiej, szybciej i prościej w sposób elektroniczny. Szacunkowo można stwierdzić, że skutki pandemii przyspieszyły w naszym kraju transformację cyfrową od 4 do 5 lat. Widać na tym przykładzie, jaki potencjał tkwi w transformacji cyfrowej. Powoduje to konieczność dokonywania faktycznych zmian w społeczeństwie i weryfikację wielu obowiązujących regulacji prawnych, tak aby nie różniły się od współczesnych realiów i nie zakłócały zachodzących zmian. Pomimo tego, że w obszarach miejskich, silnie zurbanizowanych zdarzają się ograniczenia w dostępnie do infrastruktury informatycznej, cyfrowej, to jednak dostępność do szybkiego internetu nie jest już takim wyzwaniem. Konieczne jest dziś poprawianie, albo ułatwianie dostępu do infrastruktury sieci, która obsługuje coraz większą liczbę urządzeń. W zakresie cyfryzacji, problemy i wyzwania są zróżnicowane, uzależnione od wielkości miasta. W sytuacji największych ośrodków i dużych miast najbardziej kłopotliwe jest sprawne zarządzanie wielkimi bazami danych oraz informację. Z kolei największe ośrodki mają lepszy dostęp do licznych specjalistów z branży ICT, a miasta średnie i małe przetwarzają mniejsze ilości danych, ale trudniej im pozyskać odpowiednią kadrę techniczną. Wobec tego popularność pracy zdalnej okazuje się szansą dla mniejszych ośrodków miejskich w zakresie zatrudniania odpowiednich specjalistów (*Krajowa Polityka Miejska 2030…*, 2022).

Należy wyróżnić dwie fale cyfryzacji, które miały wpływ na sposób funkcjonowania przedsiębiorstw. Pierwsza z nich obejmowała okres przełomu XX/XXI wieku, gdy coraz bardziej popularny stawał się dostęp do Internetu i serwisów www. W tym czasie wzrost atrakcyjności działania możliwy był poprzez coraz lepszy dostęp do usług telekomunikacyjnych i treści multimedialnych. Obecnie, wobec ogromnej liczby danych cyfrowych i praktycznego braku ograniczeń technologicznych, dostęp do informacji nie zapewnia już takiej przewagi konkurencyjnej. Z kolei druga fala cyfryzacji powiązana jest z pojawianiem się nowych technologii oraz zmianą zachowań konsumentów, którzy nauczyli się wykorzystywać technologie. Wynikiem tego jest wzrost zainteresowania mediami społeczno-

ściowymi czy przeniesienie kontaktów między dostawcą i odbiorcą usługi do świata cyfrowego (Jasińska, 2016).

Stosowanie nowych technologii w polskich miastach

Samo pojęcie „rewitalizacja" jest obecne w społeczeństwie w niepełnym jego znaczeniu, dlatego może wzbudzać negatywne emocje. Jeszcze do niedawna rewitalizacja kojarzyła się jedynie z odnową przestrzeni i utożsamiano ją częściej z remontami, renowacją lub restauracją. Obecnie jest rozumiana kompleksowo, przy uwzględnieniu aspektów fizycznych, ekonomicznych, społecznych oraz kulturowych. W ustawie o rewitalizacji szczególnie podkreślony jest kontekst społeczny, np. poprzez nacisk na znaczenie partycypacji społecznej. Taką też wartość ma dzisiaj ekologia informacji, uwzględniająca w wymiarze praktycznym m.in. politykę informacyjną, wychowanie czy edukację, zarządzanie oraz lokalizację informacji. Gmina może (i powinna) zapewniać swoim mieszkańcom dostęp do rzetelnej informacji o sprawach publicznych (w tym o procesie rewitalizacji) w Internecie, a dodatkowo przełamywać wszelkie bariery, które utrudniają niektórym osobom przystosowanie się do korzystania z narzędzi informatycznych, czyli szeroko rozumianego uczestnictwa w społeczeństwie informacyjnym (Uhlig, 2016).

W kwestii innowacyjności oraz ekorozwoju za konieczną funkcję do odnowy współczesnych miast należałoby uznać zjawisko *smart city* („inteligentne miasto"), czyli m.in. koncepcję planowania rozwoju miasta przy wykorzystaniu nowoczesnych technologii informacyjnych oraz komunikacyjnych (Uhlig, 2016).

Smart city (inaczej inteligentne miasto lub miasto przyszłości) można wyjaśnić jako „miasto wykorzystujące technologie informacyjno-komunikacyjne, aby zwiększyć interaktywność i wydajność infrastruktury miejskiej oraz jej komponentów składowych. Za miasto przyszłości uznaje się takie, które jest zdolne do generowania i wprowadzania w życie nowych idei, projektów, ma zdolność do przyciągania ludzi przedsiębiorczych" (*Miasto przyszłości…*, 2022). Wizję miasta można przedstawić w oparciu o cztery główne elementy:

- cel, tj. ogólny cel postrzegany jako możliwy do osiągnięcia stan idealny,
- główny projekt i jego oczekiwany wynik, wyznaczający kierunek pożądanych działań w danym mieście,

- wspólny system wartości tradycyjnych i współczesnych,
- zbiorowe dążenie do osiągnięcia wyznaczonych celów (*Miasto przyszłości…*, 2022).

Termin *smart city* nie jest związany jedynie z urbanistyką i rozwojem, ale ma charakter interdyscyplinarny. Nie można zatem jednoznacznie określić tego pojęcia. Wiele jest koncepcji organizacji przestrzeni miasta. Można do nich zaliczyć: *cyber cities*, *digital cities* lub *inteligent cities* czy *smart city*. Termin *smart city* najczęściej używany jest w Europie, a pojawił się w 1992 r. w związku z koniecznością określenia miejskiego rozwoju w zakresie technologii, innowacji i globalizacji (Kidyba, Makowski, 2018). Uniknięcie błędów rozwoju popełnianych przez szybciej rozwijające się państwa było kiedyś ważnym celem transformacji ustrojowej. Obecnie takie możliwości daje transformacja technologiczna, przy czym konieczny jest większy nacisk na edukację społeczną i obywatelską. Rewitalizacja może być rozumiana jako droga do *smart city* (Turek 2016, s. 186).

Zakończenie

W niniejszym opracowaniu podjęto próbę dokonania oceny problematyki rewitalizacji polskich miast. Z działaniami podejmowanymi w tym zakresie wiążą się procesy cyfryzacji i informatyzacji społeczeństwa. W ramach podsumowania, można stwierdzić, że idea cyfryzacji i informatyzacji może dzisiaj wchodzić w zakres nowoczesnej rewitalizacji polskich miast. Rewitalizacja dokonuje się bowiem nie tylko w obszarach zmian widocznych w przestrzeni miejskiej, ale również sferze elektronicznych usług udostępnianych dla społeczeństwa.

W wyniku przeprowadzonej analizy, należy stwierdzić, że z praktycznego punktu widzenia problematyka rewitalizacji polskich miast jest bardzo ważnym działaniem podejmowanym w dzisiejszych czasach. W następstwie dokonywanych zmian, zauważalny jest postęp w wielu obszarach w całym społeczeństwie.

Bibliografia

Gajewski J., Paprocki W., Pieriegud J. (red.) (2016) *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, Gdańsk.

Miasto przyszłości, https://mfiles.pl/pl/index.php/Miasto_przysz%C5%82o%C5%9Bci, 29.11.2022.

Co to są konsultacje społeczne, (2022) https://poradnik.ngo.pl/co-to-sa-konsultacje-spoleczne, 27.11.2022.

Czym jest rewitalizacja?, (2022) https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/czym-jest-rewitalizacja, 28.11.2022.

Jasińska K. (2016) *Konsekwencje cyfryzacji gospodarki dla systemu zarządzania przedsiębiorstwem z sektora IT*, [w:] *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, red. J. Gajewski, W. Paprocki, J. Pieriegud, Gdańsk.

Kidyba M., Makowski Ł. (2018) *Smart city. Innowacyjne rozwiązania w administracji publicznej a zarządzanie inteligentnym miastem*, Poznań.

Krajowa Polityka Miejska 2030, (2022) Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej, Departament Strategii, Warszawa.

Program Zintegrowanej Informatyzacji Państwa, (2019) Ministerstwo Cyfryzacji, Warszawa.

Stangel M. (2009) *Odnowa miast w społeczeństwie informacyjnym. Technologie informacyjne i komunikacyjne w procesach rewitalizacji*, Gliwice.

Turek A. (2016) *Miejska gospodarka przestrzenna, rozwój regionalny i rewitalizacja miast*, [w:] *Smart city. Informacja przestrzenna w zarządzaniu inteligentnym miastem*, red. D. Gotlib, R. Olszewski, Warszawa.

Uhlig W. R., (2016) *Miasto ekologiczne informacyjnie. Innowacyjność i ekologia informacji w rewitalizacji*, [w:] *Technologiczno-społeczne oblicza XXI wieku*, red. D. Gałuszka, G. Ptaszek, D. Żuchowska-Skiba, Kraków.

Ustawa z dnia 9 października 2015 o rewitalizacji, Dz. U. 2015, poz. 1777.

Zaręba T., (2016) *Self aware networks – cechy techniczne i implikacje technologiczne*, [w:] *Cyfryzacja gospodarki i społeczeństwa – szanse i wyzwania dla sektorów infrastrukturalnych*, red. J. Gajewski, W. Paprocki, J. Pieriegud, Gdańsk.

Partycypacyjny model zarządzania rewitalizacją na przykładzie miasta Leova w Mołdawii

Mariusz W. Sienkiewicz

Streszczenie

Od kilkunastu lat rewitalizacja miast staje się coraz ważniejszym elementem polityki rozwoju lokalnego w całej Unii Europejskiej. Rewitalizacja miast jest problemem, zarówno dla urbanistów i architektów, ekonomistów, jak i socjologów (Šafránková, 2005). Partycypacja społeczna jako włączenie lokalnej społeczności w proces podejmowania decyzji stanowi kluczowy element rewitalizacji. Priorytetem jest proces partycypacji pozwalający na wysłuchanie wszystkich interesariuszy w celu zidentyfikowania występujących problemów i wskazania rozwiązań. Jest to o tyle istotne w kontekście działań rewitalizacyjnych, że prawidłowa diagnoza potrzeb lokalnej społeczności pozwala na skuteczniejsze przeciwdziałanie zidentyfikowanym problemom (Kulig, Miśkowiec, Ogórek, 2018). Celem artykułu jest analiza i prezentacja efektów wdrażania partycypacyjnego modelu zarządzania rewitalizacją na przykładzie miasta Leova w Mołdawii. Przeprowadzone działania były efektem realizacji badawczo-wdrożeniowego projektu międzynarodowego, który uzyskał dofinansowanie w ramach programu polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, partycypacja społeczna, rozwój miasta, rozwój lokalny, program rewitalizacji, Polska, Mołdawia

Wstęp

W *Słowniku języka polskiego* PWN z 1995 r. słowo „partycypacja" określone jest jako „branie udziału w kosztach, wydatkach; uczestniczenie, uczestnictwo, udział" (*Słownik języka polskiego*, 1995). Za Jerzym Hausnerem możemy natomiast przyjąć, iż partycypacja społeczna oznacza udział obywateli w zarządzaniu sprawami społeczności, której są członkami. W szerokim rozumieniu partycypacja społeczna jest podstawą społe-

czeństwa obywatelskiego, którego członkowie dobrowolnie biorą udział w publicznej działalności. W węższym rozumieniu pojęcie to oznacza partnerstwo publiczno-prawne samorządu gminnego i mieszkańców służące podejmowaniu działań na rzecz rozwoju lokalnego (Górniak, Kołdras, Mazur, Paszkowska, 1999; Mączyński, 1996; Mendel, 2022; Horman, Raynor, 1978).

Dostosowując to pojęcie do naszych rozważań, partycypację możemy określić jako uczestnictwo, które jest związane z procesem, gdzie dwie lub więcej stron współdziałają w przygotowywaniu planów, realizowaniu zamierzeń i podejmowaniu decyzji. W odniesieniu do gmin przejawia się to w wyrażaniu opinii, poglądów w stosunku do działań podejmowanych przez władze gminne, poprzez instytucje referendum gminnego, debaty publiczne oraz spotkania z mieszkańcami, na których omawiane są bieżące problemy. W tym nurcie mieszczą się prace i konsultacje społeczne dotyczące strategii rozwoju. Często wykorzystywanym narzędziem badania potrzeb i poglądów mieszkańców jest przeprowadzenie ankiety. Udział społeczności jest niezbędnym czynnikiem do realizacji zadań gmin związanych z inwestycjami mającymi na celu poprawę warunków życia. Mamy tu na myśli, np. budowę kanalizacji, wodociągów, oczyszczalni ścieków itp. Pojawia się na przykład konieczność współfinansowania inwestycji przez ludność lub chociażby wyrażenie zgody na prace budowlane na ich prywatnych terenach (Rachwalski, Betkiewicz, 2000).

Przejawy partycypacji społecznej w samorządzie lokalnym

Włączenie przedstawicieli lokalnej społeczności w proces sprawowania władzy może przyjmować różne formy, jest też różnie rozumiane. Wyróżnia się pięć najbardziej popularnych sposobów definiowania partycypacji społecznej, uszeregowanych pod względem udziału społeczności w podejmowaniu decyzji. Należą do nich: 1) poinformowanie społeczności o tym, co robimy, zamierzamy lub zdecydowaliśmy. W tym przypadku odbiorca zachowuje się biernie i nie oczekujemy od niego niczego poza ewentualnym wykorzystaniem otrzymanej informacji w praktyce; 2) uzyskanie informacji o potrzebach, punktach widzenia, preferencjach. W tym przypadku stosujemy różne metody badań potrzeb członków lokalnej społeczności; 3) uzyskanie akceptacji, przyjęcie naszego rozwiązania za swoje przez możliwie wiele osób. W tej sytuacji oczekujemy, iż te osoby będą przestrzegać

ustalonych reguł, twórczo stosować proponowane zasady, jak również wierzyć i utożsamiać się z postawionymi celami; 4) współdziałanie, które przejawia się w udziale w opracowywaniu planu, wymianie informacji i formułowaniu celów aż do aktywnego uczestnictwa, partnerstwa np. w realizacji strategii; 5) miejsce dla inicjatyw oddolnych, realizowanych wspólnie przez społeczności i władze samorządowe (Rachwalski, Betkiewicz, 2000).

Według D. Długosza i J.J. Wygnańskiego podstawą idei partycypacji obywatelskiej jest założenie, że olbrzymia liczba dobrych pomysłów na rozwiązywanie problemów publicznych powstaje poza administracją, ponieważ urzędnicy administracji oraz obywatele mają największą wiedzę o źródłach problemów społecznych oraz o praktycznym funkcjonowaniu programów, które administracja wdraża. Uczestnictwo zewnętrznych (wobec administracji) aktorów w programowaniu działań ułatwia unikanie błędów. W związku z tym partycypacja społeczna może mieć różne wymiary:

- kolektywistyczny (zbiorowy) – każdy, kto prawdopodobnie zostanie dotknięty skutkami decyzji, powinien mieć równy dostęp do procesu decyzyjnego,
- indywidualistyczny – ludzie jako jednostki są sami zdolni do uczestnictwa i podejmowania decyzji co do wyboru usług społecznych, z których chcą korzystać,
- holistyczny (całościowy) – sposób, w jaki decyzje są podejmowane, zachęca ludzi do myślenia w kategoriach dobra wspólnego czy interesu ogólnego,
- partykularny – sposób, w jaki decyzje są podejmowane, zachęca ludzi do myślenia w kategoriach interesów partykularnych (Długosz, Wygnański, 2005).

Należy przychylić się do tezy autorów, iż partycypacja społeczna może mieć dla administracji charakter obowiązkowy lub dobrowolny. Najczęściej występujące formy konsultacji to: komisje i komitety doradcze ustanawiane przy urzędach, dokumenty konsultacyjne, nieformalne kontakty personalne na szczeblu politycznym. Władze współdziałają z tak zwanymi sieciami problemów (ang. *issue networks*), wspólnotami interesu, to jest organizacjami pozarządowymi, grupami ekspertów i stowarzyszeniami zawodowymi zainteresowanymi kształtem danej regulacji czy programu.

Rolą władz lokalnych we współpracy z tymi „luźnymi koalicjami" jest takie sterowanie procesem dyskusji, aby uzyskać ich maksymalny wkład

we właściwą decyzję, a jednocześnie kontrolować proces decyzyjny w taki sposób, aby się nie „zablokował" ze względu na dużą liczbę uczestników. Podstawowe instrumenty społecznego uczestnictwa to: wysłuchania opinii publicznej (ang. *public hearing*), spotkania dyskusyjne ze społecznościami lokalnymi, procedury skargowe, lokalne doradcze rady obywatelskie, „teledemokracja", czyli wykorzystanie elektronicznych środków przekazu informacji, zgłaszanie uwag do dokumentów (Długosz, Wygnański, 2005).

Istotnym narzędziem partycypacji społecznej z udziałem organizacji pozarządowych w polskim samorządzie terytorialnym jest wykorzystywanie formalnych metod współpracy samorządu oraz przedstawicieli trzeciego sektora na podstawie ustawy z 2003 r. o działalności organizacji pożytku publicznego i wolontariacie.

W swojej klasycznej kategoryzacji partycypacji publicznej S. Langton wyróżnił jako dwie osobne kategorie m.in.: aktywność publiczną (*public action*) i angażowanie obywateli (*public involvement*) (Langton, 1978). Aktywność publiczna to rodzaj inicjowanego i kontrolowanego przez obywateli włączania się w regulowanie spraw publicznych po to, by wpłynąć na decyzje podejmowane przez przedstawicieli władz publicznych lub wyborców. Z kolei angażowanie obywateli to, według S. Langtona, kategoria partycypacji publicznej, która obejmuje inicjowane i kontrolowane przez władze publiczne działania podejmowane po to, aby zapewnić wypracowywanym decyzjom możliwy konsensus oraz wsparcie i przychylność obywateli. Działania te prowadzone są w toku wypełniania statutowych zadań administracyjnych lub zarządczych, muszą więc być planowe i zorganizowane. Wyróżnione obie swoiste strategie partycypacji mają według Anny Olech tę wadę, że nie obejmują wszystkich rodzajów czynników warunkujących partycypację publiczną. Dlatego autorka wskazuje na możliwość istnienia trzeciej strategii, strategii zintegrowanej, która łączyłaby cechy dwóch wcześniej omówionych, i której podstawowym elementem jest osiągnięcie przez lokalne wspólnoty polityczne stanu tak współcześnie pożądanego, a określanego jako *community empowerment* (Olech, 2013).

Formy, mechanizmy oraz warunki skutecznej partycypacji obywatelskiej w społeczności lokalnej

Na poszczególnych etapach w procesie zarządzania lokalnego należy wykorzystywać różne formy i mechanizmy partycypacji obywatelskiej.

Podstawowe formy to: 1) wymiana informacji, wiedzy i doświadczeń, 2) konsultacje, 3) udział w podejmowaniu decyzji, 4) udział w realizacji zadań publicznych wynikających z podjętych decyzji, 5) udział w kontrolowaniu wdrażania podjętych decyzji. Zdaniem Tomasza Schimanka niektóre z tych form są ściśle związane z etapami przygotowania i realizacji decyzji publicznych, inne mają charakter uniwersalny i są podstawą partycypacji obywatelskiej w każdej fazie planowania i wdrażania tych decyzji. Takie uniwersalne zastosowanie ma przede wszystkim wymiana informacji, bez której niemożliwe do zrealizowania są pozostałe formy partycypacji, a także konsultacje, czyli możliwość przedstawiania głosu obywateli (istoty partycypacji obywatelskiej). Podejmowanie decyzji dotyczy przede wszystkim etapu przyjmowania wypracowanych programów czy strategii do realizacji, ale istotne uzgodnienia mogą być podejmowane także na etapie diagnozowania problemów społecznych, realizacji programu czy też jego oceny (Schimanek, 2015). Tomasz Schimanek podkreśla, iż wspomniane wyżej formy partycypacji mogą być realizowane za pomocą różnego rodzaju mechanizmów. Do najważniejszych z nich należą: 1) wymiana informacji, wiedzy i doświadczeń; 2) skargi i wnioski mieszkańców, informacje w mediach; 3) spotkania informacyjne dla mieszkańców, dyżury radnych czy też władz wykonawczych, seminaria, konferencje, szkolenia dla mieszkańców, wspólne zespoły robocze, czaty internetowe, portale społecznościowe; 4) konsultacje, poprzez możliwość składania przez mieszkańców skarg i wniosków, księgi konsultacyjne wykładane w urzędach, spotkania z mieszkańcami lub z organizacjami pozarządowymi, sondaże opinii mieszkańców za pomocą ankiet, przedstawianie uwag do projektów programów czy strategii, wysłuchanie publiczne; 5) na etapie podejmowania decyzji: proponowanie przez obywateli nowych rozwiązań lub wprowadzenia zmian; 6) delegowanie na obywateli lub ich organizacje podejmowania decyzji – formy referendów; 7) na etapie realizacji decyzji – przekazywanie realizacji zadań, w tym świadczenia usług publicznych obywatelom (Schimanek, 2015).

Ewa Boryczka podkreśla konieczność spełnienia warunków, aby partycypacja odnosiła pozytywne skutki dla jednostki samorządu terytorialnego. Wśród tych warunków wymienia się m.in. umiejętności, motywacje, umożliwienie, zaproszenie do uczestnictwa oraz efekty uczestnictwa. Umiejętności (*can do*) – to zasoby wiedzy i umiejętności niezbędne do prowadzenia procesu partycypacji jak i uczestnictwa w nim. Chodzi o zna-

jomość procedur, umiejętność artykułowania własnego stanowiska, przemawiania, pisania listów, uwag, korzystania z Internetu itp. Inaczej rzecz ujmując, uczestnicy procesu partycypacji powinni znać procedury, potrafić się wypowiadać, zgłaszać pisemne uwagi. Motywacja (*like to*) – to głównie poczucie więzi, identyfikacja mieszkańców z miastem, tożsamość, które silnie wpływają na chęć uczestnictwa mieszkańców w procesie partycypacji. To poczucie bycia częścią wspólnoty, zaufanie członków wspólnoty buduje chęć współpracy, motywuje do uczestnictwa i wspólnego działania. Umożliwienie (*enabled to*) – to warunki umożliwiające obywatelom uczestnictwo w procesie partycypacji. Proces ten najczęściej odbywa się poprzez udział grup i organizacji wspierających. Potrzebna jest zatem obecność, np. organizacji pozarządowych, sieci instytucji. Władze samorządowe powinny więc zachęcać i wpierać tego typu organizacje do czynnego udziału w procesie partycypacji. Zaproszenie do uczestnictwa (*asked to*) – to zaproszenie i mobilizacja mieszkańców do aktywnego udziału przez władze samorządowe. Władze lokalne powinny motywować i umożliwiać wyrażanie opinii przez mieszkańców. Ważna jest w tym aspekcie otwartość i elastyczność systemów politycznych i administracyjnych, które powinny wykorzystywać zróżnicowane formy partycypacji. Efekty uczestnictwa (*responded to*) – to przekonanie społeczności lokalnej, poczucie uczestników tego procesu, że wyrażane wcześniej i dziś opinie faktycznie były i są rozważane i uwzględniane przy podejmowaniu decyzji. Władze samorządowe do budowania i utrzymania wiarygodności procesu partycypacji powinny wytłumaczyć, dlaczego podjęły daną decyzję, które argumenty i dlaczego przeważyły (Boryczka, 2016; Sadowy, 2011).

Partycypacja społeczna w procesie kreowania polityki przestrzennej i rewitalizacji

Istotną płaszczyzną, na której współcześnie realizowane są działania rewitalizacyjne miast jest polityka przestrzenna. Słusznie uważa Dominika Muszyńska-Jeleszyńska, iż przestrzeń jest dobrem wspólnym, każdy powinien mieć do niej równy dostęp i jednocześnie wpływ na kształtowanie jej wokół siebie (Muszyńska-Jeleszyńska, 2015).

W planowaniu przestrzennym uczestnictwo społeczne jest szczególnie ważne, gdyż interesy społeczne określane są przez różne grupy mające różnorodne potrzeby. W demokratycznych społecznościach partycypacja

społeczna powinna odgrywać dużą rolę już na etapie planowania, tak aby sformułowana koncepcja zagospodarowania przestrzennego odpowiadała potrzebom i oczekiwaniom mieszkańców. Jednym z celów właściwie rozumianej partycypacji społecznej w procesie planowania przestrzeni publicznej jest kreowanie najkorzystniejszego zagospodarowania dla danego obszaru. Kształt i forma współczesnej przestrzeni miejskiej muszą być uzgadniane zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju oraz faktycznymi i prawnymi interesami społecznymi, pomiędzy interesem inwestora a dobrem publicznym (Muszyńska-Jeleszyńska, 2015).

Warto podkreślić także tezę Przemysława Sadury i Doroty Olko, iż rola konsultacji dotyczących inwestycji z dziedziny gospodarowania przestrzenią, w tym też rewitalizacji nie ogranicza się do poznania opinii mieszkańców na temat określonej inwestycji. Wypracowanie wspólnej wizji inwestycji to tylko jeden z celów tego typu przedsięwzięć. Autorzy wyróżniają następujące funkcje partycypacyjnych metod planowania przestrzeni: 1) artykulacja/poznanie potrzeb mieszkańców związanych z otaczającą przestrzenią; 2) zażegnywanie konfliktów oraz zapobieganie protestom; 3) aktywizacja i edukacja społeczności lokalnej; 4) integracja społeczności lokalnej (Sadura, Olko, 2014).

Konsultacje społeczne są konieczne przy procesie przestrzennego planowania miejscowego i planowanej rewitalizacji przestrzeni publicznej, a także w sferze społecznej, ponieważ bardzo ważna jest akceptacja społeczna i inwestorska proponowanych rozwiązań planistycznych. Prawidłowo przeprowadzona partycypacja społeczna pozwoli znaleźć optymalne rozwiązania planistyczne. Niektórzy podkreślają, iż w tym procesie problemem mogą być koszty prowadzenia działań konsultacyjnych. Jednakże należy zaznaczyć, iż poprzez brak udziału społecznego i brak akceptacji pewnych rozwiązań planistycznych, koszty np. nieprzemyślanych przedsięwzięć, mogą być niewspółmiernie większe (Czekiel-Świtalska, 2017).

Uwarunkowania partycypacyjnego charakteru rewitalizacji miasta w Polsce i Mołdawii

Polska

Prawne uwarunkowania partycypacji społecznej w Polsce w procesie zarządzania rewitalizacją znalazły swoje odzwierciedlenie w ustawie

z 9 października 2015 roku o rewitalizacji. Zgodnie z art. 5 tej ustawy, partycypacja społeczna obejmuje przygotowanie, prowadzenie i ocenę rewitalizacji w sposób zapewniający aktywny udział interesariuszy, w tym poprzez uczestnictwo w konsultacjach społecznych oraz w pracach Komitetu Rewitalizacji. W cytowanym akcie prawnym określa się cele, które powinny zostać osiągnięte poprzez działania partycypacyjne na każdym etapie procesu rewitalizacji, tj. przygotowaniu, prowadzeniu i ocenie rewitalizacji. Polegają one w szczególności na: 1) poznaniu potrzeb i oczekiwań interesariuszy oraz dążeniu do spójności planowanych działań z tymi potrzebami i oczekiwaniami; 2) prowadzeniu, skierowanych do interesariuszy, działań edukacyjnych i informacyjnych o procesie rewitalizacji, w tym o istocie, celach, zasadach prowadzenia rewitalizacji, wynikających z ustawy, oraz o przebiegu tego procesu; 3) inicjowaniu, umożliwianiu i wspieraniu działań służących rozwijaniu dialogu między interesariuszami oraz ich integracji wokół rewitalizacji; 4) zapewnieniu udziału interesariuszy w przygotowaniu dokumentów dotyczących rewitalizacji, w szczególności gminnego programu rewitalizacji; 5) wspieraniu inicjatyw zmierzających do zwiększania udziału interesariuszy w przygotowaniu i realizacji gminnego programu rewitalizacji; 6) zapewnieniu w czasie przygotowania, prowadzenia i oceny rewitalizacji możliwości wypowiedzenia się przez interesariuszy (ustawa o rewitalizacji, 2015).

Za przeprowadzenie konsultacji społecznych odpowiada wójt, burmistrz albo prezydent miasta. O rozpoczęciu konsultacji społecznych oraz formach, w jakich będą prowadzone, powiadamia się nie później niż w terminie 7 dni przed dniem ich przeprowadzenia, w sposób zapewniający udział w nich możliwie szerokiego grona interesariuszy, co najmniej poprzez obwieszczenie, ogłoszenie w sposób zwyczajowo przyjęty w danej gminie oraz ogłoszenie na stronie podmiotowej gminy w Biuletynie Informacji Publicznej. Formami konsultacji społecznych, zgodnie z ustawą o rewitalizacji, są: 1) zbieranie uwag w postaci papierowej lub elektronicznej, w tym za pomocą środków komunikacji elektronicznej, w szczególności poczty elektronicznej lub formularzy zamieszczonych na stronie podmiotowej gminy w Biuletynie Informacji Publicznej; 2) spotkania, debaty, warsztaty, spacery studyjne, ankiety, wywiady, wykorzystanie grup przedstawicielskich lub zbieranie uwag ustnych. Spotkania i debaty mogą być przeprowadzane również za pomocą środków porozumiewania się na odległość, zapewniających jednoczesną transmisję wizji i dźwięku. Ankiety

i wywiady mogą być przeprowadzane również za pomocą środków porozumiewania się na odległość.

W cytowanej ustawie uregulowano także zasady tworzenia i działania Komitetu Rewitalizacji, który zgodnie z art. 7 stanowi forum współpracy i dialogu interesariuszy z organami gminy w sprawach dotyczących przygotowania, prowadzenia i oceny rewitalizacji oraz pełni funkcję opiniodawczo-doradczą wójta, burmistrza albo prezydenta miasta. Dopuszcza się powołanie osobnych Komitetów Rewitalizacji dla wyznaczonych podobszarów rewitalizacji (ustawa o rewitalizacji, 2015).

Opisany tryb prowadzenia rewitalizacji zgodnie z ustawą, ma na celu wzmocnienie zdolności gmin do tworzenia mechanizmów partycypacji społecznej (Kulig, Miśkowiec, Ogórek, 2018).

Mołdawia

Zasady opracowania programów rewitalizacji oraz partycypacyjnego charakteru tych działań nie mają w Mołdawii, tak jak w Polsce, umocowania ustawowego. Są one określone w dokumentach stanowiących wytyczne ministerialne z 2017 i 2020 r. Warto dodać, że owe wytyczne zostały opracowane we współpracy z partnerami rządowymi i środowiskami ekspertów z Polski, w ramach realizowanych projektów międzynarodowych. Zgodnie z wytycznymi mołdawskimi w zakresie opracowania programów rewitalizacji, partycypacja społeczna obejmuje przygotowanie, przeprowadzenie i ocenę rewitalizacji w sposób zapewniający aktywny udział zainteresowanych, w tym poprzez udział w konsultacjach społecznych. Obejmuje ona w szczególności: 1) znajomość potrzeb i oczekiwań zainteresowanych stron oraz dążenie do zapewnienia spójności planowanych działań z tymi potrzebami i oczekiwaniami; 2) prowadzenie działań edukacyjno-informacyjnych skierowanych do zainteresowanych, dotyczących procesu rewitalizacji, podkreślających istotę, cele i zasady rewitalizacji wynikające z prawa, a także dotyczące zakończenia tego procesu; 3) inicjowanie, ułatwianie i wspieranie działań mających na celu rozwijanie dialogu pomiędzy zainteresowanymi stronami oraz ich integrację wokół rewitalizacji; 4) zapewnienie udziału zainteresowanych stron w przygotowaniu dokumentów rewitalizacyjnych, w szczególności gminnego programu rewitalizacji; 5) wspieranie inicjatyw mających na celu zwiększenie udziału zainteresowanych stron w przygotowaniu i realizacji gminnego programu

rewitalizacji; 6) umożliwienie interesariuszom wyrażenia swoich poglądów podczas przygotowania, realizacji i ewaluacji rewitalizacji.

Ważnym dokumentem formułowanym w procesie partycypacji społecznej jest plan komunikacji. Jest to dokument, w którym sporządzony jest spis wszystkich aktorów i relacji między nimi, ryzyka, o którym każdy aktor musi być poinformowany, kwestii wymagających decyzji niektórych aktorów oraz kanałów, przez które aktorzy muszą być stale informowani. Plan komunikacji powinien zostać przedstawiony zainteresowanym stronom do konsultacji (*Linii directoare privind revitalizarea urbană în Republica Moldova*, 2017).

Z kolei w wytycznych z 2020 r. opisuje się zasady partycypacji obywatelskiej na etapie wdrażania programu. Udział obywateli w fazie wdrażania programu jest ważnym elementem sukcesu procesu rewitalizacji. Program rewitalizacji powinien ustanawiać ogólne zasady uczestnictwa i określać ważne mechanizmy podejmowania decyzji, a także procedury partycypacyjne. Poza konsultacjami społecznymi projektów proponowanych przez władze, w programie należy także ustanowić mechanizmy mające na celu zachęcenie zainteresowanych do własnych inicjatyw, ale przede wszystkim do zaangażowania się w rzeczywiste działania rewitalizacyjne miasta. W wytycznych sugeruje się różne rodzaje działań angażujących interesariuszy na etapie wdrażania programu. Należą do nich: 1) konkursy minigrantów dla grup sąsiedzkich na urządzenie podwórek, otoczenia domów, w których mieszkają, organizację imprez integrujących i aktywizujących mieszkańców; 2) konkursy grantowe dla organizacji społecznych na realizację projektów rewitalizacyjnych lub działań zgodnych z celami miejskiego programu rewitalizacji – konkurs może być tak zaprojektowany, aby inspirować organizacje do większej kreatywności i poszerzania oddziaływania projektu (np. poprzez wprowadzenie aspektu komercyjnego, który wesprze finansowo projekt); 3) programy informowania i aktywizowania przedsiębiorców i właścicieli nieruchomości, aby przekonać ich, że pozytywne zmiany wokół ich nieruchomości/biznesu przyniosą jeszcze lepsze efekty kiedy przyłączą się do tych działań, np. poprzez remont budynku, w którym prowadzą swoją działalność lub dezynfekcję terenu przyległego; 4) zachęcanie przedsiębiorców do działania z odpowiedzialnością społeczną (tzw. *Corporate Social Responsibility*) – poprzez prowadzenie działań społecznie użytecznych (lub sponsoringu) (często dla przedsiębiorcy argumentem za zaangażowaniem się w takie działania jest wizja korzyści

pośrednich, np. budowanie pozytywnego wizerunku firmy, tworzenie puli przyszłych klientów itp.) (*Ghid Privind Revitalizarea Urban Ă Pentru Oraș Ele Din Republica Moldova*, 2020).

Partycypacyjny charakter Programu Rewitalizacji Miasta Leova

Partycypacyjny model zarządzania rewitalizacją miasta Leova w Mołdawii został wdrożony w związku z realizacją projektu międzynarodowego pt. „*Nasza Leova*". *Wdrożenie modelu partycypacyjnego zarządzania rewitalizacją miasta Leova w Mołdawii*. Celem głównym projektu było wypracowanie i wdrożenie koncepcji rewitalizacji miasta Leova w Mołdawii przy współudziale środowisk lokalnych w oparciu o polskie doświadczenia. Głównym produktem projektu było opracowanie *Programu Rewitalizacji Miasta Leova*. Założono, że realizacja zaplanowanych działań i wynikających z nich korzyści wpłyną pozytywnie na poprawę jakości życia mieszkańców oraz zwiększenie udziału przedstawicieli sektorów publicznego, społecznego i gospodarczego z zarządzaniu przestrzenią miasta, w szczególności obszarami wymagającymi interwencji. W ramach projektu wytyczono kilka celów szczegółowych: 1) Podniesienie kwalifikacji oraz nabycie praktycznej wiedzy przez przedstawicieli samorządu terytorialnego w Mołdawii w zakresie opracowania i wdrażania partycypacyjnego modelu rewitalizacji obszarów miejskich; 2) Nabycie praktycznej wiedzy oraz poznanie dobrych praktyk i nowoczesnych rozwiązań w zakresie projektów rewitalizacyjnych przez uczestników wizyt studyjnych w Polsce; 3) Integracja międzysektorowa społeczności lokalnych z terenu miasta Leova na rzecz wypracowania i wdrożenia programu rewitalizacji obszarów wymagających interwencji; 4) Zwiększenie potencjału instytucjonalnego władz lokalnych w zakresie rozwoju przestrzeni miejskiej w oparciu o szersze zaangażowanie społeczności lokalnej; 5) Stworzenie instrumentów wspomagających zarządzanie miastem i przeciwdziałanie niekorzystnym zjawiskom społeczno-gospodarczym poprzez opracowanie i wdrożenie programu rewitalizacji miasta Leova.

W części miast mołdawskich zostały dotychczas wdrożone projekty mające na celu opracowanie programów rewitalizacji, głównie za pośrednictwem Fundacji Solidarności Międzynarodowej. Miasto Leova nie miało okazji skorzystać ze wsparcia tej organizacji.

Kryteria wyboru obszarów wymagających rewitalizacji zostały określone w art. 47 ust. 1 Rozporządzenia Komisji (WE) nr 1828/2006. Zgodnie z tym, obszar kryzysowy musi spełniać co najmniej trzy z następujących kryteriów: a) wysoki poziom ubóstwa i wykluczenia; b) wysoka stopa długotrwałego bezrobocia; c) niekorzystne trendy demograficzne; d) niski poziom wykształcenia, wyraźny deficyt kwalifikacji i wysoki wskaźnik przerywania skolaryzacji; e) wysoki poziom przestępczości i wykroczeń; f) szczególnie wysoki stopień degradacji środowiska; g) niski wskaźnik prowadzenia działalności gospodarczej; h) wysoka liczba imigrantów, grup etnicznych i mniejszości lub uchodźców; i) porównywalnie niski poziom wartości zasobu mieszkaniowego; j) niski poziom wydajności energetycznej budynków. Należy dodać, że wstępnie przeprowadzone analizy obszarów problemowych w mieście Leova potwierdziły istnienie większości kryteriów identyfikacji obszarów kryzysowych.

Podstawowe problemy rozwojowe zidentyfikowane w mieście Leova zostały zawarte w Strategii Rozwoju na lata 2021-2026 (*Strategia Rozwoju Miasta Leova…*, 2021). Większość problemów miasta dotyczy sfery infrastruktury technicznej i społecznej, mieszkalnictwa, gospodarki odpadami i zagospodarowania przestrzennego. Problemami w tym zakresie są m.in.: wysoki stopień zużycia bloków mieszkalnych (nieszczelne dachy, przestarzałe sieci inżynieryjne); budynki zaniedbane, w trakcie degradacji; słaba efektywność energetyczna oświetlenia ulicznego; niezagospodarowany park miejski; niewystarczająca ilość miejsc wypoczynku; niekorzystne zmiany demograficzne; niewykorzystany potencjał przestrzeni przemysłowych; niewydolność energetyczna budynków. Problemem, który osłabia skuteczne zarządzanie miastem jest słaba współpraca między społecznością lokalną, biznesem, organizacjami pozarządowymi i samorządem lokalnym. Powoduje to zmniejszenie efektywności działań władz lokalnych oraz często brak akceptacji dla podejmowanych decyzji.

W odpowiedzi na powyższe uwarunkowania problemowe partnerzy projektu oraz samorząd miasta Leova podjął działania, mające na celu wypracowanie rozwiązań, które: 1) wprowadzą nowe instrumenty polityki lokalnej na terenie miasta Leova w obszarze włączania mieszkańców i partnerów społecznych w proces rewitalizacji; 2) będą bazowały na trwałej, systematycznej współpracy sektora publicznego, społecznego i prywatnego; 3) będą dążyły do realizacji usług publicznych z uwzględnieniem uniwersalnego projektowania i specyficznych potrzeb odbiorców o utrudnio-

nym dostępie w tym osób z niepełnosprawnościami; 4) uwzględnią lokalny potencjał oraz zasoby społeczne i kulturowe; 5) uwzględnią rozwiązania w sferze rewitalizacji stosowane w podobnych miastach w Polsce; 6) będą możliwe do wdrożenia w innych miastach Mołdawii.

Płaszczyzną do podjęcia działań w ramach realizowanego projektu było zawiązanie umowy partnerskiej między głównym wnioskodawcą – Fundacją Centrum Rozwoju Lokalnego, a samorządem miasta Leova w Mołdawii i po stronie polskiej Instytutem Nauk o Polityce i Administracji Wydziału Politologii i Dziennikarstwa UMCS. Projekt został zrealizowany dzięki wsparciu finansowemu Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP w ramach polskiej współpracy rozwojowej. W ramach projektu zaplanowano kilka działań, których realizacja miała przyczynić się do osiągnięcia celu głównego projektu. Wśród nich znalazły się: 1) konferencja inaugurująca projekt w Kiszyniowie; 2) szkolenie zdalne dla przedstawicieli administracji lokalnej, pt. *Zarządzanie rewitalizacją i włączenie społeczności lokalnej we wdrażanie programów rewitalizacji*; 3) wizyta studyjna w Polsce dla przedstawicieli samorządu miasta Leova; 4) warsztaty partycypacyjne dotyczące opracowania *Programu rewitalizacji miasta Leova*; 5) opracowanie dokumentu *Program rewitalizacji miasta Leova*; 6) opracowanie *Poradnika wdrażania modelu partycypacyjnego zarządzania rewitalizacją miasta* dla samorządów lokalnych w Mołdawii; 7) organizacja naukowo-praktycznej międzynarodowej konferencji zdalnej w Lublinie i Kiszyniowie pt. *Rola administracji publicznej w zarządzaniu rewitalizacją miast. Doświadczenia Polski i Mołdawii*.

Proces wdrożenia partycypacyjnego modelu zarządzania rewitalizacją w mieście Leova został zapoczątkowany wydaniem zarządzenia Burmistrza miasta o przystąpieniu do prac nad opracowaniem Programu Rewitalizacji oraz o wyznaczeniu członków Komitetu Koordynacyjnego, bezpośrednio odpowiedzialnego za działania realizowane w tym zakresie w mieście. Ważnym narzędziem, angażującym już na wstępie przedstawicieli lokalnej społeczności miasta była organizacja konferencji inaugurującej realizację projektu oraz informującej o przebiegu procesu opracowania programu i zasadach udziału społeczności lokalnej w jego tworzeniu, a także realizacji. W konferencji wzięło udział pięćdziesięciu przedstawicieli samorządu miejskiego i społeczności miasta Leova, przedstawicieli instytucji biznesowych i pozarządowych zaangażowanych w tworzenie programu, a także

lokalne i regionalne media. Konferencja stała się także okazją do promocji celów projektu oraz zakładanych efektów na obszarze całego kraju.

Drugim ważnym działaniem projektowym, zarówno dla samego programu rewitalizacji, jak też podkreślenia jego partycypacyjnego charakteru, było przeprowadzenie zdalnego szkolenia dla przedstawicieli samorządu miasta Leova pt.: *Zarządzanie rewitalizacją i włączenie społeczności lokalnej we wdrażanie programów rewitalizacji*.

Celem szkolenia było zapoznanie uczestników z wyzwaniami – organizacyjnymi i merytorycznymi – przed jakimi stają osoby, na których spoczywa zarządzanie wdrażaniem programu rewitalizacji oraz przedstawienie praktycznych rozwiązań i sposobów radzenia sobie z tymi wyzwaniami. Nabycie świadomości, że wdrażanie programu rewitalizacji jest dynamicznym procesem, który nie ogranicza się jedynie do urzeczywistniania tego, co zapisano w programie, i wymaga od wszystkich uczestników elastyczności, kreatywności oraz gotowości do współpracy i dialogu. Uczestnicy szkolenia poznali formalne uwarunkowania realizacji programów rewitalizacji na przykładzie Polski. Szkolenie było także inspiracją do rozwijania programu rewitalizacji w trakcie jego wdrażania, włączania nowych partnerów oraz ciągłego zwiększenia ich skuteczności i efektywności. Podczas szkolenia poruszono zagadnienia związane z: ideą oraz zasadami opracowania i wdrażania programu rewitalizacji; zarządzania procesem wdrażania rewitalizacji, w tym także w kontekście podziału zadań i współpracy między interesariuszami. Omówiono także zasady partycypacji społecznej, angażowanie interesariuszy, sprawę tworzenia partnerstwa na rzecz rewitalizacji miasta, a także mającej ogromne znaczenie, współpracy z mediami. Podczas szkolenia omówiono również: uwarunkowania związane z prowadzeniem monitoringu, raportowaniem i oceną programu rewitalizacji; kwestie związane z przygotowaniem przedsięwzięć rewitalizacyjnych, ich koordynację i komplementarność, a także włączanie społeczności lokalnej i konsultowanie elementów procesu inwestycyjnego. Ostatnim z punktów programu szkolenia była prezentacja krajowych i zagranicznych przykładów działań z zakresu wdrażania programów rewitalizacji. Wobec tego, że skuteczna partycypacja w procesie formułowania i wdrażania celów rewitalizacji miasta wymaga odpowiedniej wiedzy i świadomości interesariuszy, przeprowadzone szkolenie było doskonałą okazją do osiągnięcia tego efektu.

Partycypacyjny charakter procesu opracowania *Programu Rewitalizacji Miasta Leova* przejawiał się także w wykorzystaniu narzędzi internetowych. Efekty każdego z etapów prac były opublikowane na stronie internetowej Urzędu Miasta Leova oraz na specjalnie utworzonym w ramach projektu portalu. Kluczowym elementem programu, który został poddany, między innymi konsultacjom internetowym była analiza związana z wyznaczeniem obszarów zdegradowanych oraz obszarów do rewitalizacji w mieście Leova. Analiza ilościowa zawierała opis sytuacji społeczno-gospodarczej miasta w oparciu o zgromadzone dane statystyczne w sferach: społecznej, gospodarczej, środowiskowej, funkcjonalno-przestrzennej oraz infrastrukturalnej. W wyniku przeprowadzonych analiz ilościowych oraz jakościowych okazało się, że na liście obszarów zdegradowanych w mieście Leova znajdują się 3 strefy: Sud (Tighiceanu), Vest oraz Nou (Roza). Biorąc pod uwagę kryteria liczby mieszkańców powierzchni – nie więcej niż 30% mieszkańców oraz nie więcej niż 20% powierzchni – z wyznaczonych obszarów zdegradowanych w Leova wyłoniono 2 podobszary rewitalizacji: Podobszar I – Sud (Tighiceanu) i Podobszar II – Vest. Informacje zawarte na stronie internetowej odnoszące się do szczegółowego wyjaśnienia metodologii i ścieżki wyznaczenia obszarów podlegających rewitalizacji, okazały się bardzo przydatne dla społeczności lokalnej, która otrzymała zrozumiały i obiektywny przekaz w tym zakresie. W efekcie przeprowadzonych konsultacji na tym etapie nie złożono żadnych zastrzeżeń, co do efektów przeprowadzonych analiz. Oznaczało to, że społeczność lokalna akceptuje rezultaty tejże analizy.

Na stronie internetowej Urzędu Miasta zamieszczono także projekty opisów przedsięwzięć do rewitalizacji, dając tym samym możliwość odniesienia się mieszkańcom do przestawionych propozycji działań rewitalizacyjnych.

Kluczowym etapem, z punktu widzenia określenia w sposób partycypacyjny celów i rezultatów programu rewitalizacji, było przeprowadzenie warsztatów partycypacyjnych połączonych ze spacerem studyjnym. Warsztaty konsultacyjne odbyły się w mieście Leova. Głównym założeniem warsztatów było wypracowanie zasadniczych elementów przyszłego programu rewitalizacji miasta Leova. W warsztatach wzięli udział przedstawiciele lokalnej społeczności, reprezentujący sektory: publiczny, społeczny oraz prywatny. Uczestnicy warsztatów weszli w skład utworzonej Komisji Konsultacyjnej, która zajęła się identyfikowaniem czynników istniejących

na wyznaczonych do rewitalizacji obszarach, będących podstawą do sformułowania celów i projektów. Warsztaty zostały poświęcone głównie określeniu kluczowych problemów oraz potencjałów obszarów wyznaczonych do rewitalizacji w sferach: społecznej, gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej oraz infrastrukturalnej. W oparciu o przeprowadzone analizy problemowe metodą prac grupowych zaproponowano cele rozwojowe, a także wizję i misję rozwoju. Podczas drugiego dnia warsztatów przedstawiciele Komitetu Koordynacyjnego oraz inni lokalni liderzy wzięli udział w spacerze studyjnym, który odbył się na obszarze dwóch stref, wytypowanych jako strefy do rewitalizacji. Spacer był prowadzony przez dwoje ekspertów z Polski. Podczas spaceru zwracano uwagę na miejsca, które wymagają szczególnej interwencji. Omawiano przy tym skutki społeczne i gospodarcze będących w złym stanie technicznym obiektów. Spacer dał doskonałą podstawę do sformułowania i zaproponowania projektów rewitalizacyjnych w kolejnym etapie.

Ostatnim z etapów w procesie opracowania *Programu Rewitalizacji Miasta Leova* były konsultacje społeczne projektu dokumentu *Programu*, mające formę konsultacji internetowych oraz wysłuchania publicznego. Projekt *Programu* był konsultowany podczas sesji Rady Miasta. W tym etapie szczególną rolę odegrali radni miasta Leova, którzy mieli możliwość wypowiedzenia się o założeniach przedsięwzięć rewitalizacyjnych. Ich uwagi zostały uwzględnione w dokumencie. Wyrażone opinie przedstawicieli społeczności lokalnej odnosiły się, nie tylko do zagadnień związanych z celami, czy też projektami rewitalizacyjnymi, lecz dotyczyły także ważnych kwestii wdrażania, monitoringu oraz aktualizacji *Programu rewitalizacji*.

Warto dodać, że w procesie konsultacji społecznych, które miały różną formę, aktywny udział brali przedstawiciele Komitetu Koordynacyjnego, którzy zorganizowali kilka swoich posiedzeń oraz dyskutowali nad efektami poszczególnych etapów i części *Programu*.

Zakończenie

Wdrażanie partycypacyjnego modelu zarządzania rewitalizacją miasta w kraju o niewielkich doświadczeniach decentralizacyjnych i ciągle słabo ugruntowanej demokracji lokalnej nie jest zadaniem łatwym. Często społeczność lokalna podchodzi nieufnie do takich inicjatyw, a przede

wszystkim nie jest przyzwyczajona do brania udziału w przedsięwzięciach planistycznych miasta i współdecydowaniu o sprawach publicznych. W przypadku miasta Leova było istotnie inaczej. Zarówno przedstawiciele samorządu miasta, jak i lokalni liderzy, brali aktywny udział w proponowanych im działaniach, skutecznie przyczyniając się do sprawnego osiągania efektów związanych ze wdrażaniem systemu rewitalizacji. Być może częściowo przyczyniła się do tego wizyta studyjna w Polsce, która odbyła się w ramach realizowanego projektu. Grupa 17 przedstawicieli samorządu miasta Leova odwiedziła kilka miast w województwie lubelskim poznając zrealizowane tam projekty rewitalizacyjne. Uczestnicy wizyty studyjnej mieli możliwość zaznajomienia się ze wszystkimi etapami działań rewitalizacyjnych, a także efektami – przeprowadzonych różnej formie – działań partycypacyjnych. Należy stwierdzić, że zorganizowana w ramach projektu wizyta studyjna przyniosła bardzo konkretne rezultaty, które przyczyniły się do osiągnięcia jeszcze lepszych efektów związanych z wdrożeniem partycypacyjnego modelu zarządzania rewitalizacją w mieście Leova.

Bibliografia

Boryczka E., (2016) *Partycypacja społeczna*, [w:] *Ekomiasto # Społeczeństwo. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, red. A. Nowakowska, Z. Przygodzki, A. Rzeńca, Łódź, s. 117-121.

Czekiel-Świtalska E., (2017) *Konsultacje społeczne w planowaniu miejscowym – wybrane zagadnienia*, „Przestrzeń i Forma", s. 326.

Długosz D., Wygnański J. J., (2005) *Obywatele współdecydują*, Warszawa, s. 13.

R. Ryś, A. Brzozowy, J. Kadłubowski, A. Stefanita, G. Pragert, I. Malai, *Ghid Privind Revitalizarea Urban Ă Pentru Oraș Ele Din Republica Moldova*, Varșovia/Chișinău 2020, http://adrnord.md/public/files/documente/GHIDUL_FINAL_de_Revitalizare.pdf.

Górniak J., Kołdras S., Mazur S., Paszkowska R., (1999) *Komunikacja i partycypacja społeczna*, red. J. Hausner, Kraków, s. 41.

Horsman A., Raynor R., (1978) *Citizen Participation in Local Area Planning: Two Vancouver Cases*, [w:] *Vancouver: Western Metropolis*, red. L.J. Evenden, „Western Geographical Series", vol. 16.

Kulig M., Miśkowiec M., Ogórek P., (2018) *Proces partycypacji społecznej w rewitalizacji na obszarach wiejskich – studium przypadku gminy Olkusz*, „Studia Obszarów Wiejskich", t. 49, s. 27 i nast.

Langton S., (1978) *What is Citizen Participation?*, [w:] *Citizen Participation in America: Esseys on the State of the Art*, red. S. Langton, Lexington.

Linii directoare privind revitalizarea urbană în Republica Moldova, (2017) Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale și Mediului al Republicii Moldova, http://www.adrgagauzia.md/public/files/Linii_directoare_privind_revitalizarea_urban_in_Republica_Moldova.pdf.

Maczyński J., (1996) *Partycypacja w podejmowaniu decyzji*, Warszawa.

Mendel T., (2002) *Partycypacja w zarządzaniu współczesnymi organizacjami*, Poznań.

Muszyńska-Jeleszyńska D., (2015) *Znaczenie konsultacji społecznych w procesach rewitalizacji obszarów miejskich*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny", rok LXXVII, z. 1, s. 258-259.

Olech A., (2013) *Partycypacja publiczna w praktyce. Dwa modele zwiększania uczestnictwa mieszkańców w podejmowaniu decyzji*, „Instytut Spraw Publicznych", Warszawa, s. 18-21.

Rachwalski P., Betkiewicz W., Izdebska M., (2000) *Powiat obywatelski: partycypacja społeczna w powiecie*, red. P. Rachwalski, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa, s. 35.

Sadowy K., (2011) *Zobowiązania z Aalborg jako model współdziałania w gospodarowaniu przestrzenią*, „Rocznik Żyrardowski", t. IX, s. 250-256.

Sadura P., Olko D., (2014) *Interwencja socjologiczna jako odpowiedź na kryzys miasta. Studium przypadku konsultacji w sprawie modernizacji ul. Kawęczyńskiej w Warszawie*, „Studia Regionalne i Lokalne" nr 3(57), s. 99-100.

Šafránková J., (2005) *Urban Revitalization and Possibilities of Public Participation*, „Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN", s. 95-103.

Schimanek T., (2015) *Partycypacja obywatelska w społeczności lokalnej*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa, s. 17-20.

Słownik języka polskiego, (1995) red. M. Szymczak, t. II, Warszawa s. 585.

Strategia Rozwoju Miasta Leova, https://primarialeova.md/wp-content/uploads/sites/10/2021/08/Strategia-de-dezvoltare-socio-economic%c4%83-a-or.-Leova-2021-2026.pdf, 19.11.2022.

Ustawa o rewitalizacji z 9 października 2015 roku, Dz. U. 2021, poz. 485.

Rewitalizacja w gminie Łęczna na przykładzie Parku Podzamcze

Leszek Włodarski

Streszczenie

Ze względu na swą lokalizację, zasoby gospodarcze i społeczne, a także bogatą historię gmina miejsko-wiejska Łęczna posiada duży potencjał rozwojowy. Łęczna, z racji swego położenia i przy wykorzystaniu naturalnych walorów przyrodniczych, jak i historycznych ma wyjątkowo duże szanse rozwoju usług rekreacyjnych i kreacji idei miasta „kompletnego". Jest to przede wszystkim możliwe dzięki położeniu w niezwykle pięknym krajobrazowo rejonie przełomu Wieprza. Zwłaszcza, że rejon przełomu, jak i niemal cała dolina Wieprza, a częściowo i Świnki objęte zostały statusem parku krajobrazowego: Nadwieprzańskiego Parku Krajobrazowego. Jego obszar i funkcje – ekologiczne i turystyczne – tworzą bogaty potencjał miasta. W myśl programu Parku, Łęczna, a ściślej – Zespół Staromiejski powinien stać się głównym ośrodkiem obsługi ruchu turystycznego. Potencjał turystyczno-rekreacyjny Starej Łęcznej jest dodatkowo wzmocniony faktem jej położenia na szlaku Lublin – Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie, tj. na trasie intensywnego ruchu turystycznego między największym miastem regionu a jedną z największych atrakcji turystyczno-rekreacyjnych o randze ogólnokrajowej: Parkiem Krajobrazowym Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego i Poleskim Parkiem Narodowym. Celem artykułu jest analiza i prezentacja efektów wybranego przykładu działań rewitalizacyjnych prowadzonych przez samorząd miasta i gminy Łęczna.

Słowa kluczowe: samorząd miejski, rewitalizacja, dziedzictwo kulturowe, rozwój lokalny, partycypacja społeczna

Lokalizacja gminy

Łęczna to ponadlokalny ośrodek administracyjny, handlowy i usługowy, położony w bezpośrednim zasięgu miasta Lublin. Gmina położona jest

na trasie intensywnego ruchu turystycznego Lublin – Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie, między stolicą regionu a jednymi z największych atrakcji turystyczno-rekreacyjnych: Pojezierzem Łęczyńsko-Włodawskim, Parkiem Krajobrazowym „Pojezierze Łęczyńskie", Poleskim Parkiem Narodowym i Międzynarodowym Rezerwatem Biosfery Polesie Zachodnie. Gminę Łęczna wyróżnia występowanie obszarów przyrodniczych o ponadprzeciętnych walorach krajoznawczych i wypoczynkowych oraz kumulacja walorów kulturowych. Krajobraz tego miejsca tworzy Łęczyński Przełom Wieprza będący jedną z największych osobliwości przyrodniczych regionu lubelskiego.

Potencjał przyrodniczo-krajobrazowy, kulturowy, mentalność i zaangażowanie ludności, predestynujący gminę do rozwoju w sferze turystyki i wypoczynku nie jest w pełni wykorzystywany. Wskutek braku i/lub degradacji istniała potrzeba stworzenia nowej infrastruktury krajobrazowej, rekreacyjno-turystycznej wykorzystującej dziedzictwo przyrodnicze, historyczne i kulturowe, spełniające oczekiwania lokalnej społeczności i turystów. Atrakcyjna oferta rekreacyjno-turystyczna, przy wysokiej jakości usług, przyczynia się do stworzenia unikalnego produktu turystycznego, a to pozwala na przyciągnięcie i zatrzymanie turystów na dłużej. Obok turystów korzystających z obiektów turystycznych, należy doliczyć mieszkańców gminy Łęczna i okolic, którzy też korzystają z infrastruktury turystycznej.

Łęczna jest dobrą bazą wypadową na Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie, co sprawia że każdego roku miasto jest odwiedzane przez coraz liczniejsze grono turystów. Przez teren miasta lub w jego pobliżu przebiegają regionalne szlaki rowerowe i szlaki dziedzictwa kulturowego. Potencjał gminy Łęczna w rozwoju sektora turystyki i rekreacji, pomimo korzystnych uwarunkowań przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych, niestety nie jest w pełni wykorzystany. Brak oraz degradacja elementów infrastruktury krajobrazowej, rekreacyjno-turystycznej wykorzystującej dziedzictwo przyrodnicze, historyczne i kulturowe, spełniającej oczekiwania i potrzeby lokalnej społeczności i turystów wpływają negatywnie na sektor rekreacyjno-turystyczny i powstrzymują rozwój gminy Łęczna. Wskutek tego negatywnego stanu Łęczna postrzegana jest jako gmina tranzytowa służąca jedynie jako miejsce chwilowego postoju na szlaku do największych atrakcji turystyczno-rekreacyjnych o skali nie tylko regionalnej, ale też ogólnokrajowej.

Lokalizacja Parku Podzamcze

Park położony jest w północnej części miasta Łęczna, na zboczu doliny Wieprza, częściowo na terenie Nadwieprzańskiego Parku Krajobrazowego, częściowo w otulinie – oba obszary są chronione. Zlokalizowany na terenie miasta Łęczna zabytkowy zespół dworsko-parkowy Podzamcze jest dobrze położony ze względu na sąsiedztwo najważniejszego ośrodka województwa lubelskiego – Lublina. Dlatego też kwestia dostępności i odległości nie stanowi problemu dla mieszkańców i turystów. Park przedstawia unikalną wartość przyrodniczą, krajobrazową, zabytkową i historyczną. Granice parku stanowią: od północy droga wojewódzka nr 813; od wschodu droga wojewódzka nr 820; od zachodu rzeka Wieprz, zaś od południa największy dopływ Wieprza – rzeka Świnka. Drogi te są głównymi, bardzo uczęszczanymi latem szlakami na pobliskie Pojezierze Łęczyńsko-Włodawskie.

Teren ma charakter zabytkowego parku i jest wpisany do ewidencji zabytków wraz z zabytkowym układem urbanistycznym miasta Łęczna pod numerem A/637 i podlega ochronie konserwatorskiej. Obiekty objęte projektem zostały ujęte w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego. Zgodnie z zapisami *Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Łęczna*, Park znajdował się na obszarze zdegradowanym, przeznaczonym do rewitalizacji.

Stan przed rewitalizacją

W związku ze stanem istniejącej infrastruktury krajobrazowej i rekreacyjno-turystycznej na terenie Gminy Łęczna nie jest możliwe zapewnienie wszystkim chętnym dostępu do wysokiej jakości usług w tym zakresie. Niedogodności wynikają z faktu, iż zagospodarowanie parku będącego terenem wypoczynkowo-krajobrazowym oraz istniejąca tam infrastruktura jest zaniedbana i zniszczona. Jedyny dostępny w gminie Park jest zdewastowany i nie spełnia potrzeb bezpośrednich użytkowników, jak i ogólnych standardów bezpieczeństwa. Z konsultacji społecznych przeprowadzonych z mieszkańcami Gminy oraz turystami wynika, że stan istniejący przysparza wiele problemów i niedogodności. Użytkownicy skarżą się na zdewastowaną roślinność, drzewostan, zniszczenia nawierzchni chodników i ścieżek, zły stan oświetlenia, postępującą degradację pozostałości zabyt-

kowych zabudowań folwarcznych, całkowity brak małej architektury oraz na brak bezpieczeństwa, zwłaszcza po zmierzchu i nocą.

Brak przejść przez rzekę Świnkę uniemożliwia użytkownikom bezpośrednie dotarcie do parku od strony Starego Miasta. Wskutek wieloletnich zaniedbań, szkodliwego działania czynników atmosferycznych, braku działań pielęgnacyjnych w obrębie roślinności, nasadzeń i drzewostanu oraz w wyniku nieprowadzenia inwestycji, Park Podzamcze był zdegradowany. Stan ten odnosił się, zarówno do roślinności, nasadzeń i drzewostanu, jak również do nawierzchni chodników i ścieżek, oświetlenia, pozostałości zabytkowych zabudowań folwarcznych i małej architektury. Park i jego układ kompozycyjny z latami zaniedbań pielęgnacyjnych uległ zatarciu. Istniejące ścieżki i aleje pieszo-jezdne w parku wykonane były ze starego, popękanego asfaltu. Historyczny układ komunikacyjny z upływem czasu uległ zatarciu. Ponadto park, pomimo doskonałego położenia wśród głównych szlaków drogowych, był w niedostatecznym stopniu skomunikowany z otaczającym terenem i miastem. Degradacja sprawiała, że ten zabytkowy i bogaty krajobrazowo teren traci na atrakcyjności, a istniejąca infrastruktura stopniowo przestaje nadawać się do użytku. Oświetlenie stanowią rozproszone stare słupy oświetleniowe będące w złym stanie technicznym i funkcjonalnym. Taki stan zagraża bezpieczeństwu osób przebywających na obszarze parku w porze nocnej. Ponadto, istniejące oświetlenie ulegało częstym awariom i nie spełniało norm energooszczędności. Zaniedbana i niepielęgnowana zieleń parkowa znajdowała się w stanie zdegradowanym.

Zidentyfikowane niedogodności nie wynikają ze sposobu wykorzystania i zorganizowania istniejącej infrastruktury, a z jej braku, fatalnego stanu technicznego oraz ograniczonej możliwości obsłużenia określonej liczby interesariuszy. Wszystkie występujące niedogodności powodowały, że liczba turystów się zmniejsza, a co za tym idzie region nie rozwija się, pomimo istniejącego potencjału.

Cele projektu

Celem głównym projektu było zwiększenie atrakcyjności turystycznej, krajobrazowej i gospodarczej Gminy Łęczna poprzez rewitalizację i zwiększenie dostępności do obszarów o unikalnej wartości przyrodniczej, krajobrazowej, turystycznej, kulturowej, zabytkowej i historycznej.

Gmina, zgodnie z zamierzeniami polityki państwa i programów unijnych, dąży do zniwelowania różnic jakie istnieją między regionami w Polsce i Europie. Działania te zmierzają do podniesienia konkurencyjności Gminy i zachęcenia inwestorów do lokowania kapitału na jej terenie. Samorząd dąży do rozwoju infrastruktury lokalnej i rozwoju samych mieszkańców, między innymi poprzez budowę systemów informacyjnych, a także rozbudowę oferty kulturalnej, sportowej i rekreacyjno-turystycznej.

Potrzeba realizacji projektu wynika z problemów dotykających społeczność lokalną i mających wpływ na warunki życia mieszkańców gminy oraz turystów, prowadzące do marginalizacji jej obszaru. Ponadto, władzom Łęcznej zależało na promowaniu swoich zasobów w regionie, co pozwoli na przyciągnięcie inwestorów, chcących lokować swoje przedsięwzięcia na terenie gminy.

Cel główny projektu to zwiększenie atrakcyjności turystycznej, krajobrazowej i gospodarczej gminy Łęczna poprzez rewitalizację i zwiększenie dostępności do obszarów o unikalnej wartości przyrodniczej, krajobrazowej, turystycznej, kulturowej, zabytkowej i historycznej. Realizacja celu pozwoli na znaczne podniesienie jakości świadczonych usług z zakresu turystyki, a także zwiększenie liczby turystów, co bezpośrednio wpłynie na rozwój gospodarczy Gminy, a w dalszej perspektywie także na podniesienie jakości życia mieszkańców. Realizacja projektu pozwoli samorządowi lepiej realizować swoje zadania, a ostatecznie umożliwi również obniżenie kosztów ponoszonych na utrzymanie obszaru parku.

Projekt z zakresu infrastruktury krajobrazowej, rekreacyjno-wypoczynkowej stanowi centralne rozwiązanie, a jego realizacja poprawia spójność przestrzenną, społeczną i kulturową układu urbanistycznego Łęcznej. Jest to kompleksowe rozwiązanie z zakresu rekreacji i turystyki. Realizacja projektu prowadząca do uzupełnienia zidentyfikowanych braków w infrastrukturze na terenie gminy, pozwoliła zaspokoić w pełni potrzeby inwestycyjne projektodawcy. Wybrane do realizacji problemy były najbardziej kluczowe w kontekście potrzeb rozwojowych Gminy w zakresie infrastruktury ułatwiającej dostęp do miejsc i obszarów atrakcyjnych przyrodniczo, krajobrazowo, rekreacyjnie, wypoczynkowo, turystycznie, kulturowo i historycznie.

Jedyna istniejąca, dostępna i jednocześnie zdegradowana infrastruktura krajobrazowa i rekreacyjno-turystyczna była niewystarczająca z punktu widzenia potrzeb mieszkańców i turystów odwiedzających gminę Łęczna.

Podróżujący w kierunku Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego również wykazywali zainteresowanie korzystaniem z infrastruktury rekreacyjno-turystycznej Gminy Łęczna ze względu na dogodne położenie oraz atrakcyjne zasoby naturalne obszaru. Jest to szczególnie ważne z punktu widzenia przedsiębiorców, którzy nie mając dostępu do podstawowej infrastruktury, niechętnie lokują inwestycje na takim terenie.

Park został przystosowany dla osób, dzieci i dorosłych niepełnosprawnych, zarówno fizycznie jak i umysłowo. Szerokość każdej ścieżki została zaprojektowana tak, aby osoba niepełnosprawna, poruszająca się na wózku mogła bez problemów nią przejechać bez kolizji z małą architekturą i innymi użytkownikami parku. W projekcie nie ma barier ograniczających dostęp do powstałej infrastruktury.

Realizacja projektu

Zakres projektu i przyjęte rozwiązania wynikają z uwarunkowań historycznych, przyrodniczych, ukształtowania terenu i konsultacji społecznych. Projekt był realizowany w ścisłej współpracy i według wytycznych Lubelskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Prace rewitalizacyjne przeprowadzono w latach 2016-2020. W przygotowanie rewitalizacji przy użyciu konsultacji społecznych zaangażowano mieszkańców i organizacje społeczne. Całkowita powierzchnia zespołu dworsko-parkowego Podzamcze liczy prawie 20 ha. Działaniami rewitalizacyjnymi objęto prawie 12-hektarowy teren z folwarkiem i jego otoczeniem, centralną częścią parku przed pałacem oraz doliną Wieprza i Świnki. Całość prac rewitalizacyjnych w Parku Podzamcze podzielono na cztery etapy: 1) Rewitalizacja zespołu dworsko-parkowego Podzamcze, 2) Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie zespołu dworsko-parkowego Podzamcze, 3) Rewitalizacja zespołu dworsko – parkowego Podzamcze – II etap, 4) Przebudowa spichlerza w Podzamczu na potrzeby Środowiskowego Domu Samopomocy.

Rewitalizacja zabytkowego zespołu dworsko-parkowego Podzamcze była dofinansowana przez Unię Europejską ze środków Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego (EFRR) w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020.

Rewitalizacja zespołu dworsko-parkowego Podzamcze

Projekt polegał na odtworzeniu XVIII-wiecznego ogrodu włoskiego wraz z historycznym układem parku, ukształtowanym przez szpalery starych lip. Celem urządzenia ogrodu włoskiego i przestrzeni parku wykonano niezbędne zabiegi pielęgnacyjne oraz nowe nasadzenia. Zrewitalizowano także układ komunikacyjny składający się z alei dojazdowej, ścieżek i placów. Uzupełnieniem parku są elementy małej architektury (ławki parkowe, kosze na śmieci, drogowskazy) oraz oświetlenie. We wschodniej części parku utworzono siłownię na świeżym powietrzu. Dla odwiedzających wybudowano parking. Scharakteryzowane zadanie zostało sfinansowane z Osi Priorytetowej 7. Ochrona Dziedzictwa Kulturowego i naturalnego, Działanie 7.1 Dziedzictwo Kulturowe i naturalne. Całkowita wartość projektu – 2,61 mln zł, dofinansowanie z EFRR – 2,02 mln zł, wkład z budżetu państwa – 0,23 mln zł.

Fot. 1. Rewitalizacja zespołu dworsko-parkowego Podzamcze – teren przed rewitalizacją. Źródło: Urząd Miejski w Łęcznej.

Fot. 2. Rewitalizacja zespołu dworsko-parkowego Podzamcze – teren po rewitalizacji. Źródło: Urząd Miejski w Łęcznej.

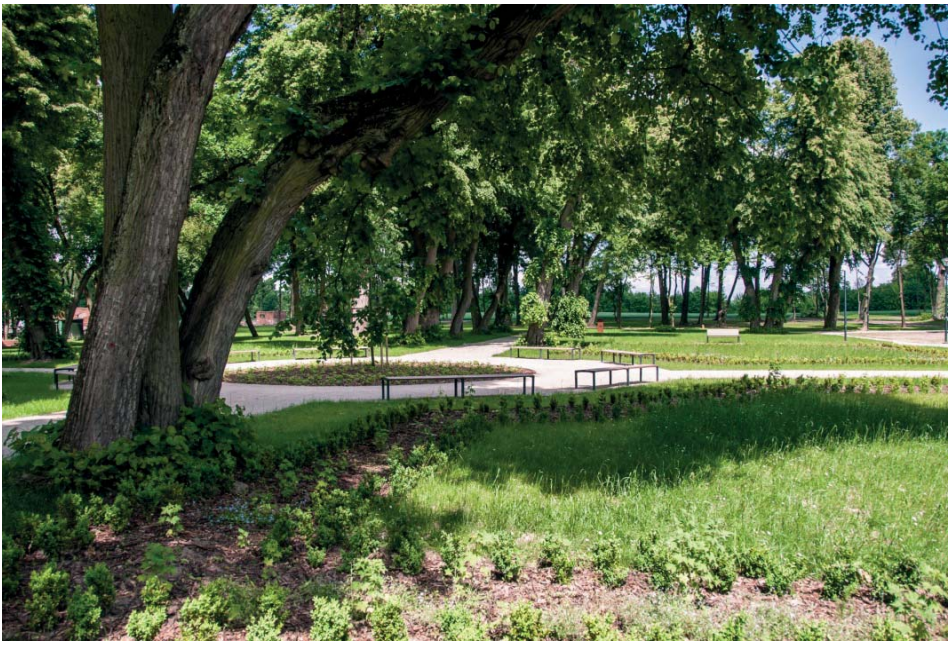

Fot. 3. Rewitalizacja zespołu dworsko-parkowego Podzamcze – teren po rewitalizacji. Źródło: Urząd Miejski w Łęcznej.

Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie zespołu dworsko-parkowego Podzamcze

Obiekty dawnego folwarku w Podzamczu, takie jak: stajnia, obora, suszarnia chmielu i budynek gospodarczy zostały zabezpieczone i zachowane w formie malowniczych ruin. Suszarnię chmielu zaadaptowano na wieżę widokową. Całe ruiny zostały podświetlone. W otoczeniu ruin ustawiono ławki, kosze na śmieci, drogowskazy i tablice informacyjne prezentujące historię Podzamcza. Droga pożarowa, ścieżki brukowe i placyki udostępniają dawny folwark dla odwiedzających. Zadanie sfinansowano z Osi Priorytetowej 7. Ochrona Dziedzictwa Kulturowego i naturalnego, Działanie 7.1 Dziedzictwo Kulturowe i naturalne. Całkowita wartość projektu – 2,38 mln zł, dofinansowanie z EFRR – 1,73 mln zł, wkład z budżetu państwa – 0,20 mln zł.

Fot. 4. Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie zespołu dworsko-parkowego Podzamcze – teren przed rewitalizacją. Źródło: Urząd Miejski w Łęcznej.

Fot. 5. Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie zespołu dworsko-parkowego Podzamcze – teren po rewitalizacji. Źródło: Urząd Miejski w Łęcznej.

Fot. 6. Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego na terenie zespołu dworsko-parkowego Podzamcze – teren po rewitalizacji. Źródło: Urząd Miejski w Łęcznej.

Rewitalizacja zespołu dworsko – parkowego Podzamcze – II etap

Projekt realizowano na terenie bezpośrednio przylegającym do Wieprza i Świnki. Teren dzięki minimalnej ingerencji w środowisko ma naśladować naturalny ekosystem. Udostępniać dzikie miejsca dla obserwatorów przyrody, amatorów fotografii, wędkarzy i uczestników lekcji przyrody. Siedliska roślin zaplanowano w taki sposób, aby nie sprawiały problemów pielęgnacyjnych, a jednocześnie stanowiły schronienie dla ptaków. Ideą projektu jest zachowanie walorów przyrodniczych i różnorodności fauny i flory tego miejsca. Omawiane zadanie uzyskało dotację z Osi Priorytetowej 7. Ochrona Dziedzictwa Kulturowego i naturalnego, Działanie 7.1 Dziedzictwo Kulturowe i naturalne. Całkowita wartość projektu – 1,8 mln zł, dofinansowanie z EFRR – 1,25 mln zł. Wkład z budżetu państwa – 0,14 mln zł.

Fot. 7. Rewitalizacja zespołu dworsko – parkowego Podzamcze – II etap – teren przed rewitalizacją. Źródło: Urząd Miejski w Łęcznej.

Fot. 8. Rewitalizacja zespołu dworsko – parkowego Podzamcze – II etap – teren po rewitalizacji. Źródło: Urząd Miejski w Łęcznej.

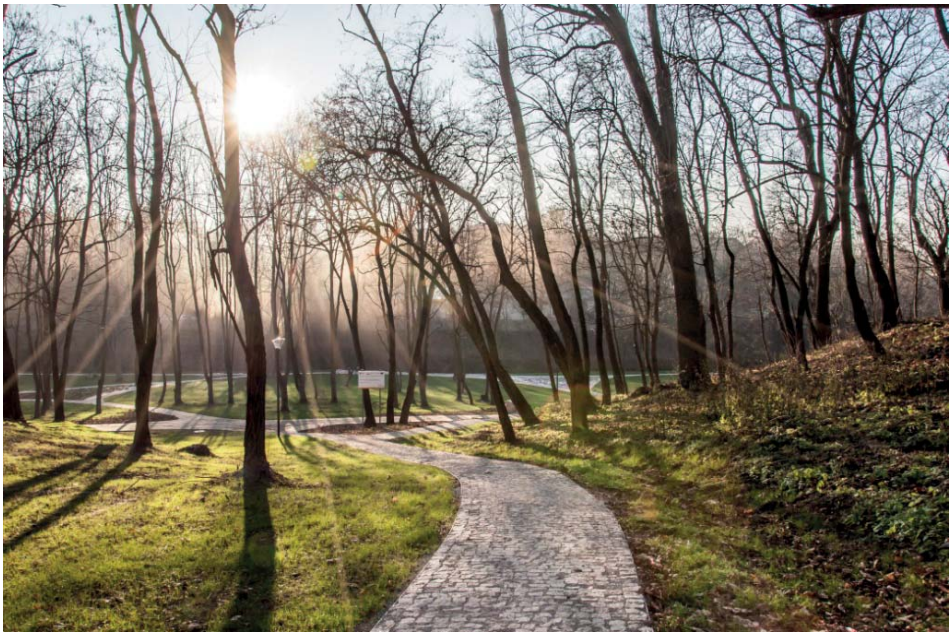

Fot. 9. Rewitalizacja zespołu dworsko – parkowego Podzamcze – II etap – teren po rewitalizacji. Źródło: Urząd Miejski w Łęcznej.

Przebudowa spichlerza w Podzamczu na potrzeby Środowiskowego Domu Samopomocy

Dzięki realizacji projektu nadano nowe funkcje budynkowi starego spichlerza wchodzącego w skład zabytkowego zespołu dworsko-parkowego Podzamcze. Nieużytkowany i niszczejący budynek został przebudowany i służy do sprawowania dziennej opieki nad 60 podopiecznymi Środowiskowego Domu Samopomocy (ŚDS). Obiekt jest przystosowany do potrzeb osób niepełnosprawnych. W ramach projektu zostało zakupione niezbędne wyposażenie do rehabilitacji i prowadzenia zajęć dla podopiecznych. Wokół budynku powstały chodniki i miejsca parkingowe. Opisane zadanie uzyskało dotację z Osi priorytetowej 13. Infrastruktura społeczna, Działania 13.2 Infrastruktura usług społecznych. Całkowita wartość projektu – 4,68 mln zł, dofinansowanie z EFRR – 2,53 mln zł, wkład z budżetu państwa – 0,46 mln zł.

Fot. 10. Przebudowa spichlerza w Podzamczu na potrzeby Środowiskowego Domu Samopomocy – obiekt przed rewitalizacją. Źródło: Urząd Miejski w Łęcznej.

Fot. 11. Przebudowa spichlerza w Podzamczu na potrzeby Środowiskowego Domu Samopomocy – obiekt po rewitalizacji. Źródło: Urząd Miejski w Łęcznej.

Osiągnięte efekty

Zrealizowanie założonego celu głównego wraz z celami szczegółowymi pozwoliło na osiągnięcie wielu korzyści o charakterze społeczno-gospodarczym. Głównym dobrodziejstwem jest zwiększona liczba turystów, która oznacza kolejne profity. Pozostałe korzyści społeczno-gospodarcze możliwe dzięki realizacji inwestycji to:

- obniżenie kosztów utrzymania infrastruktury gminnej,
- powstrzymanie degradacji jedynych terenów gminy naturalnie predysponowanych do stworzenia bazy krajobrazowej, rekreacyjnej i wypoczynkowej,
- aktywizacja lokalnych przedsiębiorców świadczących usługi towarzyszące turystyce,
- spadek bezrobocia poprzez nowe możliwości zatrudnienia bądź prowadzenia własnej działalności gospodarczej dzięki zwiększonej liczbie odwiedzających i zwiększonego popytu na wszelkie usługi,
- wzrostu dochodów lokalnych firm w związku ze zwiększoną liczbą turystów,

- stworzenie oferty rekreacyjnej i turystycznej,
- zwiększone możliwości zagospodarowania wolnego czasu w sferze wypoczynku i rekreacji,
- wykorzystanie potencjału dziedzictwa naturalnego w postaci walorów przyrodniczych, historycznych i kulturowych,
- poprawa estetyki, atrakcyjności krajobrazowej, turystycznej i inwestycyjnej gminy i podniesienie jej rangi tak by pełniła rolę znaczącego w regionie ośrodka edukacji, kultury, usług, wypoczynku i turystyki,
- wsparcie zrównoważonego rozwoju gminy w sferze gospodarczej, społecznej i środowiskowej poprzez efektywne wykorzystanie zasobów dziedzictwa przyrodniczego, historycznego i kulturowego,
- wzrost integracji społecznej poprzez ochronę dziedzictwa naturalnego i rozwój nowoczesnej infrastruktury krajobrazowej i rekreacyjno-turystycznej.

Prace projektantów i wykonawców przy rewitalizacji parku zostały docenione przez Towarzystwo Urbanistów Polskich. W cyklicznym konkursie Towarzystwa w 2020 roku Łęczna zajęła II miejsce w Polsce w kategorii „Zrewitalizowana przestrzeń publiczna w zieleni". Kapituła konkursu doceniła staranną odbudowę historycznych układów kompozycyjnych z jednoczesnym przystosowaniem do współczesnych potrzeb użytkowników, dobór gatunkowy roślin oraz różnorodność funkcjonalną wprowadzoną na terenie parkowym. Dawne Podzamcze przekształcono w salon miasta o starannym zagospodarowaniu, interesującym układzie przestrzennym, wysokim stopniu bezpieczeństwa oraz dużej aktywności społecznej.

Bibliografia

Dane z Urzędu Miejskiego w Łęcznej.

Strategia Rozwoju Gminy Łęczna na lata 2008-2020, https://leczna.pl/files/media/1571729385_strategia_rozwoju_gminy_leczna_na_lata_2009-2020_2.pdf, 20.11.2022.

Partycypacja w procesie rewitalizacji na przykładzie katowickiego osiedla Nikiszowiec

Katarzyna Kuć-Czajkowska
Monika Sidor
Justyna Wasil

Streszczenie

Celem pracy jest przedstawienie zaangażowania władz samorządowych, organizacji pozarządowych, mieszkańców w proces rewitalizacji katowickiego osiedla Nikiszowiec. W ramach artykułu starano się ustalić odpowiedź na następujące pytania badawcze: jak przestawiają się etapy udanego procesu rewitalizacji obszaru poprzemysłowego? Jak wygląda udział władz miasta, przedstawicieli organizacji pozarządowych, mieszkańców w procesie rewitalizacji? Z badań wynika, że rewitalizacja poprzemysłowego osiedla Nikiszowiec w Katowicach jest przypadkiem naukowo i praktycznie ciekawym, ponieważ w jej trakcie wykorzystano partycypację mieszkańców i przedstawicieli organizacji pozarządowych. Wdrożone na tym obszarze działania dotyczyły wielu płaszczyzn: społecznych, gospodarczych, technicznych, przestrzenno-funkcjonalnych, środowiskowych. Skoordynowane zadania zostały rozpoczęte w 2005 r. od przyjęcia przez władze miasta Katowice programu rewitalizacji, który objął Centrum miasta i Giszowiec-Nikiszowiec. Na kierunek zmian wpływ miało uczestnictwo Katowic w europejskim Projekcie Nodus (Program Urbact II). Kolejnym istotnym elementem dla rewitalizacji opisywanego terenu było uruchomienie Programu Centrum Aktywności Lokalnej w Nikiszowcu. Szereg działań wynikających z przyjętego programu, a zakładających wykorzystanie narzędzi partycypacji mieszkańców sprawił, że w przypadku rewitalizacji Nikiszowca to proces, który nadal trwa.

Słowa kluczowe: miasto, rewitalizacja, partycypacja, Nikiszowiec, Katowice

Wstęp

Rewitalizacja to temat badawczy chętnie podejmowany przez naukowców z różnych państw. Im wcześniej rozpoczęte procesy rewitalizacji, zwłaszcza dużych miast, tym więcej opracowań, koncepcji i przykładów, w tym dobrych praktyk. Centra miast w całej Europie oraz na świecie poddawane są dużym operacjom rewitalizacyjnym. Rewitalizacja obejmuje, m.in. poprawę wyglądu mieszkań, modernizację sklepów, przebudowę terenów poprzemysłowych, ulepszenie przestrzeni publicznej, kształtowanie ulic i deptaków. Badania są prowadzone w różnych ujęciach, od pierwszych prób rewitalizacji w USA w drugiej połowie XX w. (Jacobs, 1961) przez nauki planowania przestrzennego (Arefi, Triantafillou, 2005, s. 75-88), procesów partycypacyjnych (Rich, Stoker, 2005), aż do przykładów rewitalizacji konkretnych miast z całego świata (Balsas, 2007; Burayidi, 2001; Fosztó, 2007; Sing, Yoh, 2016).

Rewitalizacja obejmowała metropolie jak: Nowy Jork (Frieden, Sagalyn, 1989) oraz średniej wielkości miasta europejskie, np. Lisbona i Porto (Balsas, 2000). Niewielkie miasta również doczekały się opracowań dotyczących rewitalizacji z przykładami z miasteczek amerykańskich i kanadyjskich (Ford, 2003) oraz miast amerykańskich (Frieden, Sagalyn, 1989), a także węgierskich (Fosztó, 2007). Rewitalizacji poddawane były miasta ze względu na próby poszerzenia ich funkcji, np. zmiany zgodne z koncepcją miasta 24-godzinnego. Oznaczało to przeobrażenie miasta z miejsca, z którego korzysta się w godzinach pracy (9.00-17.00) w takie, gdzie funkcje, usługi, użytkowanie ma miejsce wieczorem czy nocą. Innymi słowy, zaprojektowane z myślą nie tylko o pracownikach, ale mieszkańcach czy turystach (Heart, 1997).

Zagadnieniu rewitalizacji wiele miejsca poświęca polskojęzyczna literatura przedmiotu, np. w kontekście zrównoważonego rozwoju (Strzelecka, 2011), inteligentnego i partycypacyjnego rozwoju (Przygodzki, 2016), problemów i wyzwań rewitalizacji miast w Polsce (Kołsut, 2017). Opisywane w publikacjach naukowych procesy dotyczą rewitalizacji terenów uprzemysłowiony (Kuzior, Gębski, Kwilinski, Krawczyk, Gębski, 2022), pierwszych dobrych praktyk, np. Berlina (Wilczkiewicz, Wilkosz-Mamcarczyk, 2015), osiedli z wielkiej płyty w miastach (Szpytma, 2011). Ponadto, część publikacji odnosi się do zagadnienia rewitalizacji przeprowadzanej w miej-

scowościach turystycznych (E. Strzelecka, 2011, 2017) i uzdrowiskowych (Bernat, 2020).

Celem artykułu jest przedstawienie zaangażowania władz samorządowych, organizacji pozarządowych, mieszkańców w proces rewitalizacji katowickiego poprzemysłowego osiedla Nikiszowiec. Inspiracją do napisania artykułu były warsztaty prowadzone przez przedstawicieli Stowarzyszania Fabryka Inicjatyw Lokalnych (FIL) z Katowic podczas przygotowywania *Strategii Lublin 2030* (2022). Spotkanie dotyczyło dobrych praktyk, tj. udanego procesu rewitalizacji katowickiego osiedla Nikiszowiec. Zmiana społeczna, przestrzenno-funkcjonalna, jaka nastąpiła w Nikiszowcu zrodziła pytanie, czy jest możliwe przełożenie takich doświadczeń na inny obszar, albo miasto. W ramach artykułu podjęto się odpowiedzi na następujące pytania badawcze: jak przestawiają się etapy udanego procesu rewitalizacji obszaru poprzemysłowego? Jak wygląda udział władz miasta, przedstawicieli organizacji pozarządowych, mieszkańców w procesie rewitalizacji na przykładzie osiedla Nikiszowiec?

W artykule posłużono się – wykorzystywaną w medycynie, a następnie zaadoptowaną do nauk społecznych – metodą studium przypadku. Studium przypadku – to rodzaj empirycznego badania umożliwiającego poznanie współczesnych zjawisk w ich rzeczywistym kontekście, oraz odpowiedzi na pytania badawcze wymagające uwzględnienia wielu zmiennych (Bartłomiejski, 2005). Zastosowano również metodę opisową oraz analizy treści (głównie aktów prawych i dokumentów związanych z rewitalizacją, w tym w Katowicach).

Rewitalizacja

Rewitalizacja (łac. *re* + *vita*, ang. *revitalization, urban renewal, urban redevelopment*, tj. przywrócenie do życia, ożywienie) oznacza proces kompleksowej i interdyscyplinarnej odnowy zdegradowanych społecznie, ekonomicznie, środowiskowo obszarów miasta. Jego podstawą jest koncepcja zrównoważonego rozwoju, z której wyprowadzono zasady rewitalizacji, obejmujące kształtowanie przestrzeni i infrastruktury w mieście, stymulowanie rozwoju gospodarczego na obszarze zdegradowanym, odbudowę więzi i integrację społeczną, ochronę środowiska. Jest to proces wielokierunkowy, który nie ma charakteru incydentalnego i jednorazowego. To zespół działań urbanistycznych i planistycznych, których celem jest

społeczne, architektoniczne, planistyczne i ekonomiczne korzystne przekształcenie wyodrębnionego obszaru. To działanie skoncentrowane na ożywieniu zdegradowanych obszarów miast, np. poprzemysłowych, służące znalezieniu dla nich nowych funkcji (*Podręcznik…*, 2003; Tyrybon, Ślęzak-Tazbir, 2011).

Za Aleksandrą Jadach-Sepioło (2010) przyjęto, że rewitalizacja to skoordynowany proces, prowadzony wspólnie przez władze samorządowe, społeczność lokalną i innych uczestników, stanowiący element polityki rozwoju, a służący przeciwdziałaniu degradacji przestrzeni zurbanizowanej, zjawiskom kryzysowym, pobudzaniu rozwoju i zmian jakościowych, poprzez wzrost aktywności społecznej i gospodarczej, poprawę środowiska zamieszkania, ochronę dziedzictwa narodowego.

Cechy przedsięwzięcia rewitalizacyjnego to:

- skoordynowany charakter – wieloaspektowa realizacja przeprowadzona powinna być zgodnie ze strategiczną wizją rozwoju obszaru, która uwzględnia zastosowanie dostępnego instrumentarium prawno-instytucjonalnego;
- partnerskie podejście – promowanie projektów publiczno-prywatnych i publiczno-publicznych, angażujących na każdym etapie programowania i realizacji organizacje pozarządowe, przedstawicieli społeczności lokalnych, potencjalnych partnerów;
- wieloaspektowe cele, tj. wyprowadzenie obszaru z kryzysu – poprawa technicznych, społecznych, gospodarczych i środowiskowych parametrów obszaru; zwiększenie wartości obszaru, jego prestiżu, kapitału społecznego, potencjału dochodowego (Jadach-Sepioło 2010).

Obszary działań w ramach rewitalizacji obejmują:

- sferę społeczną: zwiększenie poczucia wspólnoty, odbudowa więzi społecznych i integracja społeczności lokalnej; poprawa jakości życia mieszkańców; zwiększenie bezpieczeństwa; rozwiązywanie indywidualnych problemów i mobilizacja społeczności lokalnej; ograniczenie patologii społecznych, dzięki wdrażaniu programów przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu, przestępczości i uzależnieniom; pobudzanie aktywności mieszkańców; ożywienie kulturowe;
- sferę przestrzenną: remonty i modernizacja zaniedbanej infrastruktury, budynków mieszkalnych; odnowa i konserwacja zabytków,

obiektów architektonicznych; zagospodarowanie terenów poprzemysłowych, powojskowych; wzrost atrakcyjności inwestycyjnej; powstanie nowych miejsc pracy, np. w turystyce, handlu, usługach; podnoszenie prestiżu zaniedbanych miejsc;
- sferę gospodarczą: ożywienie społeczno-gospodarcze; ożywienie opustoszałych śródmieść, które straciły rolę centrów miast; realizowanie programów wspierania przedsiębiorczości;
- sferę ekologiczną: poprawa stanu środowiska naturalnego; zazielenienie i zagospodarowanie przestrzeni; konserwacja zabytkowych parków (Tyrybon, Ślęzak-Tazbir, 2011).

Z kolei Ministerstwo Rozwoju wydało wytyczne w zakresie rewitalizacji w związku z ujednoliceniem warunków i procedur wdrażania programów operacyjnych na lata 2014-2020 (*Wytyczne…*, 2016, s. 4). Zdefiniowano też rewitalizację jako kompleksowy proces, którego celem jest wyprowadzenie ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez szereg działań, które obejmują kwestie, zarówno przestrzenno-funkcjonalne (lub techniczne, środowiskowe), ale także społeczne i gospodarcze (*Wytyczne…*, 2016, s. 5).

Program rewitalizacji jest prowadzony w sposób wieloletni, zaplanowany i zintegrowany poprzez wdrażanie szczegółowych planów. W tym procesie zakłada się optymalne wykorzystanie walorów danego terenu, wzmacnianie jego potencjału, w tym kulturowego i społecznego. Dlatego też rewitalizację prowadzą różni interesariusze, np. organy władzy publicznej, przedstawiciele organizacji pozarządowych, właściciele nieruchomości. Szczególny nacisk należy położyć na współpracę z lokalną społecznością. Spójność procesu rewitalizacji polega na działaniach wewnętrznych (między sobą) oraz zewnętrznych tzn. zbieżność z celami i kierunkami wynikającymi z dokumentów strategicznych i planistycznych (*Wytyczne…*, 2016, s. 6; zob. też ustawa z 2015 r. o rewitalizacji).

Właściwie prowadzona rewitalizacja powinna uwzględniać następujące przesłanki:
- jeden z elementów całościowej wizji rozwoju gminy,
- holistyczna diagnoza obejmuje kwestie przestrzenno-funkcjonalne (lub środowiskowe, techniczne),
- nakreślenie hierarchii potrzeb,
- właściwy dobór narzędzi dostosowanych do warunków danego terenu,

- synchronizowanie zadań w sferze przestrzenno-funkcjonalnej, środowiskowej, technicznej, społecznej, gospodarczej,
- zarządzanie i koordynacja podjętych działań oraz monitorowanie ich skuteczności,
- realizacja zasady partnerstwa, tzn. włączanie strony społecznej w proces programowania i realizacji projektu, nie zapominając o „prowadzeniu konsekwentnego, otwartego dialogu z tymi podmiotami i grupami, których rezultaty rewitalizacji mają dotyczyć" (*Wytyczne*…, 2016, s. 6; zob. też ustawa z 2015 r. o rewitalizacji).

Ministerstwo Rozwoju zwraca uwagę, iż w sytuacji stanu kryzysowego dochodzi do koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, m.in. bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji, nikłego uczestnictwa w życiu kulturalnym i publicznym. To z kolei współwystępuje i wpływa na inne sfery, takie jak:

- gospodarczą – niski poziom przedsiębiorczości i słaba kondycja już istniejących firm;
- środowiskową – przekroczenie standardów jakości środowiska, obecność odpadów zagrażających zdrowiu, życiu mieszkańców;
- przestrzenno-funkcjonalną – słabe i niewystarczające zaopatrzenie w infrastrukturę techniczną i społeczną, co powoduje dostarczanie niskiej jakości usług;
- techniczną – degradacja stanu technicznego budynków, w tym mieszkań (*Wytyczne*…, 2016, s. 6-7).

W sytuacji, kiedy współwystępują powyższe problemy można określić dany obszar jako zdegradowany, gdzie wystąpił stan kryzysowy, wymagający rewitalizacji. W założeniach Ministerstwa Rozwoju obszar podlegający rewitalizacji nie może obejmować terenów większych niż 20% powierzchni gminy oraz być zamieszkały przez więcej niż 30% mieszkańców gminy. W skład takich obszarów mogą wejść tereny poprzemysłowe, powojskowe lub pokolejowe (*Wytyczne*…, 2016, s. 7). Tego typu tereny narażone są w szczególności na degradację. Nie oznacza to jednak, że tylko takie części miast ulegają negatywnym, patologicznym zjawiskom. Symptomy degradacji danej dzielnicy, to mogą być początkowo drobne akty wandalizmu. Teoria wybitych okien (teoria rozbitej szyby) to koncepcja (m.in. z zakresu socjologii miasta) zakładająca, że brak reakcji na łamanie mniej istotnych norm społecznych, np. tłuczenia szyb w oknach, sprzyja w danej dzielnicy wzrostowi przestępczości i przekraczaniu innych norm na zasadzie zaraź-

liwości. Zgodnie z tą teorią, niewielkie akty wandalizmu, np. jeden przewrócony kosz/słup reklamowy, samochód zaparkowany na miejskiej zieleni, plastikowa butelka na chodniku, wlepka z wulgaryzmami w windzie, sprawiają że przestrzeń staje się coraz bardziej zdegenerowana, a poziom przestępczości wzrasta (Kokoszenko, 2022).

Teoria wybitych szyb została opisana przez George'a Kellinga i Catherine Coles w 1985 r. w książce *Wybite Szyby*[6], gdzie pokazali powiązanie drobnych aktów zaniedbania, wandalizmu, które eskalowały coraz większe problemy. Dla przykładu, jeśli ktoś wybije szybę w oknie i miasto lub właściciel nie zareaguje, kolejną szybę będzie łatwiej wybić. Wszelkie z pozoru drobne sprawy: pozwolenie na publiczne żebranie, pijaństwo, śmiecenie, pozostawianie dużych gabarytów pod śmietnikiem, rysowanie graffiti, nieprawidłowe parkowanie, dają czytelny sygnał – nikt nie kontroluje tego miejsca, można robić, co się chce (Kokoszenko, 2022).

Od 2008 r. opisywana była seria eksperymentów[7], których wyniki potwierdzały koncepcje „rozbitych okien". Nieporządek, brud, niedbałość, prowadzą do wzrostu przestępczości, a tendencja do łamania norm społecznych (śmiecenia, przywłaszczania mienia) zwiększa się. Dlatego też, ze względu na zaraźliwość aktów wandalizmu w przestrzeni miejskiej postuluje się ich szybkie usuwanie, naprawianie.

Tego typu akty wandalizmu widoczne są w dzielnicach miast poprzemysłowych, w których zlikwidowano zakłady pracy. Osiedle Nikiszowiec w Katowicach jest tego rodzaju przykładem.

---

[6] Szerzej Kelling, Coles, 2000, s. 9-10; Wilson, Kelling, 1982; *Bell, Greene, Fiher, Baum, 2004, s. 428.*

[7] Amerykański psycholog Phillip Zimbardo sprawdzając teorię rozbitych szyb w praktyce pozostawił dwa identyczne samochody w dwóch różnych częściach Nowego Jorku. Jeden porzucono na Bronxie, a drugi w dzielnicy Palo Alto. Pierwsza dzielnica należała do tzw. biednych dzielnic, znanych z wysokiego poziomu przestępczości. Druga była bezpieczna i zamieszkana przez osoby zamożne. Oba auta były w dobrym stanie. Porzucono je z podniesioną maską. Mieszkańcom Bronxu wystarczyło kilka minut, żeby wyciągnąć akumulator i kilka innych części, a potem ogołocić samochód. W tym samym czasie mieszkaniec Palo Alto, który zauważył podniesioną maskę, zamknął ją w czynie społecznym. Samochód stał w tym stanie przez kolejnych kilka dni, do czasu, aż P. Zimbardo wybił w aucie szyby. Wówczas, po około 5 godzinach samochód doprowadzono do podobnego stanu, co auto z Bronxu. Auto z wybitą szybą, którego nikt nie pilnował i nikt nie zabezpieczył było łatwym łupem, a też „wysyłało" przyzwalający sygnał o braku kontroli (Kokoszenko, 2022).

Nikoszowiec – osiedle poprzemysłowe

Rozwój tradycyjnych gałęzi: hutnictwa i górnictwa przyczynił się do powstania przestrzeni przemysłowej w konurbacji katowickiej. Restrukturyzacja przemysłu i zamykanie nierentownych przedsiębiorstw oznaczało problemy z dalszym użytkowaniem terenów po zakładach przemysłowych, elementach ich zabudowy, osiedlach robotników, nieużytkach poprzemysłowych. Konieczne, w przypadku hut, kopalń, fabryk i ich zabudowy towarzyszącej (domów, osiedli robotniczych), nieużytków w postaci hałd, wyrobisk, stało się zastępowanie dotychczasowych funkcji nowymi (Chmielewska, 2010).

Liczną grupę obiektów poprzemysłowych stanowią osiedla i kolonie robotnicze, tzw. osiedla patronackie. To obszary wyróżniające się unikatowym charakterem pod względem urbanistycznym i architektonicznym. Jednym z nich jest Nikiszowiec – osiedle w Katowicach, w jednostce pomocniczej Janów-Nikiszowiec. To uznane za zabytkowe, wielorodzinne bloki, tzw. familoki, w układzie kamiennicowym, różniące się między sobą zdobieniami i detalami architektonicznymi (Chmielewska, 2010). Osiedle powstało w latach 1908-1919 z inicjatywy koncernu górniczo-hutniczego *Georg von Giesches Erben* jako osiedle robotnicze dla górników kopalni *Giesche* (później *Wieczorek*). Osiedle zaprojektowali Emil i Georg Zillmannowie z Charlottenburga. Od 1924 r. Nikszowiec wchodził w skład gminy Janów, a od 1951 r. był częścią miasta Szopienice, które w 1960 r. zostało włączone do Katowic (*Szanse i kierunki rozwoju turystyki…*, 2015, s. 9).

Układ urbanistyczno-przestrzenny osiedla Nikiszowiec z lat 1908-1918 został wpisany do rejestru zabytków dnia 19 sierpnia 1978 r. (*Rejestr zabytków…,* 2020). Osiedle składa się z 9 bloków mieszkalnych oraz obiektów użyteczności publicznej, tj. szkoły podstawowej, Muzeum Historii Katowic Dział Etnologii Miasta, zabudowań parafii św. Anny, sklepów, zakładów usługowych oraz gastronomicznych (zob. fot. 1). Na terenie Nikiszowca jest też kompleks sportowy „Jawor" wraz z bazą hotelową oraz zespół budynków administracyjnych należących do Kopalni Węgla Kamiennego „Wieczorek" (już nie funkcjonującej) (*Szanse i kierunki rozwoju turystyki…*, 2015, s. 9).

Fot. 1. Osiedle Nikiszowiec w Katowicach. Źródło: *Rewitalizacja Nikiszowca (katowice.eu)*, https://www.katowice.eu/dla-mieszka%C5%84ca/rewitalizacja/realizowane-projekty-dot-rewitalizacji/nodus-nikiszowiec, 01.12.2022.

Od 2008 r. czynione były starania, aby Nikiszowiec uznano za pomnik historii. Władze Katowic przeznaczyły na ten cel 30 tys. zł. Sporządzono dokumentację osiedla górniczego i opinie konserwatorów zabytków. Dokładna analiza została skierowana do kancelarii Prezydenta RP (*Malinowska, 2021*). Rozporządzeniem Prezydenta RP z 14 stycznia 2011 r. osiedle zostało uznane za pomnik historii. W uzasadnieniu tej decyzji wskazano, iż: „Jest ono unikatowym zespołem urbanistyczno-architektonicznym powstałym na początku XX wieku dla pracowników śląskiej kopalni *Giesche*. Stanowi doskonałe ucieleśnienie popularnej w XIX wieku idei budowania na terenach uprzemysłowionych nowoczesnych osiedli patronackich, których celem było związanie robotnika z zakładem pracy i zapewnienie mu warunków niezbędnych do godnego życia. Stąd obok podstawowej zabudowy mieszkalnej, architekci uwzględnili rozbudowany program socjalno-usługowy, który wpłynął na kształt podporządkowanego ściśle tej funkcji układu przestrzennego. Spośród wielu przykładów podobnych kolonii robotniczych, Nikiszowiec wyróżnia się skalą, zwartością i zamkniętym charakterem założenia podkreślającym jego związki z kopalnią. Monotonia jednorodnej, ceglanej architektury została przełamana dzięki zastosowaniu zróżnicowanego ceramicznego detalu w fasadach czy jaskrawych akcentów barwnych w ościeżach. Nikiszowiec jest też

najlepiej zachowanym osiedlem górniczym regionu. Jego autentyczność przejawia się nadto w kultywowaniu wartości niematerialnych – tradycyjnego stylu życia i obyczajowości, wynikających ze specyfiki kulturowej śląskich społeczności górniczych" (za: *Szanse i kierunki rozwoju turystyki…*, 2015, s. 10-11).

Obecnie Nikiszowiec, będący częścią dzielnicy Janów-Nikiszowiec, wchodzącej w skład Zespołu Dzielnic Wschodnich, jest w procesie rewitalizacji. Miasto Katowice w swoich założeniach rewitalizacyjnych na lata 2016-2023 wskazało, iż celem tego procesu „jest wielowymiarowa odnowa i trwałe ożywienie społeczno-gospodarcze obszaru rewitalizacji zapewniające poprawę jakości życia mieszkańców i umożliwiające jego dalszy samodzielny rozwój" (*Lokalny Program…*, 2022, s. 29). Uwzględniając wyniki diagnozy społeczno-gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej oraz technicznej dla 22 jednostek pomocniczych Katowic, aż dziesięć z nich wytypowano jako obszary zdegradowane, w tym znalazł się Janów-Nikiszowiec. Łącznie obszary te zajmują 25,03% powierzchni miasta zamieszkanego przez 44,52% ludności Katowic. Dzielnica Janów-Nikiszowiec obejmuje 5,23% powierzchni miasta i 3,5% ogółu mieszkańców stolicy województwa śląskiego (*Lokalny Program…*, 2022, s. 26-27).

W związku z *Wytycznymi…* Ministerstwa Rozwoju z 2016 r., gdzie obszar rewitalizacji nie powinien zajmować więcej niż 20% powierzchni miasta oraz obejmować 30% ludności, władze Katowic zdecydowały o wytyczeniu sześciu podobszarów rewitalizacji w ramach jednostek pomocniczych. Wśród tych jednostek znalazł się Janów-Nikiszowiec – przede wszystkim ze względu na wysoki poziom depopulacji. Liczba ludności systematycznie maleje od 3,16% (9140) mieszkańców Katowic w 2014 r. do 2,88% (7738) z danych na czerwiec 2021 r. Oprócz depopulacji jednym z głównych problemów jest niska aktywność gospodarcza i zły stan techniczny budynków. Powierzchnia dzielnicy to 165,66 ha, co stanowi 0,97% powierzchni miasta. Dzielnica boryka się z problemami w sferze technicznej. Biorąc pod uwagę średni wiek budynków mieszkalnych, są to zabudowania starsze niż 50 lat (*Lokalny Program…*, 2022, s. 19, 24-25, 29, 56).

Głównym celem rewitalizacji, zgodnie z założeniami władz miasta Katowice w odniesieniu do rewitalizacji dzielnicy Janów-Nikiszowiec jest „Wzmocnienie istniejących, oddolnych aktywności społecznych i gospodarczych determinujących atrakcyjność turystyczną, w oparciu o lokalny

potencjał kulturalny, w tym dziedzictwo przemysłowe oraz unikatowe walory urbanistyczne na rzecz większej popularyzacji miejsca i wzrostu przedsiębiorczości lokalnej" (*Lokalny Program*…, 2022, s. 56).

Potencjał osiedla jest duży, m.in. ze względu na specyfikę zabudowy. Jak wskazano w raporcie dotyczącym diagnozy i wymiarów strategicznych Katowic, atrakcyjność turystyczna miasta w walorach postindustrialnych zaczyna się od osiedla Nikiszowiec, które jest też elementem popularyzacji obiektów poprzemysłowych regionu w ramach Szlaku Zabytków Techniki Województwa Śląskiego (*Kompleksowa diagnoza Miasta Katowice*…, 2021, s. 28)[8]. Średnia liczba turystów szacowana jest na 30 tys. (dane na 2015 r.). Najczęściej Nikiszowiec odwiedzają osoby młode, tj. do 35 roku życia. Ponadto, w okresie wakacyjnym regularnie osiedle zwiedzane jest przez turystów z Niemiec, zazwyczaj w wieku senioralnym (*Szanse i kierunki rozwoju turystyki*…, 2015, s. 27-28).

Partycypacja

Remonty budynków i przestrzeni publicznych mogą być najbardziej efektowne, to jednak najważniejsze jest przezwyciężenie kryzysu społecznego. Rewitalizacja to praca z ludźmi, lokalną społecznością. To długi proces, a jego powodzenie zależy od: mieszkańców, przedsiębiorców, organizacji pozarządowych, placówek edukacyjnych, instytucji kultury itd.

Właściwa rewitalizacja powinna być przygotowana i prowadzona z uwzględnieniem rzeczywistej partycypacji społecznej. Ma ona przeciwdziałać procesom degradacji w różnych wymiarach, zarówno degradacji tkanki miejskiej (budynki mieszkalne, obiekty kultury), jak również erozji stosunków społecznych, niekorzystnych procesów demograficznych (migracje, depopulacja) itd. (*Wytyczne*…, 2016, s. 8). Ministerstwo Rozwoju wskazało, iż „partycypacja społeczna jest wpisana w proces rewitalizacji jako fundament działań na każdym etapie tego procesu (diagnozowanie, programowanie, wdrażanie, monitowanie)" (*Wytyczne*…, 2016, s. 24). Podkreślono również, iż zespolenie wysiłków różnych podmiotów na rzecz rewitalizacji danego obszaru może przynieść zamierzony sukces. Podmiotów, z którymi współpracuje samorząd gminny, jest wiele: przedsiębiorcy,

[8] Osiedle jest też wymienione jako zabytek przemysłu i techniki w *Strategii rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006-2020...*, 2022.

organizacje pozarządowe, a przede wszystkim społeczność lokalna (*Wytyczne…*, 2016, s. 24).

Proces rewitalizacji Nikiszowca rozpoczęto w 2000 r. poprzez realizację pojedynczych przedsięwzięć (*Dobra praktyka…*, 2012, s. 1). Przyjęty przez władze miasta Katowice w 2005 r. pierwszy skoordynowany program rewitalizacyjny objął Centrum i Giszowiec-Nikiszowiec. Kontynuacja tego programu nastąpiła w latach 2007-2013. Nikiszowiec również został objęty tymi działaniami (*Lokalny Program…*, 2022, s. 4). Pierwsza wersja tego Programu została stworzona bez konsultacji z mieszkańcami, a miasto samo wyznaczyło najważniejsze projekty. Jedną z najlepszych inicjatyw okazało się utworzenie oddziału Muzeum Historii Katowic, które z czasem nazwano „Sercem Nikiszowca" (*Dobra praktyka…*, 2012, s. 1). Równolegle do przedsięwzięć w ramach Lokalnego Programu Rewitalizacji, działania o charakterze społecznym podjął Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej[9] realizując projekt pt. *Damy radę – program aktywizacji zawodowej i społecznej w Katowicach* współfinansowany z Europejskiego Funduszu Społecznego (*Dobra praktyka…*, 2012, s. 2).

Kolejną istotną zmianą było uruchomienie Programu Centrum Aktywności Lokalnej w Nikiszowcu (PCAL). Jak podkreśla jeden z pomysłodawców PCAL Waldemar Jan: „W 2008 r. zaczęliśmy działać jako Centrum Aktywności Lokalnej pod skrzydłami Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej. Szukaliśmy mieszkańców, którzy chcieli z tym wszystkim coś zrobić. Zmieniła się struktura tutejszej policji. W tym roku odbyły się też ważne debaty zorganizowane przez „Gazetę Wyborczą". To był moment, gdy ludzie wykrzyczeli swoje pretensje. Działał też Komitet Obchodów 100-lecia Nikiszowca. A my zebraliśmy ludzi z różnych środowisk i nastąpił przełom. Myśląc o dacie granicznej, lubimy mówić, że wszystko zaczęło się od pierwszego bożonarodzeniowego jarmarku" (*Czarny Śląsk…*, 2022). Idea zorganizowania „Jarmark na Nikiszowcu" była pomysłem mieszkańców. Jak podkreśla Anna Solińska, lokalna liderka i współtworząca Stowarzyszenie Fabryka Inicjatyw Lokalnych: „Miał on być zaproszeniem dla

[9] Należy pamiętać, iż MOPS jest zobowiązany do przygotowywania strategii rozwiązywania problemów społecznych, w której diagnozuje najważniejsze problemy społeczne i wyznacza możliwości ich rozwiązania. W obecnie obowiązującej *Strategii rozwiązywania problemów społecznych miasta Katowice na lata 2022-2027* przeanalizowana jest sytuacja społeczno-demograficzna ogólnomiejska, ale także w podziale na poszczególne dzielnice w tym Janów-Nikiszowiec, s. 9-11. Zob. https://www.mops.katowice.pl/sites/default/files/CPS/sprawozdania/Sesja_XLV-1000-22_-_strategia_rps.pdf, 01.12.2022.

świata. Mieszkańcy zaczęli myśleć o tym, jak pokazać Nikiszowiec jako fantastyczne miejsce, do którego warto przyjeżdżać" (*Czarny Śląsk…*, 2022). Jarmark szybko stał się największą imprezą plenerową w Nikiszowcu, a także jednym z największych jarmarków bożonarodzeniowych w regionie. W 2015 r. odwiedzających tą imprezę było ponad 10 tys. osób, a w 2017 r. blisko 50 tys. uczestników (*Sprawozdanie merytoryczne FIL 2015…*, s. 7, 9). W organizację imprezy, oprócz zespołu Stowarzyszenia Fabryka Inicjatyw Lokalnych zostali włączeni wolontariusze z Centrum Zimbardo[10] i osoby spoza tej placówki (*Sprawozdanie merytoryczne FIL 2015…*, s. 7).

Należy dodać, że wspomniane wcześniej Stowarzyszenie Fabryka Inicjatyw Lokalnych (FIL) jest organizacją działającą od 2009 r. specjalizującą się w rewitalizacji. Jednym z głównym celów ich działania, jak wskazano w Statucie, jest: „Stymulowanie rozwoju gospodarczego i spójności społecznej w ujęciu regionalnym i lokalnym poprzez działania związane z szeroko pojmowaną rewitalizacją ze szczególnym uwzględnieniem terytoriów zmarginalizowanych, obszarów cennych architektonicznie, przyrodniczo bądź kulturowo oraz wzrost dostępności usług społecznych" (*Statut Stowarzyszenia…*). FIL przede wszystkim stawia na współpracę ze społecznością lokalną, tak aby zaktywizować ją do podjęcia zmian. Poprzez działanie Centrum Aktywności Lokalnej, ale także wypracowanie szeregu cyklicznych wydarzeń m.in. „Święto Sąsiadów", „Odpust u babci Anny" (współpraca z Parafią św. Anny) czy „Jarmark na Nikiszu", wzmocniono poczucie dumy i zadowolenia z mieszkania na osiedlu. Odzwierciedleniem tego jest zmniejszenie liczby przestępstw, stanowiącej jeden z problemów Nikiszowca (*Strona internetowa Stowarzyszenia FIL…*, 2022). Jest to też zmiana stereotypu, postrzegania tego osiedla jako terenu o niskim poziomie bezpieczeństwa (*Lokalny Program…*, 2022, s. 60).

Innymi działania włączającymi różne podmioty do procesu rewitalizacji Nikiszowca, a jednocześnie impulsem do zmiany było uczestnictwo miasta Katowice w europejskim Projekcie Nodus (Program Urbact II) w 2010 r. Zainicjowano wówczas pracę nad *Zintegrowanym Programem Rewitalizacji Nikiszowca* (ZPRN), a przyjętą metodą pracy była partycypacja. Oznaczało

[10] W 2012 r. utworzono Centrum Zimbardo, które jest sygnowane nazwiskiem słynnego psychologa społecznego prof. Philipa Zimbadro, który odwiedził Nikiszowiec i zaproponował stworzenie ośrodka kultury dla młodzieży.

to, iż do tworzenia programu zaproszono różnych partnerów, tj. społeczność lokalną, przedsiębiorców, właścicieli zasobów mieszkaniowych, lokalne stowarzyszenia, jednostki podległe miastu czy Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Przeprowadzono siedem spotkań z mieszkańcami, przy czym cztery odbyły się w formule warsztatów. Mieszkańcy zgłosili m.in. potrzebę poszerzenia wiedzy z zakresu rewitalizacji i rozwoju miasta. Odpowiadając na to, zorganizowano comiesięczny cykl wykładów pt. *Wszechnica rewitalizacyjna*. Wypracowane projekty rewitalizacyjne nie do końca pokrywały się jednak z zakresem działań miasta (wskazano inne podmioty), w związku z tym ZPRN ze względów formalno-prawnych nie został przyjęty przez Radę Miasta Katowice. Jednak rezultaty tej pracy zostały wykorzystane przy opracowywaniu nowego *Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Katowice* (*Rewitalizacja Nikiszowca…*, 2022).

Wydaje się, że był to kolejny element do myślenia o rewitalizacji w kontekście szerszym niż tylko jako zadanie do zrealizowania przez Urząd Miasta. Wyniki konsultacji społecznych w 2015 r. jasno wskazały, iż ważne jest zintegrowane, wspólne myślenie o rozwoju Nikiszowca. Brak takiej współpracy oznacza stan kryzysowy obszaru, zwłaszcza w strukturze własności i brak szerokich alternatyw zatrudnienia oprócz kopalni (*Lokalny Program…*, 2022, s. 57).

Pozytywne zatem zmiany należy kontynuować i jak podkreślono w obecnie obowiązującym *Programie Rewitalizacji*: „Wzmocnienie potencjałów rozwojowych obszaru powinno dokonywać się na drodze wykorzystania następujących silnych stron Janowa-Nikiszowca: dużej świadomości i aktywności obywatelskiej mieszkańców, prężnie działających organizacji pozarządowych i obywatelskich (m.in. Rady Jednostki Pomocniczej, Centrum Zimbardo)" (*Lokalny Program…*, 2022, s. 60).

Jednym z kontynuowanych działań jest Centrum Społecznościowe w Nikiszowcu, którego zadaniem jest m.in. przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu poprzez podnoszenie kwalifikacji zawodowych, pobudzanie aktywności mieszkańców i inicjatywny lokalnej, polegającej na podejmowaniu niskonakładowych działań (*Lokalny Program…*, 2022, s. 138). Kontynuowanie wielu aktywności nie tylko w zakresie społeczno-gospodarczym, ale też technicznym, przestrzenno-funkcjonalnym, środowiskowym, wskazuje iż Nikiszowiec jest wciąż w procesie rewitalizacji, o czym m.in. świadczą przyjęte w kwietniu 2022 r. zmiany w *Lokalnym Programie Rewitalizacji Miasta Katowice* (2022).

Zakończenie

Celem artykułu było przedstawienie zaangażowania władz samorządowych, organizacji pozarządowych, mieszkańców w proces rewitalizacji katowickiego osiedla Nikiszowiec. Na podstawie przeprowadzonych rozważań, można sformułować kilka wniosków. Po pierwsze, początek rewitalizacji to działania władz miasta Katowice, tzn. załatanie dziury w drodze, naprawienie chodnika. Wszystko to może być sygnałem dla mieszkańców, że nie są sami. Miasto (władze miasta, jednostki organizacyjne) się nimi interesują, działają.

Po drugie, włączanie mieszkańców w proces rewitalizacji było pewnym, rozłożonym w czasie procesem. Zauważalna jest istotna rola organizacji pozarządowych działających na tym terenie, nie tylko Stowarzyszenia Fabryka Inicjatyw Lokalnych, ale i innych (np. Centrum Zimbardo). W ten sposób można zarysować pewien schemat: projektowanie działań rewitalizacyjnych zapoczątkowuje miasto, włączając różne podmioty, których działalność zazębia się: MOPS, organizacje pozarządowe, parafia, spółdzielnia, dawny zakład pracy (kopalnia). Koordynacja działań w trakcie rewitalizacji może już należeć do podmiotu zewnętrznego (np. działającej na tym terenie organizacji pozarządowej), zamiast instytucji miejskich. Skoordynowane zadania zostały rozpoczęte w 2005 r. od przyjęcia przez Katowice programu rewitalizacji. Na kierunek zmian wpływ miało uczestnictwo Katowic w europejskim Projekcie Nodus (Program Urbact II). Kolejnym istotnym elementem dla procesu rewitalizacji opisywanego obszaru było uruchomienie Programu Centrum Aktywności Lokalnej w Nikiszowcu.

Po trzecie, trudno przykład osiedla Nikiszowiec przełożyć na inne przestrzenie w stanie kryzysu, ponieważ jest to osiedle unikalne (nieprzeciętne) z ogromnym potencjałem turystycznym.

Bibliografia

Alternatywne modele rozwoju miast Sieć Miast Cittaslow, red. E. Strzelecka, (2017) Łódź, ss. 348.

Arefi M., Triantafillou M., (2005) *Reflections on the Pedagogy of Place in Planning and Urban Design*, „Journal of Planning Education and Research", vol. 25, nr 1, s. 75-88.

Balsas C.J.L., (2007) *City Centre Revitalization in Portugal: A Study of Lisbon and Porto*, „Journal of Urban Design", vol. 12, s. 231-259.
Balsas C.J.L., (2000) *City Center Revitalization in Portugal: Lessons from two medium size cities*, „Cities", vol. 17, nr 1, s. 19-31.
Bartłomiejski R., (2015) *Mieszkańcy osiedla w sytuacji konfliktu ekologicznego w mieście*, Warszawa, s. 125.
Bell P.A., Greene T.C., Fiher J.D., Baum A., (2004) Psychologia środowiskowa, Gdańsk, s. 428.
Bernat S., (2020) *Rewitalizacja jako czynnik zwiększenia atrakcyjności turystycznej miast uzdrowiskowych*, „Turystyka Kulturowa", nr 5(116), s. 95-115.
Bianchini F., (1990) *The crisis of urban public life in Britain*, „Planning Practice and Research", vol. 5, nr 3, s. 4-8.
Burayidi M. A., (2001) *Downtowns: Revitalizing the centers of small urban communities*, New York-London, ss. 312.
Chmielewska M., (2010) *Rewaloryzacja przestrzeni przemysłowej w miastach konurbacji katowickiej*, [w:] *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, red. M. Madurowicz, Warszawa, s. 166.
Czarny Śląsk, czerwone cegły. O Nikiszowiec pyta Anna Dudzińska, (2022) https://plus.dziennikzachodni.pl/czarny-slask-czerwone-cegly-o-nikiszowiec-pyta-anna-dudzinska/ar/c15-15173520, 01.12.2022.
Dobra praktyka – powrót do tradycji na Nikiszowcu, Partnerska Inicjatywa Miast, (2022) https://www.gov.pl/web/fundusze-regiony/partnerska-inicjatywa-miast--przygotowania-do-kolejnej-edycji-projektu, 01.12.2022.
EkoMiasto # Zarządzanie. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta, red. Z. Przygodzki, (2016) Łódź, ss. 193.
Ford L. R., (2003) *America's new downtowns: revitalization or reinvention?*, Baltimore, ss. 360.
Fosztó L., (2007) *Revitalisation of diverging rituals in Eastern Europe: The case of Roma and Gadze in a transylvanian village*, „Special Issue: Roma & Gadje", vol. 25, nr 2, s. 121-131.
Frieden B., Sagalyn L., (1989) *Downtown, Inc.: How America Rebuilds Cities*, Cambridge, ss. 438.
Heath T., (1997) *The twenty-four-hour city concept – A review of initiatives in British cities*, „Journal of Urban Design", vol. 2, s. 193-204.

Jacobs J., (1961) *The Death and Life of Great American Cities*, New York, ss. 458.

Jadach-Sepioło A., (2010) *Znaczenie rewaloryzacji przestrzeni miejskiej w programowaniu rewitalizacji miast w Polsce*, [w:] *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, red. M. Madurowicz, Warszawa, s. 151-152, 158.

Kelling, G. L., Coles, C. M., (2000) *Wybite szyby: jak zwalczyć przestępczość i przywrócić ład w najbliższym otoczeniu*, Poznań.

Kokoszenko J., (2022) *Miejski słownik NOM: teoria wybitych szyb*, https://nieolewamymiasta.pl/miejski-slownik-nom-teoria-wybitych-szyb/, 25.11.2022.

Kołsut B., (2017) *Główne problemy i wyzwania rewitalizacji miast w Polsce*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna", nr 39, s. 29-46.

Kompleksowa diagnoza Miasta Katowice 2021 Raport 1. Diagnoza – wymiar strategiczny (grudzień 2021), Instytut Ekologii Terenów Uprzemysłowionych na zlecenie Wydziału Rozwoju Miasta Urzędu Miasta w Katowicach, Katowice, https://katowice.eu/SiteAssets/dla-mieszka%C5%84ca/strategie-i-raporty/strategia-rozwoju-miasta-2030/proces-aktualizacji-2022/Kompleksowa%20diagnoza%20miasta%20Katowice%202021.pdf, 01.12.2022.

Kuzior A., Gębski W., Kwilinski A., Krawczyk D., Gębski M. E., (2022) *Revitalization of Post-Industrial Facilities in Economic and Socio-Cultural Perspectives – A Comparative Study between Poland and the USA*, „Sustainability", nr 14, s. 1-5.

Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Katowice na lata 2016-2023, Załącznik do Uchwały nr XLVII/1043/22 Rady Miasta Katowic z dnia 28 kwietnia 2022, https://bip.katowice.eu/Lists/Dokumenty/Attachments/129186/Sesja%20XLVII-1043-22.pdf, 20.11.2022.

Malinowska A., (2021) *Teraz za Nikiszowiec trzeba trzymać kciuki,* „Gazeta Wyborcza. Katowice", 20.07.2021.

Podręcznik rewitalizacji. Zasady, procedury i metody działania współczesnych procesów rewitalizacji, (2003) Urząd Mieszkalnictwa i Rozwoju Miast, Warszawa.

Rewitalizacja Nikiszowca (katowice.eu), https://www.katowice.eu/dla-mieszka%C5%84ca/rewitalizacja/realizowane-projekty-dot-rewitalizacji/nodus-nikiszowiec, 01.12.2022.

Rich M. J., Stoker R. P., (2014) *Collaborative Governance for Urban Revitalization. Lessons from Empowerment Zones*, Ithaca, ss. 296.

Roberts M., Turner C., (2005) *Conflicts of Liveability in the 24-hour City: Learning from 48 Hours in the Life of London's Soho*, „Journal of Urban Design", nr 10(2), s.171-193.

Rozporządzenie Prezydenta RP z 14 stycznia 2011 r. w sprawie uznania za pomnik historii „Katowice – osiedle robotnicze Nikiszowiec", Dz.U. 2011, nr 20, poz. 101.

Sing T.Y., Yoh S., (2016) *Rehabilitation methods and revitalization strategies in the old inner-city areas of rapid growth cities in Asia. A comparison of four cities: Penang, Hanoi, Shanghai, and Tokyo*, „Urban and Regional Planning Review", nr 3, s. 1-20.

Sprawozdanie merytoryczne z działalności Stowarzyszenia FIL w 2015 r., http://www.fil.org.pl/wp-content/uploads/2022/02/Sprawozdanie-merytoryczne-za-2015.pdf, 01.12.2022.

Sprawozdanie merytoryczne za 2017, http://www.fil.org.pl/wp-content/uploads /2022/02/Sprawozdanie-merytoryczne-za-2017.pdf, 01.12.2022.

Statut Stowarzyszenia Fabryka Inicjatyw Lokalnych, http://www.fil.org.pl/wp-content/uploads/2022/02/Statut-Stowarzyszenia-FIL.pdf, 01.12.2022.

Strategia Lublin 2030, Wydział Strategii i Przedsiębiorczości Urząd Miasta Lublin, Lublin 2022, ttps://lublin.eu/gfx/lublin/userfiles/_public/biznes/2030/strategia_lublin_2030.pdf, 29.11.2022.

Strategia rozwiązywania problemów społecznych miasta Katowice na lata 2022-2027, https://www.mops.katowice.pl/sites/default/files/CPS/sprawozdania/Sesja_XLV-1000-22_-_strategia_rps.pdf, 01.12.2022.

Strategii rozwoju kultury w województwie śląskim na lata 2006-2020, https://www.slaskie.pl/content/strategia-rozwoju-kultury, 01.12.2022.

Strona internetowa Stowarzyszenia FIL, http://www.fil.org.pl/o-nas/misja-2/, 01.12.2022.

Strzelecka E., (2011) *Rewitalizacja miast w kontekście zrównoważonego rozwoju*, „Budownictwo i Inżynieria Środowiska", nr 2, s. 661-668.

Szanse i kierunki rozwoju turystyki – Osiedle Nikiszowiec, (2015) Opracowanie diagnostyczne przygotowane przez Stowarzyszenie Fabryka Inicjatyw Lokalnych na zlecenie Urzędu Miasta w Katowicach, Katowice,

http://www.fil.org.pl/wp-content/uploads/2022/02/raport_szanse.pdf, 01.12.2022.

Szpytma M., (2014) *Rewitalizacja osiedli z wielkiej płyty. Implementacja rozwiązań europejskich do warunków polskich*, „Budownictwo i Architektura", nr 13(3), s. 341-348.

Tyrybon M., Ślęzak-Tazbir W., (2011) *Krajobraz śląski. Społeczne aspekty rewitalizacji miast poprzemysłowych*, [w:] *20 lat transformacji w aspekcie regionalnym Śląsk. Refleksje socjologów*, red. U. Swadźba, Katowice, s. 146, 149-150.

Ustawa z 9 października 2015 r. o rewitalizacji, Dz. U. 2020, poz. 802.

Wilczkiewicz M., Wilkosz-Mamcarczyk M., (2015) *Revitalization – definition, genesis, examples*, „Geomatics, Landmanagement and Landscape", nr 2, s. 71-79.

Wilson, J. Q., Kelling, G. L., (1982) *Broken windows*, „Atlantic Monthly", nr 211, http://www.theatlantic.com/magazine/archive/1982/03/br.en-windows/4465/, 06.05.2021.

Wytyczne w zakresie rewitalizacji w programach operacyjnych na lata 2014-2020 wydane przez Ministra Rozwoju, Warszawa 2 sierpnia 2016, https://www.funduszeeuropejskie.gov.pl/media/23916/Wytyczne_dot_rewitalizacji_po_aktualizacji-zatwierdzone02082016clear.pdf, 01.12.2022.

Partycypacja społeczna w procesach rewitalizacji. Przypadek Lubelszczyzny

Agnieszka Ziętek

Streszczenie

Celem artykułu jest rozwiązanie postawionego problemu badawczego koncentrującego się wokół zagadnienia uczestnictwa mieszkańców w procesach współdecydowania w zakresie głównych założeń oraz kształtu procesów rewitalizacji dokonujących się na terenie zamieszkanym przez społeczność lokalną. Postawiona hipoteza zakłada, że władze lokalne, pomimo nałożonych na nie ustawowych zobowiązań w zakresie konsultowania kwestii związanych z procesami rewitalizacyjnymi nie zawsze owe zobowiązania realizują. Często są to tzw. działania pozorne, polegające na włączaniu do procesu zainteresowanych interesariuszy jedynie w niewielkim stopniu. Metodologia badań ma charakter badań jakościowych – w artykule wykorzystano dane z indywidualnych wywiadów pogłębionych. Wyniki prowadzonych analiz potwierdzają postawioną hipotezę badawczą – konsultacje społeczne prowadzone w ramach procesów rewitalizacji często mają charakter pozorny i fasadowy. Prowadzone są językiem fachowym i hermetycznym, w sposób, który nie zapewnia udziału szerokiego grona mieszkańców (ograniczony sposób informowania o prowadzonych konsultacjach, krótki czas trwania, nie uwzględnianie zgłaszanych uwag).

Artykuł ma charakter badawczy, możliwe jest wykorzystanie wniosków z przeprowadzonych analiz jako rekomendacji w procesach konsultacji społecznych (m.in. przy realizacji działań związanych z rewitalizacją) na poziomie lokalnym.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, partycypacja, konsultacje społeczne, samorząd lokalny

Idea uspołeczniania procesów decyzyjnych, a w szczególności partycypacyjnego zarządzania publicznego jest współcześnie jednym z głównych kierunków zmian w administracji publicznej realizowanych, zarówno

przez władze na szczeblu lokalnym, jak też krajowym. O ile źródła koncepcji partycypacji sięgają schyłku lat 60. ubiegłego wieku – idea „drabiny partycypacji" (Arnstein 2012), o tyle propozycja włączenia tego podejścia do obszaru administracji publicznej jest nieco nowsza. Pojawiła się ona bowiem w latach 90. XX wieku jako próba zastąpienia obowiązującego wówczas podejścia opartego na *New Public Management*.

Dziś trudno sobie wyobrazić podejmowanie decyzji dotyczących społeczności lokalnych bez uruchomienia procesu konsultacji społecznych. Dotyczy to także działań związanych z rewitalizacją, realizowanych w różnych zdegradowanych obszarach gminy i wymagających interwencji architektonicznej, planistycznej bądź infrastrukturalnej.

Rodzi się jednak pytanie, o skuteczność omawianych tu procesów i zjawisk. Na ile włączanie mieszkańców w procesy decyzyjne jest realnym umożliwieniem im współdecydowania w sprawach istotnych z punktu widzenia lokalnej wspólnoty, a na ile staje się jedynie „działaniem pozornym" władz (Lutyński, 1990; Ziętek, 2020), mającym na celu m.in. wypełnienie zobowiązań ustawowych w omawianym zakresie.

W artykule postawiono pytanie o możliwość i zakres realizacji rzeczywistych procesów partycypacji społecznej w decyzjach podejmowanych przez władze lokalne, a dotyczących miejscowych programów rewitalizacji i działań w tym obszarze realizowanych. Główny problem badawczy koncentruje się wokół zagadnienia uczestnictwa mieszkańców w procesach współdecydowania w zakresie podstawowych oraz kształtu procesów rewitalizacji dokonujących się na terenie zamieszkanym przez społeczność lokalną. Postawiona hipoteza zakłada, że władze lokalne, pomimo nałożonych na nie ustawowych zobowiązań w zakresie konsultowania kwestii związanych z procesami rewitalizacyjnymi nie zawsze owe zobowiązania realizują. Często są to tzw. działania pozorne polegające na dopuszczaniu interesariuszy zainteresowanych omawianym procesem jedynie w niewielkim stopniu.

Empiryczne tło analiz stanowią wyniki badań jakościowych prowadzonych w 2021 r. na terenie województwa lubelskiego w ramach projektu *Nieformalne ruchy społeczne a decyzje polityczne podejmowane na szczeblu lokalnym w perspektywie analizy decyzyjnej. Przypadek Lubelszczyzny* (NCN 2020/04/X/HS5/00670).

Artykuł składa się z czterech zasadniczych części. W pierwszej omówiono główną ideę oraz ramy formalno-prawne rewitalizacji w Polsce.

Część druga poświęcona jest zjawisku partycypacji, ze szczególnym uwzględnieniem udziału mieszkańców w omawianym procesie. W kolejnej – przytoczono wyniki badań jakościowych (indywidualnych wywiadów pogłębionych) zrealizowanych wśród lokalnych aktywistów województwa lubelskiego. Część czwarta stanowi próbę podsumowania.

Rewitalizacja – idea oraz ramy formalno-prawne

Jak podaje Krajowe Centrum Wiedzy o Rewitalizacji: „Rewitalizacja to kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne lub techniczne lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez programy rewitalizacji" (Krajowe Centrum Wiedzy o Rewitalizacji, 2017). Mowa niejako o „odzyskiwaniu" terenów podlegających wieloaspektowej degradacji i zniszczeniu. Owo przywracanie do użyteczności odnosi się do działania w wielu wymiarach, dotyczy bowiem nie tylko aspektów przestrzennych czy fizycznych, ale także ekonomicznych i społecznych. Są to zatem działania holistyczne, zaplanowane w perspektywie długofalowego oddziaływania na różne istotne sfery aktywności społeczności lokalnej.

Jedną z najbardziej kompleksowych definicji rewitalizacji proponuje Wiesław Wańkowicz (2010), wskazując nie tylko na specyfikę omawianego procesu, ale także podmioty biorące w nim udział. W tym ujęciu rewitalizacja jest całościowym, wielowymiarowym i skoordynowanym zespołem działań realizowanych wspólnie na „kryzysowym obszarze rewitalizacji", przez władze samorządowe, jak również społeczność lokalną. Rewitalizacja jest również, przeprowadzonym na „zdelimitowanym obszarze kryzysowym" elementem polityki rozwoju, mającym na celu przeciwdziałanie degradacji przestrzeni zurbanizowanej i zjawiskom kryzysowym. Cele te osiągane są poprzez wzrost aktywności społecznej i gospodarczej, poprawę środowiska zamieszkania, a także ochronę dziedzictwa narodowego, przy zachowaniu zasad zrównoważonego rozwoju.

Badacze zjawiska w literaturze zachodniej wskazują wiele określeń nawiązujących do procesów rewitalizacji, takich jak np. *regeneracja*, *odno-*

wa, *rehabilitacja*, *rekonstrukcja*, *ponowny rozwój* czy *gentryfikacja*. Pomimo wspólnego obszaru znaczeniowego (rodzaj szeroko zakrojonych działań „naprawczych"), określenia te różnią się pod względem przedmiotu oddziaływania. O ile *rekonstrukcja* dotyczy obiektów powstałych w latach 50. ubiegłego wieku, o tyle *rewitalizacja* odnosi się do kolejnego dziesięciolecia, tj. do lat 60. *Odnowa* z kolei to lata 70. XX wieku, *ponowny rozwój* – lata 80., a *regeneracja* ukierunkowana jest na obszary zdegradowane w latach 90. (Parysek 2016). Z kolei proces *gentryfikacji* dotyczy realizacji działań rewitalizacyjnych dokonujących się niejako „kosztem" dotychczasowych mieszkańców odnawianych terenów, którzy z racji „niedostosowania" do nowego charakteru miejsc – są z nich niejednokrotnie usuwani (np. poprzez podnoszenie czynszów w lokalach mieszkalnych lub wzrost kosztów utrzymania w zrewitalizowanym miejscu) (Lamek-Kochanowska, 2022).

Najważniejszy punkt odniesienia w zakresie omawianej tematyki stanowi ustawa o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 r. Jak podkreślono w ustawie: „Rewitalizacja stanowi proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie gminnego programu rewitalizacji" (ustawa z 9 października 2015 r. o rewitalizacji).

Możemy zatem mówić o co najmniej trzech charakterystycznych i konstytuujących cechach procesu rewitalizacji. Po pierwsze, chodzi o obszary zdegradowane, które za pomocą określonych działań, zostają wyprowadzone ze stanu kryzysowego i przywrócone społeczności lokalnej. Po drugie, jest to sposób działania określany jako kompleksowy, tj. obejmujący swym zasięgiem zróżnicowane obszary zarówno ładu przestrzennego, ale także urbanistycznego, planistycznego, gospodarczego, społecznego czy środowiskowego. Wreszcie, omawiane działania realizowane są przez „interesariuszy rewitalizacji", którymi – poza władzami lokalnymi – jest także cała społeczność lokalna. Warto zaznaczyć, że jako głównych interesariuszy, w pierwszej kolejności, zdefiniowano w ustawie mieszkańców – zarówno w sposób „fizyczny" zamieszkujących obszar rewitalizacji, ale także pozostałych mieszkańców gminy, „podmioty zarządzające nieruchomościami znajdującymi się na tym obszarze" (jak chociażby spółdzielnie i wspólnoty mieszkaniowe), a nawet podmioty, które prowadzą (lub zamierzają to robić

w przyszłości) działalność gospodarczą lub społeczną oraz władze lokalne. Jest to zatem niezwykle szerokie ujęcie uczestników omawianego zjawiska, włącza bowiem w swój zakres zróżnicowane grupy społeczne, od mieszkańców przez przedsiębiorstwa i organizacje drugiego i trzeciego sektora, a także władze lokalne.

Na podstawie powyższych analiz można zgodzić się z twierdzeniem, iż „Podstawą wszystkich działań rewitalizacyjnych jest odpowiedź na problemy społeczne, zaś działania w sferze planistycznej, technicznej, środowiskowej lub gospodarczej mają charakter uzupełniający" (Leszczyński, Kadłubowski, 2016, s. 4). To sfera społeczna staje się zatem w procesie rewitalizacji obszarem naczelnym wyznaczającym zakres i kierunek podejmowanych działań „naprawczych". W tym kontekście działania mające na celu włączenie w proces rewitalizacji jak największego grona społeczności lokalnej wydają się zadaniem w pełni celowym i uzasadnionym.

Partycypacja w procesach decyzyjnych

Udział mieszkańców w procesach decyzyjnych oraz współuczestnictwo w rozstrzygnięciach zapadających – w szczególności – na poziomie lokalnym, stanowią jeden z podstawowych mechanizmów rewitalizacji. U podstaw tego podejścia znajduje się zasada, że „publiczna deliberacja, z założenia powinna produkować lepsze polityczne decyzje, ponieważ uczestnicy kierują się w swoim rozumowaniu w większości imperatywem bezstronności, a nie egoistyczną kalkulacją, konformizmem, ideologicznymi przesłankami czy presją ze strony innych" (Tobiasz, 2016, s. 108; zob. też Markowski, 2014; Beauvais, 2020).

Możliwość współdecydowania o kierunkach planowanych działań jest również istotna w przypadku procesów rewitalizacji, w szczególności biorąc pod uwagę szerokie spektrum ich oddziaływania na społeczność lokalną. Temu zagadnieniu poświęcony jest rozdział drugi wspominanej już ustawy o rewitalizacji. Jednak wskazania dotyczące procesu partycypacji zostały zawarte już w „Przepisach wstępnych". Ustawodawca określił tam, iż „interesariusze" mają możliwość uczestniczenia w ustaleniach dokonywanych w zakresie rewitalizacji na każdym z jej etapów, w sposób „jawny i przejrzysty". Jako fazy procesu partycypacji wskazane zostało jej przygotowanie i realizacja, jak również ewaluacja. W szczególności chodzi o działania polegające na:

1. „poznaniu potrzeb i oczekiwań interesariuszy oraz dążeniu do spójności planowanych działań z tymi potrzebami i oczekiwaniami;
2. prowadzeniu, skierowanych do interesariuszy, działań edukacyjnych i informacyjnych o procesie rewitalizacji, w tym o istocie, celach, zasadach prowadzenia rewitalizacji, wynikających z ustawy, oraz o przebiegu tego procesu;
3. inicjowaniu, umożliwianiu i wspieraniu działań służących rozwijaniu dialogu między interesariuszami oraz ich integracji wokół rewitalizacji;
4. zapewnieniu udziału interesariuszy w przygotowaniu dokumentów dotyczących rewitalizacji, w szczególności gminnego programu rewitalizacji;
5. wspieraniu inicjatyw zmierzających do zwiększania udziału interesariuszy w przygotowaniu i realizacji gminnego programu rewitalizacji;
6. zapewnieniu w czasie przygotowania, prowadzenia i oceny rewitalizacji możliwości wypowiedzenia się przez interesariuszy" (ustawa o rewitalizacji…, 2015).

Mamy zatem do czynienia z szerokim zakresem działań włączających obywateli w procesy decyzyjne związane z rewitalizacją, zarówno w zakresie badania ich oczekiwań, jak również działań edukacyjnych i informacyjnych, nawiązywania współpracy czy wspierania przedsięwzięć mających na celu większe zaangażowanie mieszkańców w omawiane działania. Prowadzone konsultacje powinny również zapewnić możliwość wypowiedzenia się wszystkim zainteresowanym stronom (ustawa o rewitalizacji…, 2015) Ustawodawca zwraca również uwagę na sposób powiadamiania mieszkańców o procesie konsultacji oraz dopuszcza ich konkretne formy. Jak czytamy w artykule szóstym: „O rozpoczęciu konsultacji społecznych oraz formach, w jakich będą prowadzone, powiadamia się nie później niż w terminie 7 dni przed dniem ich przeprowadzenia, w sposób zapewniający udział w nich możliwie szerokiego grona interesariuszy, co najmniej poprzez obwieszczenie, ogłoszenie w sposób zwyczajowo przyjęty w danej gminie oraz ogłoszenie na stronie podmiotowej gminy w Biuletynie Informacji Publicznej" (ustawa o rewitalizacji…, 2015).

Chociaż wprowadzono przepis o zapewnieniu udziału w konsultacjach jak największej grupie interesariuszy, to wydaje się, że przewidziany

w ustawie sposób poinformowania zainteresowanych może budzić pewne wątpliwość co do swojej skuteczności. O ile bowiem obwieszczenie wydaje się formą, która może dotrzeć ze swoim przekazem do potencjalnego odbiorcy/mieszkańca, o tyle Biuletyn Informacji Publicznej (BIP) jest miejscem niezwykle rzadko „odwiedzanym" przez mieszkańców. Zasięgu komunikatu prawdopodobnie nie zwiększa także zapis o informowaniu w sposób zwyczajowo przyjęty w gminie – jest to bowiem najczęściej wspomniany już BIP.

W zakresie dopuszczonych (możliwych) form konsultacji w ustawie wymieniono zbieranie uwag, zarówno w postaci papierowej, jak też elektronicznej, a także „spotkania, debaty, warsztaty, spacery studyjne, ankiety, wywiady, wykorzystanie grup przedstawicielskich lub zbieranie uwag ustnych" (ustawa o rewitalizacji…, 2015).

Jednym z najważniejszych przepisów ustawy, z punktu widzenia stworzenia realnej możliwości uczestnictwa w procesie decyzyjnym przedstawicieli społeczności lokalnej (zob. Ziętek 2019), wydaje się regulacja wprowadzająca konieczność przeprowadzenia konsultacji społecznych w sposób, który zapewni mieszkańcom zrozumienie prezentowanych przez władze lokalne treści. Wyklucza to zatem użycie hermetycznego, niezrozumiałego i skomplikowanego języka stanowiącego dla zainteresowanych osób barierę w procesie partycypacji (ustawa o rewitalizacji…, 2015).

Wyniki badań jakościowych

Źródłem prezentowanych wyników badań jakościowych są dane pozyskane w ramach realizacji projektu pt. *Nieformalne ruchy społeczne a decyzje polityczne podejmowane na szczeblu lokalnym w perspektywie analizy decyzyjnej. Przypadek Lubelszczyzny* (NCN 2020/04/X/HS5/00670). Przedmiotem badań realizowanych w 2021 r. były opinie przedstawicieli wybranych, lokalnych, nieformalnych ruchów społecznych działających na terenie gmin miejskich oraz miejsko-wiejskich województwa lubelskiego, w których w ostatnich latach przeprowadzono m.in. projekty rewitalizacji, jak również opinie przedstawicieli władz lokalnych tych gmin miejskich oraz miejsko-wiejskich. Dobór próby miał charakter celowy, obejmował w sumie dziesięć gmin miejskich oraz miejsko-wiejskich województwa lubelskiego, z których do udziału w badaniach wytypowano po dwóch przedstawicieli oddolnych, nieformalnych ruchów społecznych, a także

po jednym przedstawicielu władz lokalnych. Projekt zakładał realizację indywidualnych wywiadów pogłębionych z wybranymi przedstawicielami wskazanych gmin. W ramach badań przeprowadzono 29 indywidualnych wywiadów pogłębionych, zebrano 70 godzin nagrań.

Przykładowe wypowiedzi respondentów stanowiące empiryczną ilustrację omawianego zagadnienia zostały podzielone na pięć zasadniczych kategorii: 1) ogólna ocena przeprowadzania przez władze lokalne konsultacji społecznych m.in. w sprawach dotyczących rewitalizacji; 2) sposób informowania o konsultacjach i planowanych działaniach; 3) ocena możliwości rzeczywistego wpływu mieszkańców na podejmowane decyzje władz lokalnych w zakresie rewitalizacji; 4) ogólne refleksje i spostrzeżenia na temat omawianego procesu; 5) przyczyny i uwarunkowania wskazywanego stanu rzeczy.

Ogólna ocena przeprowadzania przez władze lokalne konsultacji społecznych w sprawach dotyczących rewitalizacji:

- „Konsultacje społeczne poniekąd przy okazji projektu rewitalizacji zostały wymuszone na urzędzie. One miały formę bardzo słabą niestety. Można powiedzieć: tak, odbyły się. W urzędzie pani usłyszy, że oczywiście się odbyły" (w_1).
- „Nie, nie ma konsultacji. Jeśli chodzi o konsultacje społeczne – może poza Warszawą, może w Warszawie, w dużych miastach jest ta świadomość, ale u nas to jest dno, nie ma czegoś takiego" (k_1).
- „Był problem z przeprojektowaniem tego całego rynku. To przeprojektowanie się odbyło i na szybko zostały zrobione konsultacje społeczne. Był na to tydzień, żeby skonsultować projekt, który został zaprezentowany (…). Zebraliśmy informacje od mieszkańców i stworzyliśmy 30- czy 40-punktowy dokument z komentarzem do pytań, które się pojawiły, na które nigdy nie dostaliśmy odpowiedzi. Pytanie: czy się odbyły? Formalnie tak, odbyły się. Realnie w zasadzie nie" (w_1).
- „Gdyby były konsultacje, to powinny być punkty i ludzie powinni stać na ulicy i tłumaczyć jaki jest plan. Gdyby się w tym [nazwa miasta] ludzie dowiedzieli – to jest nieuczciwe przekazywanie informacji – słuchajcie, mamy taki pomysł na rewitalizację: wytniemy wam wszystko, a później posadzimy drzewa. Ile osób by się zgodziło? Dlatego się nie mówi? Ludzie, nagle okazuje się, że nie mamy drzew. To trzeba było wcześniej, czyli siedź w BIP-ie [Biu-

letynie Informacji Publicznej], przeglądaj te informacje. Nawet to ukrywanie tych informacji. Ile osób faktycznie będzie przeglądała codziennie? To trzeba byłoby codziennie sprawdzać. Albo informacje, że będzie wycięte jakieś drzewo, gdzieś – to powinno się powiesić mieszkańcom, którzy mieszkają w okolicy, że jest taki plan" (w_3).

- „Ja mówię: jakie konsultacje? Pytam się kolegi: słyszałeś o jakichś konsultacjach? On mówi, że nie. To co? To piszemy wniosek w trybie dostępu do informacji publicznej, konkretnie natura tych konsultacji, kto, kiedy, gdzie, jakie pytania. Oni nam odpisują, że konsultacje objęły pracowników [nazwa instytucji – przyp. A.Z.] i radnych miejskich. Takie konsultacje" (p_1).
- „Nie przypominam sobie [żeby odbywały się konsultacje – przyp. A.Z.]. Wszystkie decyzje znaczące zapadają w jednym pokoju" (r_2).
- „Takie konsultacje na zasadzie: ogłosiliśmy na BIP-ie i nikt nic nie przysłał, więc co chcecie? Konsultacje były. (…) Jak wisi na BIP-ie, to wiadomo, że to służy tylko temu, żeby formalnie nikt się do tego nie przyczepił" (r_1).

Sposób informowania o konsultacjach i planowanych działaniach, w świetle wypowiedzi badanych, wyglądał następująco:

- „W ogóle nie było znaku żadnego rewitalizacji. To nie jest tak, że oni coś zaczęli robić. W ogóle nie było znaku, że są jakieś roboty. Nie wiemy tego, bo nie śledziłyśmy tych stron, czy były rozpisane przetargi, czy były jakieś plany (…). Zaczęliśmy pytać radnych. Nie możemy powiedzieć kto. Chcieliśmy dostać plany. W ogóle zaczęły się opory, jak zaczęliśmy pytać o rewitalizację. Planów nam nie udostępniono. Nam udostępniono podstępem, bo jednemu radnemu/radnej udostępniono te plany i nam przekazał. Jak myśmy udostępnili w internecie, to pisano, że to nieprawda, że one są nieaktualne" (w_2).
- „Myślę, że większość urzędów tak działa, że nie informuje mieszkańców, bo nie chce ich informować" (w_3).
- „To jest słabe [nieinformowanie mieszkańców – przyp. A.Z.]. Tak mi się wydaje, że fajnie jest wiedzieć co chcą mieszkańcy, bo wtedy można to zrealizować" (r_2).

- „Okazało się, że nie możemy dostać planów, nie możemy się dowiedzieć co. Pytamy o stronę, dlaczego na stronie internetowej poświęconej rewitalizacji nie ma nic? Bo strona jest poświęcona tylko planowi rewitalizacji, a nie rewitalizacji. Do tej pory tak jest. Gdyby nie te konsultacje społeczne, to nie byłoby żadnej wizualizacji. Dopiero na konsultacjach" (w_2).
- „Dlaczego nie działa strona? Ja na sesji absolutoryjnej mówiłam o tym, że mieszkańcy nie są informowani o rewitalizacji, że nie wiedzą, gdzie są te informacje. Jak wygląda strona o rewitalizacji? (…) tej strony nie było całymi latami" (w_2).
- „I jeszcze żeby była chęć współpracy (…). Miasto tego nie robi. Nie informuje nas o ważnych rzeczach, tak jak z rewitalizacją czy później. Po prostu o niczym nas nie informują. My nie jesteśmy dla nich partnerem" (w_3).
- „Nikt o tym za bardzo nie wiedział. Nie było wiedzy, że cokolwiek tam się będzie działo. Były już szeroko zakrojone projekty. Ja się dowiedziałem od znajomego, który pracował przy wykończeniach, że coś się tam będzie działo" (p_2).
- „Przede wszystkim nie informują, że jest spotkanie i może byście chcieli przyjść. Jak było to spotkanie z dyrektorem zarządu dróg powiatu, to myśmy przyszły. Ale jak możemy przyjść na spotkanie, które w ogóle nie wiadomo, że ono jest? Ktoś by od nas poszedł. Na wszystkie te spotkania, w których były jakieś informacje, to myśmy byli (…). Czyli nie ma w ogóle w głowie myślenia, że fajnie byłoby poinformować mieszkańców" (w_3).
- „Raczej nie kojarzę, żeby urzędnicy wychodzili z zapytaniem o głos mieszkańców. Raczej to działa tak, że mieszkańcy są informowani, stawiani przed faktem dokonanym i tyle. Z wyjątkiem budżetu obywatelskiego. W innych kwestiach nie kojarzę. Na pewno są na tym Biuletynie [Informacji Publicznej], jakieś informacje, ale to wiadomo, prawie do nikogo nie dociera" (p_2).

Ocena możliwości rzeczywistego wpływu mieszkańców na podejmowane decyzje w zakresie rewitalizacji jest następująca:

- „My żeśmy prawie nic nie wywalczyli. Naprawdę bardzo mało, jeżeli chodzi o tą rewitalizację" (w_2).
- „Taki jest fakt, że nie uwzględniono żadnych uwag mieszkańców. Mieszkańcy są rozczarowani tym, jak wygląda rewitalizacja" (w_3).

- „Najczęściej to jest tak, że zastępca [burmistrza – przyp. A.Z.] coś wysłucha, a potem i tak zrobi swoje. W sensie potraktuje jak wroga. Najgorsze są te represje, których wszyscy doświadczają. Wszyscy, którzy nie są z opcji" (k_1).
- „Nie ma takiej sytuacji [zaproszenia do współdecydowania – przyp. A.Z.] (…). Mimo, że były takie obietnice ze strony burmistrza, to nic takiego się nie wydarzyło przez 2 lata, po czym zostało to zrobione tak, jak zostało zrobione" (k_1).
- „Dochodzi się do momentu, w którym wpływ ma już ktoś inny, że to nie ode mnie zależy co się za chwilę zadzieje. Najczęściej tym kimś jest burmistrz, starosta, poseł, a najlepiej premier, minister jakiś. Żeby mieć na niego wpływ, to za mało jest być w grupie, która nie ma poparcia społecznego. Ludzie są w tej materii niewystarczająco wyedukowani, bo każdy z tych, którzy mają realny wpływ ostatecznie przelicza, jak ważny to jest temat dla szerokiej masy społecznej. A przede wszystkim dla jego elektoratu" (r_1).
- „Co za tym idzie – zostaje ten wpływ w największej mierze po stronie tej grupki, która te decyzje podejmuje w wąskim gronie w Urzędzie Miasta i z współpracownikami. To jest bardzo wąskie grono u nas w mieście" (r_1).

Ogólne refleksje i spostrzeżenia uczestników badania na temat omawianego procesu konsultacyjnego w ramach działań rewitalizacyjnych można sprowadzić do następujących obserwacji:

- „Podałam, że jest wymóg [konsultacji – przyp. A.Z.] z ustawy o rewitalizacji, że na każdym etapie… A burmistrz mi odpowiedział tak: my nie robimy tego z ustawy o rewitalizacji, skorzystaliśmy z ustawy jakiejś tam, bo nie ma takich ostrych wymogów i nie musimy tego robić" (w_2).
- „Ten projekt, który tutaj zrobiono, ten drugi to był na stronie miasta i w ogóle nie w zakładce rewitalizacja, tylko ogłoszony w ogłoszeniach, aktualnościach. Nazywało się to konsultacja. Później powiedziano, że to nie są konsultacje, tylko zbieranie opinii. To nie muszą być konsultacje, bo to nie z tej ustawy" (w_2).
- „A jeśli się mieszkańcy nie zainteresują, to już trudno, nie będą latać za nimi. Ale jeśli faktycznie ta informacja jest nie tylko na stronie Urzędu Miasta. Oni myślą, że ludzie tam zaglądają, tylko jest puszczona w mediach społecznościowych, w gazetach, gdzie

ludzie czytają, czyli trochę wysiłku. Wtedy ta informacja ma szansę dotrzeć do kogoś. Jeśli jest tylko w urzędzie i na ich stronie i na BIP-ie, gdzie nie jest czytelnie, to nikt się nie dowie. Chyba, że drogą szeptaną ktoś coś usłyszy. Najczęściej tak się ludzie dowiadują – wyciek informacji" (w_3).

- „Urzędniczy język ciężko, żeby trafiał do każdego i żeby każdy śledził Biuletyn [Informacji Publicznej]. Nikt codziennie nie śledzi dzienników ustaw i nie sprawdza, czy tam czasem nie zapisano czegoś na temat jego pracy, jego firmy czy dochodów" (p_2).
- „Zrobią jakieś konsultacje, które będą ogłoszone na jednym plakacie na trzech słupach. Ta informacja będzie tak zrobiona, żeby nie dotarła. (…) Jak już muszą, to coś robią, ale tak, że nikt nie przychodzi albo dwie osoby przyjdą" (k_1).
- Przyczyny i uwarunkowania wskazywanego stanu rzeczy:
- „Władza ma cele, chce je zrealizować i nie chce, żeby się ktoś wpieprzał. Niech jak najmniej ludzi wie, bo po co mają być niewygodne pytania, to wszystko przeprowadzimy pod stołem. W ogóle nie ma takiego poczucia tworzenia państwa obywatelskiego. Absolutnie nie" (k_1).
- „Bardzo trudno jest coś zrobić. Cały czas to jest mur. Cały czas ci politycy traktują, że oni muszą walczyć tylko o to, żeby utrzymać władzę, więc każdego człowieka traktują jako wroga, który chce przejąć władzę" (k_1).
- „(…) ludzie się powszechnie znają, a wejście w taką relację, że my czegoś chcemy od samorządu, o ile nie jest to coś bardzo miękkiego, mało kosztownego, a jeszcze dającego możliwość politykom pokazania się, to jest akceptowalne. Jeżeli już chodzi o coś poważniejszego, to takie zaangażowanie może rodzić potencjalny konflikt. Konfliktów z lokalną władzą nie chce mieć nikt. Ludzie wolą mieć spokój. (…) Na czym polega ten konflikt z lokalną władzą? Na tym, że każdy potencjalny aktywista jest dla słabego włodarza zagrożeniem w jego rozumieniu – kim jest on, kiedy tym kimś ma być, może być i kto potencjalnie go kiedyś zastąpi. Każdy aktywista może być potencjalnym kandydatem na radnego, burmistrza, może być bliżej ludzi, może bardziej ich słuchać. Ten konflikt polega na tym, że potencjalnie ten włodarz, jak ma jakiegoś usłużnego radnego, który nie zadaje trudnych pytań, aktywny jest w ramach

rady parafialnej albo jest kimś, kogo się żonę zatrudniło – to po co aktywistę, który będzie poruszał realne problemy i będzie jakieś wyzwania stawiać? Po co mu ktoś taki?" (r_1).

Zakończenie

Przeprowadzone analizy wskazują, że zasadniczy trzon oraz idea rewitalizacji polegających na kompleksowym, szeroko zakrojonym procesie oddziaływania na środowisko społeczne, przestrzenne i gospodarcze w zasadzie nie została zrealizowana w żadnym z przytaczanych w artykule przypadków. Analizowane przykłady rewitalizacji koncentrują się zazwyczaj na stronie ekonomicznej przedsięwzięcia oraz głównych założeniach architektonicznych, zupełnie pomijając kwestię jakości oddziaływania społecznego proponowanych zmian. Najważniejsze stają się: zrealizowanie zaplanowanego zadania oraz strona finansowa przedsięwzięcia (łącznie z rozliczeniem często wykorzystywanych przy rewitalizacji funduszy z UE), a jego wymiar społeczny (w tym poziom zaspokojenia potrzeb i oczekiwań społeczności lokalnej oraz udział jej przedstawicieli w projektowaniu zmian) staje się kwestią co najmniej drugorzędną – jeśli w ogóle jest brany pod uwagę.

Mieszkańcy podkreślają niekiedy niechęć władz miasta do uruchamiania procesów rzetelnej i autentycznej partycypacji w procesach rewitalizacji. Świadczy o tym m.in. sposób udostępniania informacji o prowadzonych w tym zakresie konsultacjach (lakoniczne, często niepełne i nieaktualne informacje na BIP), a także używany język (żargon „urzędniczy", hermetyczny, niejasny i niezrozumiały dla „zwykłego" mieszkańca). Zdarzają się również próby „omijania" istniejących przepisów prawa – działania będące *de facto* rewitalizacją definiowane są w sposób, który nie wymusza konieczności prowadzenia szerokich konsultacji społecznych (np. odbudowa, modernizacja etc.). W omawianych sytuacjach społeczność lokalna angażująca się w proces współdecydowania nierzadko postrzegana jest jako element „zbędny", „zło konieczne", utrudniające realizację zaplanowanych przez władze samorządowe działań.

Można tym samym stwierdzić, że kluczowe działania procesów rewitalizacyjnych odnoszące się do udziału społeczności lokalnej często nie zostają *de facto* zrealizowane. Co ważne, sytuacja ta nie wydaje się mieć charakteru jednorazowego. Przeprowadzone badania wskazują, że jest

raczej stałym elementem krajobrazu polskiej samorządności, a sytuacje, w których wszystkie wskazane elementy procesu rewitalizacji (tj. otoczenie gospodarcze, społeczne, strona urbanistyczna, planistyczna i ekonomiczna) są uwzględniane w równym stopniu wydają się być rzadkością.

Bibliografia

Arnstein S.R., (2012) *Drabina partycypacji*, [w:] *Partycypacja. Przewodnik Krytyki Politycznej*, red. J. Erbel, P. Sadura, Warszawa, s. 12-38.

Beauvais E., (2020) *Deliberation and Non-Deliberative Communication*, „Journal of Deliberative Democracy", nr 16(1), s. 4-13.

Krajowe Centrum Wiedzy o Rewitalizacji, https://www.funduszeeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/rewitalizacja/czym-jest-rewitalizacja/, 20.11.2022.

Lamek-Kochanowska A., (2022) *Rewitalizacja czy gentryfikacja, co jest lepsze dla mieszkańców i jak je odróżnić?*, https://rownosc.eu/rewitalizacja--czy-gentryfikacja-co-jest-lepsze-dla-mieszkancow-i-jak-je-odroznic/, 21.11.2022.

Leszczyński M., Kadłubowski J., (2016) *Ustawa o rewitalizacji – praktyczny komentarz*, Warszawa.

Lutyński J., (1990) *Nauka i polskie problemy. Komentarz socjologa*, Warszawa.

Markowski R., (2014) *Demokracja i demokratyczne innowacje. Z teorią w praktykę*, Warszawa.

Parysek J., (2016) *Rewitalizacja jako problem i zadanie własne polskich samorządów lokalnych*, „Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna", nr 33, s. 17-35.

Tobiasz M., (2016) *Demokracja deliberatywna a władza. Iluzje współdecydowania*, „Studia Politologiczne", nr 41, s. 106-122.

Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji, Dz. U. 2015, poz. 1777, https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20150001777/U/D20151777Lj.pdf, 21.11.2022.

Wańskowicz W. (2010) *Modele rewitalizacji jako narzędzia zarządzania miastami*, „Zarządzanie Publiczne, Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego", nr 1-2(9-10), s. 9-19.

Ziętek A., (2019) *Otoczenie społeczne a decyzje polityczne podejmowane na szczeblu lokalnym. W poszukiwaniu warunków skutecznej partycypacji społecznej*, „Społeczeństwo i Polityka", nr 3(60), s. 239-253.
Ziętek A., (2020) *Apparent Actions as a Degradation of Civic Culture?*, „Civitas. Studia z filozofii polityki", nr 27, s. 109-130.

Rewitalizacja obszarów zdegradowanych w wybranych miastach województwa lubelskiego – studia przypadków

Mariusz Sienkiewicz
Martyna Ochalska
Rafał Kozłowski

Streszczenie

W opracowaniu zaprezentowano opisy działań rewitalizacyjnych w wybranych miastach województwa lubelskiego – Puławach, Dęblinie i Zamościu. Miasta te są zróżnicowane pod względem położenia, charakteru oraz potencjałów rozwojowych. Zaprezentowane treści bazują na opracowanych programach rewitalizacji tych miast oraz informacjach ukazujących efekty ich wdrażania. W każdym z przypadków na wstępie opisano podstawowe uwarunkowania rozwojowe – diagnoza, następnie skupiono się na celach rewitalizacji i ich efektach. W przypadku miasta Zamość uwagę zwrócono na rozbudowany w procesie rewitalizacji komponent partycypacji społecznej. Artykuł może stanowić materiał poznawczy dla praktyków samorządowych do realizowanych wdrożeń rewitalizacyjnych.

Słowa kluczowe: rewitalizacja, miasto, program rewitalizacji, partycypacja społeczna, obszar rewitalizacji

Miasto Puławy – studium przypadku rewitalizacji

Diagnoza

Miasto Puławy położone jest w północno-zachodniej części województwa lubelskiego, na prawym brzegu środkowej Wisły. Jego atutem rozwojowym jest bliskie sąsiedztwo ośrodków rozwoju gospodarczego i społecznego: Warszawy – stolicy kraju (odległość 120 km), Lublina – stolicy województwa lubelskiego (45 km) oraz Radomia (60 km). Puławy są siedzibą powiatu złożonego z gmin: Abramów, Baranów, Janowiec, Kazimierz, Końskowola, Kurów, Markuszów, Nałęczów, Puławy i Puławy

miasto, Wąwolnica oraz Żyrzyn. Na terenie powiatu oprócz samych Puław znajdują się 2 miasta: Nałęczów i Kazimierz Dolny. Na terenie powiatu puławskiego mieszka 124 tys. osób. Powiat ma charakter typowo rolniczy, niemniej na jego terenie znajduje się kilka ośrodków o charakterze turystycznym: Kazimierz Dolny, Nałęczów oraz same Puławy. Poza Puławami na terenie powiatu brak jest większych zakładów przemysłowych.

Obszar Puław cechuje się szeregiem szczególnych cech w zakresie aranżacji przestrzennej miasta. Główne cechy układu przestrzennego tej miejscowości wynikają z faktu przylegania Puław do Wisły oraz z ograniczenia możliwości zagospodarowania terenów zielonych oddzielających tereny mieszkaniowe od Zakładów Azotowych. Specyficzne dla Puław jest częściowe niezagospodarowanie terenów leżących na obrzeżach miasta. Tereny te w znaczącej części nadają się pod zagospodarowanie jako obszary atrakcyjne pod względem możliwości uprawiania na nich rekreacji. Dostrzeżenie możliwości drzemiących w tych obszarach może wpłynąć korzystnie na perspektywy rozwoju ruchu turystycznego, na atrakcyjność rekreacyjną i wizerunek Puław. Ważną cechą układów urbanistycznych jest także fakt znaczących zaniedbań w sferach budownictwa mieszkaniowego, w szczególności poważna dewastacja budynków wielorodzinnych. Tak postrzegane priorytety zagospodarowania wyznaczają najważniejsze cele w polityce przestrzennej miasta: restaurację infrastruktury użyteczności publicznej (w tym tkanki mieszkalnej) oraz wykorzystanie potencjału turystycznego terenów miejskich. W pierwszej kolejności należy uwzględnić aktualny stan infrastruktury mieszkalnej, która wymaga interwencji i szeregu działań modernizacyjnych. Powolna degradacja tkanki budowlanej wynika w dużej mierze z faktu, że znacząca liczba budynków mieszkalnych pochodzi z lat 70. i 80., zaś najstarsze spośród obiektów wymagających modernizacji wzniesiono w latach 60. Dotychczas niemodernizowane cechują się zniszczoną elewacją, zdewastowanymi klatkami, a także złym stanem technicznym dźwigów osobowych. Innym problemem występującym w tkance mieszkalnej jest niewydolność energetyczna obiektów, które nie spełniają aktualnie obowiązujących norm, a stan techniczny instalacji elektrycznych i gazowych jest często źródłem zagrożenia dla użytkowników. Uciążliwy dla mieszkańców miasta jest również wadliwy system kanalizacyjno-sanitarny, który w przypadku awarii stanowi poważne utrudnienie w funkcjonowaniu miasta, bowiem główna część sieci ulokowana jest pod głównymi ulicami miasta. Obok wskazanych problemów związanych

z tkanką mieszkalną istnieje cały zespół zagadnień odnoszących się do otoczenia osiedli. Szczególnie istotnym jest zagospodarowanie terenów zielonych, które zaniedbane przestały spełniać swe zadania, nieraz stanowiąc przeszkodę dla sprawnego funkcjonowania osiedli. Przykładem takiego stanu jest wysoki wskaźnik roślinności chorej lub dzikiej, zaniedbane drzewa często swoimi koronami skutecznie blokują dostęp światła do obiektów mieszkaniowych.

Problemy dotyczące zabudowy mieszkalnej związane są także z zagospodarowaniem obiektów użytecznych społecznie takich jak skwerki, place zabaw czy zespoły boisk. Obiekty tego typu znajdują się w stanie postępującej degradacji przez co nie są bezpieczne dla korzystających z nich mieszkańców. Przykładem tego jest deficyt ogrodzeń przy placach zabaw, defragmentacja obiektów małej architektury oraz zły stan nawierzchni obiektów sportowych. Pielęgnacja dziedzictwa kulturowego znajdującego się na terenie miasta jest jedną z kluczowych kwestii w prowadzeniu polityki przestrzennej. Obiekty znajdujące się na terenie Puław są jedną z największych atrakcji turystycznych województwa i stanowią unikat w skali kraju przez co wymagają stałej opieki i częstych interwencji konserwatorskich. Odnosi się to szczególnie do Zespołu Pałacowo-Parkowego leżącego przy ulicy Czartoryskich. Znajdujące się tam obiekty (m.in. Pałac Czartoryskich, Świątynia Sybilli, Domek Chiński, Domek Gotycki, Domek żółty) wymagają obecnie działań remontowych i adaptacyjnych powodowanych postępującą degradacją infrastruktury zabytków. Szczególne zaniedbania widoczne są w popękanych elewacjach i sztukateriach, uszkodzonych elementach stolarki okiennej i drzwiowej, niszczejących posadzkach, sufitach i ścianach. Brak jest ponadto odpowiedniego zabezpieczenia budowli przed działaniem czynników naturalnych jak również przed zachowaniami antyspołecznymi: kradzieżami czy dewastacjami. Obok Zespołu Pałacowo-Parkowego potencjałem rozwoju infrastruktury turystycznej jest adaptacja terenów wzdłuż Wisły. Obecnie są one silnie zaniedbane, co wynika z dotychczasowego braku inwestycji mogących zahamować degradacje ekosystemu obszarów nadwiślańskich. Nie wykorzystany w należyty sposób jest również port rzeczny na rzece Wiśle, gdyż znajdując się na terenach poprzemysłowych, ogranicza swe funkcje wyłącznie do zadań związanych z gospodarką wodną.

Analiza sytuacji miasta ukazuje, iż w sferze społecznej nie występuje powszechnie problem bezrobocia ani wysoki stopień zubożenia społecz-

nego. Jednak specyfika miasta wpływa na pojawienie się innych znaczących kwestii, takich jak wykluczenie społeczne, ujemne saldo migracji czy występowanie patologii społecznych. Zasadniczym problemem występującym na poziomie społecznym jest postępująca emigracja ludności w wieku produkcyjnym. Powodowana jest ona bliskim położeniem dużych ośrodków miejskich: Warszawy oraz Lublina. Emigracja ludzi młodych w kierunku większych miast wynika z braku rozwiniętego szkolnictwa wyższego. Znaczna liczba absolwentów szkół średnich, pragnąc kontynuować naukę udaje się do ośrodków akademickich, z których rzadko powracają obawiając się trudności w znalezieniu właściwego dla siebie zatrudnienia. Konsekwencją tego jest spadek liczby wykwalifikowanej kadry pracowniczej mogącej wpływać na przyszły rozwój miasta. Rodzi się zatem potrzeba prowadzenia swoistych programów przyciągających absolwentów oraz skutecznych działań stymulujących rozwój szkolnictwa wyższego. Inną – choć mniej znaczącą – przyczyną ujemnego salda migracji jest emigracja zarobkowa, która szczególnie uwidoczniła się po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej i otwarciu zagranicznych rynków pracy. Tendencja ta, obserwowana w niemal całym kraju, może zostać odwrócona poprzez odpowiednią politykę władz oferującą emigrantom atrakcyjne warunki inwestowania kapitału. Problemem występującym na terenie miasta jest także brak bezpieczeństwa mieszkańców powodowany między innymi wzmożonym ruchem drogowym na terenie Puław. Do rozwiązania tego problemu przyczynić może się rozbudowa ścieżek rowerowych oraz modernizacja infrastruktury wokół ciągów komunikacyjnych. Stąd konieczność przeprowadzenia remontów chodników oraz montaż nowego oświetlenia.

Dla występowania zjawisk o charakterze przestępczym nie bez znaczenia jest brak systemu monitoringu obejmującego tereny o wysokim stopniu przestępczości. Za szczególnie przestępczogenne uznać należy obszary poprzemysłowe, skupiające osoby długotrwale bezrobotne i rejony będące siedliskiem środowisk patologicznych. Tak zdefiniowane obszary powinny być otoczone szczególną troską i zostać głównym adresatem programów aktywizujących ludność miejską. Koniecznym staje się także restauracja infrastruktury poprzemysłowej w celu utworzenia nowych miejsc pracy oraz dla poprawienia jakości życia mieszkańców. Kolejnym istotnym problemem występującym na terenie miasta jest wykluczenie społeczne dotykające osób niepełnosprawnych. Przejawia się ono w niedostosowaniu obiektów o charakterze publicznym do potrzeb poruszających się na

wózkach, przez co uniemożliwione jest ich normalne funkcjonowanie w społeczeństwie. Należy zatem podjąć kroki przystosowujące infrastrukturę miasta do obsługi niepełnosprawnych. W pierwszym rzędzie należy dostosować ciągi komunikacyjne oraz te obiekty, w których mieszczą się instytucje (państwowe czy prywatne) obsługujące mieszkańców Puław. Sfera gospodarcza Puław zdominowana jest przez jeden podmiot, będący jednocześnie największym pracodawcą w mieście – Zakłady Azotowe „Puławy". Jest to największy polski (i jeden z największych na świecie) zakład specjalizujący się w przemyśle chemicznym. Dominacja zakładu azotowego, przez pryzmat którego postrzega się często atrakcyjność inwestycyjną miasta, utrudnia rozwój małych i średnich podmiotów gospodarczych, co znajduje swe potwierdzenie w niedostatecznym wzroście liczby małych i średnich przedsiębiorstw.

W celu ożywienia działalności gospodarczej powstała wspólna inicjatywa Miasta Puławy oraz Zakładów Azotowych – Puławski Park Przemysłowy, którego celem jest aktywizacja sektora przedsiębiorstw poprzez zaoferowanie preferencyjnych warunków podmiotom tworzącym nowe miejsca pracy. By zrealizować nadzieje związane z funkcjonowaniem tej inicjatywy, konieczne jest prowadzenie programów promujących przedsiębiorczość oraz zbudowanie zaplecza dla działalności gospodarczej. Dla uruchomienia nowoczesnego inkubatora przedsiębiorczości ważne są inwestycje w zakresie infrastruktury drogowej (zbudowanie dojazdów i dróg, estakady), doprowadzenie instalacji kanalizacyjno-sanitarnej do obiektów, kompleksowa modernizacja zabudowy przeznaczonej dla beneficjentów Puławskiego Parku Przemysłowego. W ramach działań wspierających funkcjonowanie Puławskiego Parku Przemysłowego należy zwrócić uwagę na niedoskonałości w zakresie wsparcia i obsługi biznesu. Puławy bowiem nie dysponują obecnie nowoczesnym obiektem konferencyjnym będącym miejscem wymiany doświadczeń i przyciągającym potencjalnych inwestorów do miasta. Wspomniana bariera w rozwoju przedsiębiorczości może zostać zażegnana dzięki otwarciu nowych możliwości w zakresie obsługi ruchu turystycznego. Wykorzystanie terenów nadwiślanych jako miejsc aktywnego wypoczynku pozwoli na rozwój sieci punktów handlowo-usługowych szczególnie na terenach poprzemysłowych gdzie obserwujemy rażąco niski stopień przedsiębiorczości. Nowe perspektywy dla powstania podmiotów gospodarczych narodzą się z chwilą adaptacji portu rzecznego i rozszerzenia zakresu jego działalności o obsługę żeglugi turystycznej.

Efekty działania miasta Puławy w zakresie rewitalizacji

Dotychczasowe działania w zakresie rewitalizacji obszarów Miasta Puławy realizowane były w zakresie wyznaczonym głównie przez trzy odrębne dokumenty: a) Lokalny Program Rewitalizacji Zdegradowanych Obszarów Miejskich, b) Lokalny Program Rewitalizacji Obszaru Powojskowego dla Miasta Puławy, c) Program Rewitalizacji Obszarów Poprzemysłowych Miasta Puławy. Dokumenty te w latach 2005 i 2006 stanowiły podstawę działań władz samorządowych w Puławach w zakresie odnawiania przestrzeni miejskiej. Stały się również podstawą szeregu wniosków inwestycyjnych kierowanych w ramach Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego.

Komórką Urzędu Miejskiego w Puławach, która w szczególny sposób odpowiedzialna jest za przygotowanie działań rozwojowych jest Wydział Programowania Inwestycji oraz Biuro Zarządzania Projektami. Do zadań wymienionych komórek należy między innymi wyszukiwanie możliwości pozyskiwania funduszy na działania inwestycyjne w mieście oraz współpraca z właściwymi merytorycznie wydziałami Urzędu Miejskiego w zakresie koordynacji działań zmierzających do opracowania wniosków aplikacyjnych o dofinansowanie projektów z funduszy strukturalnych. Komórki te uczestniczą także w przygotowywaniu analiz i prognoz związanych z rozwojem miasta Puław, w tym również lokalnych strategii i planów rozwoju.

Źródło: Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta Puławy na lata 2007-2015

Z terenu miasta wydzielono łącznie 4 obszary przeznaczone do rewitalizacji, w tym na 3 będą przeprowadzane inwestycje z zakresu mieszkalnictwa. Granice obszarów zostały opisane oraz przedstawione w formie graficznej na mapie miasta. Obszarom tym zostały również przypisane główne cele rewitalizacyjne, odzwierciedlające funkcje, jakie spełniać mają podejmowane na nich działania.

Obszar nr 1 jest zlokalizowany w południowo-zachodniej części Puław. Na opisywanym obszarze występuje szereg zjawisk, które pozwalają uznać go za obszar podlegający rewitalizacji. Do zjawisk tych zaliczyć należy: 1) Wysoki poziom degradacji technicznej infrastruktury i budynków Obszar charakteryzuje się postępującym niszczeniem tkanki mieszkalnej, jak i degradacją obiektów będących pod nadzorem konserwatorskim. Szczególnie widoczna jest degradacja otoczenia łachy wiślańskiej, która mimo swego potencjału rekreacyjno-wypoczynkowego nie została należycie zagospodarowana. 2) Niski wskaźnik prowadzenia działalności gospodarczej Zjawisko to związane jest z brakiem inicjatyw wykorzystujących dogodne warunki rozwoju gospodarki turystycznej, usług i handlu, które występują na tym obszarze. 3) Niski poziom wydajności energetycznej Budynki mieszkalne objęte rewitalizacją budowane były w latach 70. i 80., przez co nie spełniają obowiązujących norm wydajności energetycznej. 4) Niedostosowanie infrastruktury obszaru do potrzeb osób niepełnosprawnych Dotyczy to w głównej mierze niedostosowania ciągów komunikacyjnych, zabudowy mieszkalnej i obiektów użyteczności publicznej. 5) Niski poziom bezpieczeństwa Zjawisko to związane jest z zagrożeniami wynikającymi z natężonego ruchu drogowego na terenie tego obszaru. W celu wyeliminowania powyższych zjawisk zakłada się dla tego obszaru następujące kierunki działań: 1) Termomodernizację budynków mieszkalnych 2) Rozbudowę obiektów turystyczno-rekreacyjnych i utrzymanie obiektów dziedzictwa narodowego 3) Modernizacja obiektów użyteczności publicznej 4) Przeciwdziałanie marginalizacji i aktywizacja zawodowa.

Zjawiskami występującymi na obszarze nr 2, które uzasadniają potrzebę włączenia go do Programu rewitalizacji są: 1) Wysoki poziom degradacji technicznej infrastruktury i budynków 2) Niski poziom wydajności energetycznej budynków 3) Niski poziom przedsiębiorczości 4) Wysoki poziom ubóstwa i wykluczenia 5) Zagrożenie ekologiczne. Dla obszaru 2. zaproponowane zostały następujące kierunki działań: 1) Modernizacja

infrastruktury technicznej na terenach zagrożonych marginalizacją 2) Rozbudowa istniejącej nadwiślańskiej infrastruktury turystyczno-rekreacyjnej.

Obszar nr 3 obejmuje centralną część miasta. Uzasadnieniem dla wyboru tego obszaru jest zdiagnozowanie występowania na jego terenie takich negatywnych zjawisk, jak: 1) Wysoki stopień degradacji infrastruktury 2) Niski poziom wydolności energetycznej 3) Brak bezpieczeństwa 4) Wysoki poziom ubóstwa 5) Niedostosowanie obiektów do potrzeb osób niepełnosprawnych. Na obszarze 3. wskazano następujące kierunki działań: 1) Poprawa estetyki miejskiej 2) Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego 3) Wsparcie przedsiębiorczości 4) Renowacja terenów rekreacyjnych 5) Modernizacja terenów i obiektów szkolnych 6) Poprawa bezpieczeństwa 7) Modernizacja zdegradowanej zabudowy mieszkalnej i użytecznej publicznej 8) Zagospodarowanie terenów osiedlowych 9) Rozbudowa sieci teleinformatycznej.

Obszar 4. jest najmniejszym z obszarów wybranych do rewitalizacji i zlokalizowany jest we wschodniej części miasta. Na jego terenie zdiagnozowane zostały następujące zjawiska uzasadniające jego wybór do Programu Rewitalizacji: 1) Niski stopień przedsiębiorczości 2) Degradacja infrastruktury. W celu zlikwidowania powyższych negatywnych zjawisk obrano następujące kierunki działań dla obszaru 4.: 1) Utworzenie nowoczesnego inkubatora przedsiębiorczości wraz z zapleczem dla obsługi instytucji biznesu 2) Odnowa i konserwacja kompleksu zabudowy kolejowej i otoczenia dworca PKP; 3) Poprawa zagospodarowania przestrzeni miejskiej 4) Konserwacja zabytkowych obiektów kolejowych. Obszar 4. jest naturalnym miejscem do prowadzenia działalności gospodarczej. Położony jest tuż przy drodze krajowej nr 12 i przy szlaku kolejowym, a ponadto posiada istotne atuty do rozwoju nań przedsiębiorczości. Jednak, aby nastąpiła istotna poprawa w tym zakresie, niezbędne jest poniesienie znacznych nakładów inwestycyjnych, co stanowi obecnie główną barierę rozwoju. Analizowany obszar jest słabo zaludniony, a na dodatek obserwuje się dalsze wyludnianie i niekorzystne kształtowanie się proporcji grup ekonomicznych ludności. Znamienne są niekorzystne wskaźniki dotyczące korzystania z pomocy społecznej oraz bardzo wysoka przestępczość.

W związku z ograniczonymi środkami i dużym zapotrzebowaniem na nie, wskazanym było, aby spośród wszystkich zadań zgłoszonych do Lokalnego Programu Rewitalizacji wybrać grupy tych, które w połączeniu ze sobą utworzą spójne i kompleksowe projekty, które nie dość, że będą

spełniały kryteria formalne wyboru projektów, to będą także miały jak największe szanse na otrzymanie dofinansowania. Przy zastosowaniu procedur opisanych w niniejszym rozdziale wytypowano 5 projektów.

Lp.	Tytuł projektu	Wartość projektu (zł)
1	Rewitalizacja zdegradowanych obszarów miasta Puławy dla potrzeb rozwoju turystyki i poprawy warunków życia mieszkańców	18 600 000
2	Rewaloryzacja zespołu pałacowo-ogrodowego Ks. Czartoryskich w Puławach	47 911 000
3	Kontynuacja budowy bulwaru nadwiślańskiego wraz z przystosowaniem istniejącego portu rzecznego do pełnienia funkcji turystyczno-rekreacyjnych	55 000 000
4	Zagospodarowanie osiedla Wólka Profecka z adaptacją zdegradowanych budynków mieszkalnych jednorodzinnych na obiekty kulturalno-edukacyjne	3 667 700
5	Rewitalizacja osiedla Kołłątaja w Puławach	23 488 116

Źródło: Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta Puławy na lata 2007-2015

W Lokalnym Programie Rewitalizacji dla Miasta Puławy na lata 2007-2015 zaplanowano do realizacji 87 projektów. W całości zrealizowano ponad połowę, 13 projektów zrealizowano częściowo, a 15 jest w trakcie realizacji lub zaplanowano ich realizację na najbliższe lata. Zrewitalizowane zostały m.in. tereny powojskowe, tereny nadwiślańskie, tereny rekreacyjne w obszarach osiedli mieszkaniowych. Nie zrealizowano jedynie 12 z zaplanowanych inwestycji. Projekty, których nie udało się sfinalizować oraz te, które zrealizowano częściowo, mogą być realizowane w nowym okresie programowania 2014-2020 pod warunkiem, że znajdą się w granicach nowo wytyczonych obszarów rewitalizacji w m. Puławy (więcej na: https://mapadotacji.gov.pl/projekty/706245/).

Miasto Dęblin – studium przypadku rewitalizacji

Diagnoza

Miasto Dęblin to gmina miejska, położona na zachodnim skraju województwa lubelskiego, w południowej części powiatu ryckiego. Od północy oraz wschodu sąsiaduje z gminą Ryki, a od zachodu z gminą Stężyca.

Ponadto od południa graniczy z gminą Puławy, leżącą w powiecie puławskim oraz z gminą Sieciechów położoną w województwie mazowieckiem. Miasto Dęblin zajmuje powierzchnię 38,33 km2 i zajmuje piątą miejsce pod względem wielkości miast w województwie lubelskim. O obliczu Dęblina w dużej mierze decydują stacjonujące jednostki Wojska Polskiego. Są nimi 4. Skrzydło Lotnictwa Szkolnego, 6. Baza Lotnicza, Centrum Szkolenia Inżynieryjno-Lotniczego, 7. Rejonowa Baza Materiałowa oraz 1. Batalion Drogowo-Mostowy im. Romualda Traugutta.

W czasie przed rozpoczęciem wdrażania programu rewitalizacji miasto Dęblin liczyło 16 601 mieszkańców (dane na 2015 r.). W tabelach 1 i 2 zestawiono dane odnoszące się do liczby ludności w Mieście Dęblin. Na przestrzeni lat ogólna liczba mieszkańców zmniejszyła się, a wskaźnik przyrostu naturalnego utrzymuje się na ujemnym poziomie. Pomimo że liczba wymeldowań zmniejszyła się to saldo migracji mieszkańców pozostaje nadal ujemne. Miasto charakteryzuje stosunkowo mała gęstość zaludnienia tj. 434 os/km^2, jednak w porównaniu z gęstością zaludnienia powiatu ryckiego (wg danych GUS na koniec 2014 r. wynosiła 95 os/km^2) jest to wielkość ponad 4-krotnie przewyższająca średnią dla powiatu.

Proces rewitalizacji w mieście Dęblin

Położenie miasta Dęblin, walory przyrodnicze oraz krajoznawcze świadczą o znacznym potencjale do rozwoju turystyki oraz infrastruktury rekreacyjnej. Niestety potencjał ten nie jest w pełni wykorzystywany, a miasto Dęblin nie ma silnej pozycji konkurencyjnej w porównaniu z popularnymi turystycznymi ośrodkami np. Kazimierzem Dolnym.

W sferze społecznej miasta zidentyfikowano następujące problemy: ujemny wskaźnik przyrostu naturalnego, ujemny wskaźnik salda migracji, słabo rozwinięta oferta turystyczna oraz baza noclegowa, ograniczony dostęp do obiektów sportowo-rekreacyjnych, niewielka ilość zagospodarowanych obszarów zielonych pod tereny rekreacyjne, wzrost liczby osób korzystających z pomocy społecznej, niski wskaźnik wykształcenia podstawowego ukończonego, w porównaniu do województwa lubelskiego, rosnąca liczba mieszkańców w wieku poprodukcyjnym i emerytalnym.

W sferze przestrzenno-funkcjonalnej zidentyfikowano następujące problemy: rozproszona struktura zabudowy, tereny zamknięte zajmowane przez wojsko, bliskie sąsiedztwo lotniska powodujące ograniczenia, dotyczące typów planowanych inwestycji.

W procesie opracowywania Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Dęblin na lata 2016-2023 przeprowadzono konsultacje społeczne z mieszkańcami miasta, a także innymi interesariuszami rewitalizacji. Mechanizmy włączenia mieszkańców obejmowały: spotkania z mieszkańcami, ankietyzację, zbieranie uwag w formie elektronicznej oraz uwag ustnych. Konsultacje te miały charakter proaktywny i odbywały się na wszystkich etapach opracowania Programu tj. przy diagnozowaniu obszarów zdegradowanych i wyznaczaniu obszaru rewitalizacji oraz przy programowaniu, czyli zgłaszaniu propozycji przedsięwzięć rewitalizacyjnych. W ramach opracowywania Programu przeprowadzona została również ankietyzacja, która obejmowała wszystkich mieszkańców miasta. Ankiety w formie papierowej zostały rozesłane do szkół, do Urzędu Miasta oraz rozdawane były na spotkaniach, a wersja elektroniczna została zamieszczona na stronie internetowej miasta. Przeprowadzono również otwarty nabór przedsięwzięć rewitalizacyjnych w formie „fiszek projektowych". Nabór ten był prowadzony poprzez formularze udostępnione na stronie internetowej miasta oraz przekazywane na spotkaniach z mieszkańcami. Otrzymano uzupełnione fiszki od takich instytucji/organizacji jak: Fundacja „Hospicjum – razem możemy więcej" oraz Specjalistyczne Gabinety Lekarskie „Zdrowie" H. Kłaczyńska i E. Czerwińska S.A. Dodatkowym mechanizmem zapewniania udziału w procesie rewitalizacji było zamieszczenie opracowanego Programu Rewitalizacji na stronie internetowej miasta wraz z formularzem konsultacyjnym, umożliwiającym składanie uwag. Partycypacja społeczna zostanie również zapewniona podczas etapu wdrażania oraz monitorowania Lokalnego Programu Rewitalizacji.

Osoby, które wzięły udział w badaniu wymieniły, że najważniejszym problemem społecznym jest bezrobocie oraz emigracja z miasta młodych i wykształconych osób. Spośród kwestii gospodarczych, które należy rozwiązać w procesie rewitalizacji ankietowani wskazują przede wszystkim brak miejsc pracy oraz brak wsparcia dla małych i średnich przedsiębiorstw. Ankietowani mieszkańcy uważają, iż najistotniejszymi problemami związanymi ze sferą techniczną, wpływającymi na jakość życia mieszkańców, które należy rozwiązać w procesie rewitalizacji są: zły stan nawierzchni dróg oraz słabo rozwinięta baza turystyczna. Ankietowani, którzy brali udział w badaniu wskazali, że najważniejszymi problemami wymagającymi poprawy w sferze przestrzenno-funkcjonalnej jest brak lub zły stan terenów rekreacyjno-wypoczynkowych oraz zły stan estetyczny otoczenia.

Zdaniem ankietowanych, głównym problemem w sferze środowiskowej jest niska świadomość ekologiczna mieszkańców oraz hałas. Ankietowani, którzy brali udział w badaniu wskazali, że władze Miasta Dęblin powinny najbardziej skupić się na przedsięwzięciach i projektach inwestycyjnych dotyczących budowy lub rozbudowy obiektów kultury. Mimo, że pozostałe przedsięwzięcia uzyskały nieznacznie mniejsze poparcie, to można uznać, że są równie ważne dla mieszkańców miasta. Natomiast w ramach projektów społecznych najważniejsze według badanych są szkolenia i kursy, wydarzenia integrujące mieszkańców oraz wsparcie przedsiębiorczości.

Na podstawie analizy oraz powyższej mapy wyodrębniono cztery obszary zdegradowane, na których występują niekorzystne zjawiska społeczne, przestrzenne oraz gospodarcze. Obszar zdegradowany musi być spójny urbanistycznie, dlatego na wyodrębnionych obszarach mogą znajdować się także te ulice, które samodzielnie nie wyróżniają się zjawiskami negatywnymi, jednak wokół nich dominują zjawiska, które bezpośrednio lub pośrednio negatywnie wpływają na te ulice.

Po zakończonej analizie sytuacji w mieście oraz pogłębionej diagnozie problemów występujących na obszarach zdegradowanych, uwzględniając kwestie wypracowane w procesie konsultacji społecznych określono następujące potrzeby rewitalizacyjne: 1) Integracja mieszkańców; 2) Przeciwdziałanie wykluczeniu mieszkańców; 3) Modernizacja i poprawa stanu technicznego budynków w mieście; 4) Odnowa przestrzeni miejskiej i dostosowanie terenów miejskich do potrzeb mieszkańców; 5) Działania skierowane na poprawę poziomu edukacji. Ostateczna identyfikacja potrzeb rewitalizacji oraz określenie celów jest wynikiem przeprowadzonych badań ankietowych mieszkańców miasta, konsultacji społecznych oraz spotkań przeprowadzonych z pracownikami Urzędu Miasta i z interesariuszami.

Obszar zdegradowany został wybrany jako obszar rewitalizacji na podstawie przeprowadzonych analiz. Wskazany obszar rewitalizacji na cele niniejszego opracowania nazwano „Obszar CENTRUM".

Mapa obszaru rewitalizacji, Źródło: *Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Dęblin na lata 2016-2023*

W związku z tym, że zamieszkuje go największa liczba mieszkańców, ze wszystkich pozostałych obszarów zdegradowanych, planowane działania rewitalizacyjne będą miały szerszy zasięg i obejmą większą liczbę interesariuszy i beneficjentów. Po analizie sytuacji w mieście oraz identyfikacji problemów określono następujące cele rewitalizacji oraz kierunki działań:

Cel rewitalizacji 1: Wzmocnienie integracji społecznej mieszkańców.

- Kierunek działań 1.1. Działania aktywizujące mieszkańców.
- Kierunek działań 1.2. Rozwój i wsparcie działalności organizacji pozarządowych.
- Kierunek działań 1.3. Zagospodarowanie wolnego czasu mieszkańców.
- Kierunek działań 1.4. Niwelowanie zjawiska wykluczenia społecznego wśród dzieci i młodzieży oraz osób starszych.

Cel rewitalizacji 2: Poprawa stanu przestrzeni miejskiej.

- Kierunek działań 2.1. Poprawa stanu technicznego budynków mieszkalnych.

- Kierunek działań 2.2. Modernizacja budynków oświatowych.
- Kierunek działań 2.3. Zwiększenie funkcjonalności obiektów użyteczności publicznej.
- Kierunek działań 2.4. Zagospodarowanie terenów przestrzeni publicznej.

Cel rewitalizacji 3: Dostęp do wysokiego poziomu edukacji.

- Kierunek działań 3.1. Poprawa stanu technicznego bazy edukacyjnej.
- Kierunek działań 3.2. Doposażenie ośrodków edukacyjnych w sprzęt dydaktycznonaukowy.
- Kierunek działań 3.3. Adaptacja istniejących ośrodków oświatowych na potrzeby nowoczesnych obiektów edukacyjnych.

Oprócz celów i kierunków działań sformułowano wizję obszaru rewitalizacji: „Obszar rewitalizacji w Mieście Dęblin jest przyjaznym i atrakcyjnym miejscem do mieszkania, pracy i nauki dla mieszkańców. Zapewnia wysoką jakość życia poprzez dbałość o integrację i wzmacnianie więzi społecznych oraz poprzez poprawę stanu i funkcjonalności przestrzeni miejskiej".

W procesie wdrażania Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Dęblin na lata 2016-2023 zrealizowano większość zaplanowanych przedsięwzięć. Wśród ważniejszych projektów można wykazać: Modernizację oraz doposażenie Specjalnego Ośrodka Szkolno-Wychowawczego w Dęblinie; Modernizację obiektów Miejskiego Przedszkola Nr 1 w Dęblinie; Działania w zakresie deinstytucjonalizacji opieki medycznej dla osób przewlekle chorych nowotworowo, niepełnosprawnych i samotnych. Problemy z realizacją części przedsięwzięć były głównie związane z niewystarczającym dofinansowaniem z funduszy zewnętrznych.

Podjęte przez Miasto Dęblin i dęblińskie podmioty działania miały na celu poprawę jakości życia mieszkańców i w tym zakresie cel w sposób znaczący został osiągnięty. Realizowane działania rewitalizacyjne przyczyniły się częściowo do osiągnięcia przyjętych w programie celów i wskaźników.

Miasto Zamość – studium przypadku rewitalizacji

Diagnoza

Zamość miasto na prawach powiatu w południowej części województwa lubelskiego, siedziba władz powiatu zamojskiego i gminy Zamość. Jest

jednym z większych ośrodków kulturalnych, edukacyjnych i turystycznych województwa, a zwłaszcza Zamojszczyzny. Za sprawą unikalnego zespołu architektoniczno-urbanistycznego Starego Miasta bywa nazywany „perłą renesansu", „miastem arkad" i „Padwą północy". W skład urbanistycznego śródmieścia wchodzi około 120 zabytków architektury. Uznany za pomnik historii, Zamość wpisany został w 1992 roku na Listę Światowego Dziedzictwa Kultury UNESCO oraz otrzymał tytuł jednego z siedmiu cudów Polski.

Analiza stanu rzeczywistego obszaru objętego badaniem – Miasta Zamość, oparta jest na analizie uwarunkowań sytuacji społeczno-gospodarczej oraz wskaźników społecznych, gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych czy technicznych. Stanowiła ona podstawę planowanych działań strategicznych oraz operacyjnych, przez uwypuklenie mocnych i słabych stron miasta, co umożliwiło sformułowanie celów i kierunków działania.

Analizy przeprowadzone zostały w oparciu o obiektywne i weryfikowalne wskaźniki z wykorzystaniem określonych technik badawczych. Analiza uwarunkowań społecznych Zamościa dotyczyła następujących zagadnień: demografii, kapitału ludzkiego, rynku pracy, kultury, aktywności społecznej i obywatelskiej, problemów społecznych, czy też bezpieczeństwa publicznego. Jej uzupełnieniem jest diagnoza obszaru w sferze gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej oraz technicznej. Diagnoza obszaru w sferze gospodarczej, środowiskowej, przestrzenno-funkcjonalnej oraz technicznej zgodnie z Ustawą o rewitalizacji z dnia 9 października 2015 roku dotyczyła procesu odnowy przestrzeni, a w szczególności obszarów znajdujących się w kryzysie z powodu koncentracji negatywnych zjawisk tj. bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, a także niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym mieszkańców. Analiza poszczególnych zagadnień, to znaczy uwarunkowań społecznych, gospodarczych, środowiskowych, przestrzenno-funkcjonalnych i technicznych Zamościa miała charakter ilościowo-jakościowy.

Opis procesu rewitalizacji

Zgodnie z wizją interesariuszy rewitalizacji, „obszar rewitalizacji stanie się miejscem bezpiecznym, pobudzającym do inicjatyw gospodarczych i obywatelskich wykorzystujących posiadane zasoby i potencjał. Miejscem,

w którym nowoczesność i tradycja łączą się w sposób sprzyjający rozwojowi całego Zamościa jako miasta atrakcyjnego zarówno dla jego mieszkańców jak i odwiedzających go turystów".

W Lokalnym Programie Rewitalizacji Miasta Zamość zamieszczone zostały cele rewitalizacji i odpowiadające im kierunki działań rewitalizacyjnych. Cele strategiczne tworzone są dla każdej ze sfer na podstawie celu głównego programu rewitalizacji. Cele strategiczne realizowane będą poprzez realizację projektów rewitalizacyjnych pogrupowanych w działania. Każde działanie obejmuje określoną grupę projektów. Są one względem siebie w różnym stopniu komplementarne. Taka struktura Programu zapewnia jego kompleksowość i umożliwia logiczne wskazanie kierunków działań rewitalizacyjnych. Głównym celem programu jest: „Ograniczenie natężania występujących negatywnych zjawisk i procesów oraz poprawa jakości i standardu życia mieszkańców poprzez optymalne wykorzystanie posiadanego potencjału i zasobów".

Cel główny realizowany będzie poprzez następujące cele strategiczne, wyznaczone dla każdej ze sfer rewitalizacji:

- Sfera społeczna – Wyższy standard i lepsza jakoś życia mieszkańców obszaru rewitalizacji oraz ograniczenie zjawiska wykluczenia społecznego.
- Sfera gospodarcza – Wyższy poziom aktywności gospodarczej mieszkańców.
- Sfera przestrzenno-funkcjonalna – Ukształtowanie przestrzeni obszaru rewitalizacji zgodnie z wymaganiami ładu przestrzennego oraz zapewnienie wysokiej dostępności i jakości infrastruktury.
- Sfera techniczna – Lepszy stan techniczny infrastruktury publicznej dzięki zastosowaniu rozwiązań technicznych i infrastrukturalnych podnoszących bezpieczeństwo i komfort życia mieszkańców.
- Sfera środowiskowa – Zwiększona ochrona i poszanowanie środowiska przyrodniczego oraz optymalne wykorzystanie zasobów naturalnych na obszarze rewitalizacji.

W wyniku przeprowadzonych analiz opisanych w dokumencie Programu Rewitalizacji wytypowano następujące obszary zdegradowane: 1) Osiedle Stare Miasto; 2) Osiedle Planty; 3) Osiedle Promyk. Na terenach tych, według przeprowadzonych analiz, występuje największa kumulacja czynników kryzysowych odnoszących się do sfery: społecznej, gospodarczej, przestrzenno-funkcjonalnej, technicznej i środowiskowej. W zasad-

niczym zakresie dotyczy to w szczególności obszaru Osiedla Stare Miasto oraz Osiedle Planty. Obszar ten, jako najbardziej zdegradowany, został wskazany, jak obszar do rewitalizacji.

Partycypacja społeczna

Proces opracowania Lokalnego Programu Rewitalizacji został oparty o szerokie konsultacje społeczne. Pierwszym działaniem w ramach prac nad opracowaniem LPR było opracowanie i uruchomienie strony internetowej rewitalizacja.zamosc.pl. Strona zawiera informacje dotyczące procesu rewitalizacji, dokumenty i przepisy obowiązujące w tym zakresie, zawiera również bieżące informacje odnośnie planowanych działań, terminy spotkań z mieszkańcami oraz dane kontaktowe do osób i instytucji bezpośrednio zaangażowanych w proces rewitalizacji w Zamościu.

Istotnym działaniem partycypacyjnym było przeprowadzone badanie ankietowe wśród mieszkańców i osób mających swoje centrum życiowe w Zamościu w ramach projektu „Zamojska Akademia Rewitalizacji". Zespół ds. Rewitalizacji opracował specjalistyczną ankietę dla mieszkańców i osób mających swoje centrum życiowe w Zamościu w celu poznania ich opinii na temat aktualnych potrzeb w zakresie rewitalizacji problemowych obszarów na ternie miasta oraz oczekiwanych działań mających na celu ożywienie społeczno-gospodarcze. Badanie było realizowane za pomocą papierowych kwestionariuszy wykorzystywanych w Mobilnym Punkcie Informacyjno – Konsultacyjnym, gdzie osoby obsługujące wyjaśniały ankietowanym na czym polega istota rewitalizacji oraz jakie pozytywne zmiany może przynieść mieszkańcom w ich codziennym życiu. Mobilność Punktów Informacyjno – Konsultacyjnych polegała także na tym, że ich pracownicy docierali na spotkania z różnymi grupami mieszkańców i tam przeprowadzali wywiady i służyli pomocą w wypełnianiu ankiet. Ankiety były dostarczane również bezpośrednio do instytucji: urzędy, placówki edukacyjnej kulturalne, sklepy oraz do organizacji pozarządowych i grup nieformalnych. Ankieta była także zamieszczona na stronie internetowej: www.rewitalizacja.zamosc.pl Łącznie rozdystrybuowano 1100 ankiet, a zebrano wypełnionych 679 ankiet.

Ważnym narzędziem wykorzystanym dla poznania opinii mieszkańców były utworzone specjalnie w tym celu Mobilne Punkty Informacyjno-Konsultacyjne. Prowadzone one były przez Zamojskie Forum Inicjatyw Społecznych. Doradcy udzielali informacji z zakresu problematyki rewita-

lizacji oraz zaangażowani byli w proces pozyskiwania informacji od mieszkańców poprzez przeprowadzanie z mieszkańcami wywiadów w formie ankiet. Kluczową rolą doradców poza dyżurami stacjonarnymi była praca w terenie. W ramach tej działalności doradcy odbyli kilkadziesiąt zorganizowanych spotkań, m.in. w spółdzielniach i wspólnotach mieszkaniowych, organizacjach pozarządowych, Miejskim Centrum Pomocy Rodzinie, Komendzie Miejskiej Policji itp. Uczestniczyli oni również w spotkaniach z mieszkańcami m.in. przy okazji osiedlowych spotkań, podczas których głosowane były projekty w ramach budżetu obywatelskiego.

Kolejnym ważnym działaniem partycypacyjnym były organizowane spotkania konsultacyjne, podczas których opracowano m. in. wizję i cele rewitalizacji oraz działania rewitalizacyjne. Zaprezentowano kartę przedsięwzięcia dającą możliwość wszystkim zainteresowanym zgłaszaniem projektów rewitalizacyjnych. Karta przedsięwzięcia była ogólnie dostępną również dostępna na stronie www.rewitalizacja.zamosc.pl.

Spotkania prowadzone były na każdym etapie planowania LPR tj. diagnozy i wyboru obszaru zdegradowanego, wyboru obszaru rewitalizacji, formułowania wizji i celów strategicznych. Pierwsze cztery spotkania zostały zorganizowane dla całego Miasta, tj. zaproszeni zostali wszyscy mieszkańcy, przedsiębiorcy, przedstawiciele samorządu mieszkańców i organizacje pozarządowe. Zaproszenia były skierowane za pośrednictwem strony internetowej urzędu, strony rewitalizacja.zamosc.pl, poprzez lokalne media. Przedsiębiorcy zostali poinformowani i zaproszeni na spotkanie dodatkowo poprzez instytucje branżowe: Unię Szefów Firm Zamojszczyzny, Radę Gospodarczą. Zaproszenia dla organizacji pozarządowych w sposób bezpośredni były rozsyłane poprzez bazę teleadresową będąca w dyspozycji Urzędu Miasta a także poprzez Zamojskie Forum Inicjatyw Społecznych, instytucję która także prowadzi bazę zamojskich organizacji pozarządowych. Pozostałe spotkania zostały zorganizowane na obszarze zdegradowanym a następnie obszarze wyznaczonym do rewitalizacji oraz adresowane były do interesariuszy rewitalizacji i mieszkańców zamieszkujących obszar rewitalizacji.

Bibliografia

https://umbialapodlaska.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//GPR_Biala_Podlaska_aktualizacja_bez_zaznaczonych_zmian_2019115_AB_dodany_nr_i_data.pdf

Lokalny Program Rewitalizacji dla Miasta Puławy na lata 2007-2015
https://mapadotacji.gov.pl/projekty/706245/
Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Dęblin na lata 2016-2023
https://umbialapodlaska.bip.lubelskie.pl/upload/pliki//GPR_Biala_Podlaska_aktualizacja_bez_zaznaczonych_zmian_2019115_AB_dodany_nr_i_data.pdf
www.rewitalizacja.zamosc.pl
Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Zamość 2017-2023.

Pierwsze lata rewitalizacji miast w Mołdawii – wnioski z ewaluacji

Aleksandra Jadach-Sepioło
Aleksandra Kowalska

Streszczenie

Celem artykułu jest przedstawienie wniosków z oceny sposobu wsparcia i funkcjonowania systemu prowadzenia rewitalizacji miejskiej w Republice Mołdawii w latach 2017-2020. W artykule wykorzystano treść niepublikowanego raportu ewaluacyjnego realizowanego na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej RP. W badaniu zastosowano kilka metod i technik badawczych, w tym analizę danych zastanych, analizę ekspercką, technikę indywidualnego wywiadu pogłębionego oraz analizę SWOT. Wnioski z badania przedstawiono w odniesieniu do ośmiu kryteriów organizujących treść raportu. Przeprowadzona analiza pozwoliła na sformułowanie rekomendacji dotyczących dalszego rozwoju systemu rewitalizacji miast w Mołdawii.

Słowa kluczowe: miasta, rewitalizacja, Republika Mołdawii, Polska Pomoc Rozwojowa, ewaluacja, system

Wstęp

W 2021 r. na zlecenie Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej Instytut Rozwoju Miast i Regionów przeprowadził badanie ewaluacyjne systemu rewitalizacji w Republice Mołdawii współfinansowane ze środków Polskiej Pomocy Rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP. Zakrojony na szeroką skalę transfer wiedzy i praktyk, który umożliwił zbudowanie systemu od podstaw w ciągu zaledwie kilku lat, był możliwy dzięki projektowi realizowanemu przy wsparciu Polskiej Pomocy Rozwojowej MSZ RP przez Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej od 2016 r. pt. *Wsparcie administracji mołdawskiej w implementacji Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego Mołdawii 2016-2020 w obszarze polityki miejskiej*

i rozwoju obszarów miejskich. Celem wsparcia była pomoc dla administracji mołdawskiej przy budowie systemu rewitalizacji rozumianego jako nowoczesne narzędzie rozwoju regionalnego, służące zwiększeniu skuteczności polityki regionalnej przez stworzenie i przetestowanie nowych instrumentów z obszaru rewitalizacji, w oparciu o polskie doświadczenia i metodologię.

Celem badania była ocena sposobu wsparcia i funkcjonowania systemu prowadzenia rewitalizacji miejskiej w Republice Mołdawii w latach 2017-2020 oraz sformułowanie wniosków i rekomendacji dotyczących jego dalszego funkcjonowania. Analizę oparto na ośmiu kryteriach badawczych: adekwatności zaproponowanych rozwiązań, dostępności narzędzi wdrożeniowych, trwałości systemu, wpływie działań rewitalizacyjnych, skuteczności systemu, użyteczności przyjętych rozwiązań, efektywności kosztowej systemu rewitalizacji oraz spójności systemu. Artykuł opiera się na wynikach zebranych w raporcie badawczym. W pierwszej części przedstawiono opis metodologii badania, w kolejnych zaś wnioski uzyskane z analizy według wyżej wymienionych kryteriów. Artykuł zamyka podsumowanie przedstawiające główne wnioski i rekomendacje z badania.

Metodologia badania ewaluacyjnego

Przeprowadzenie ewaluacji dotychczasowego sposobu wsparcia i funkcjonowania systemu prowadzenia rewitalizacji miejskiej w Republice Mołdawii w latach 2017-2020 wymagało zastosowania wachlarza technik i metod badawczych o charakterze jakościowym. Koncepcja badawcza opierała się na ośmiu kryteriach badawczych, takich jak: adekwatność, dostępność, trwałość, wpływ działań rewitalizacyjnych na rozwiązanie problemów, skuteczność i użyteczność systemu, efektywność kosztowa systemu rewitalizacji i spójność.

Pierwsze kryterium badawcze, adekwatność zastosowanych rozwiązań, miało na celu weryfikację potrzeb społecznych i priorytetów rozwojowych wskazanych w programach rewitalizacji w odniesieniu do zapisów dokumentów strategicznych na poziomie krajowym i regionalnym (zwłaszcza w *Wytycznych dotyczących rewitalizacji miast w Republice Mołdawii*). W ramach kolejnego kryterium, jakim była dostępność, zweryfikowano, a następnie oceniono narzędzia wdrożeniowe i mechanizmy finansowe w programach rewitalizacji miast. Analizie poddany został również stopień

wiedzy poszczególnych gmin na temat stosowania tych narzędzi. Trzecie kryterium, trwałość, pozwoliło na ocenę trwałości wyników wdrożenia programów rewitalizacji i ich zinstytucjonalizowania, biorąc pod uwagę struktury organizacyjno-prawne, finansowanie, zarządzanie, a także partycypację podmiotów spoza sektora publicznego. Badanie, w ramach kryterium wpływu działań rewitalizacyjnych, umożliwiło weryfikację problemów społecznych wskazanych w programach rewitalizacji w odniesieniu do zapisów dokumentów strategicznych na poziomie krajowym i regionalnym oraz ocenę skali wpływu realizowanych działań na te problemy.

Kolejnym kryterium badawczym była skuteczność systemu, na którą składała się weryfikacja realizacji zasady partnerstwa i partycypacji we wdrażaniu programów i funkcjonowaniu Komitetów Doradczych, ocena skuteczności mechanizmów i instrumentów rewitalizacyjnych, a także ocena skuteczności interwencji założonych w programach rewitalizacji w odniesieniu do poszczególnych sfer, w których zostały przewidziane działania oraz w odniesieniu do zdiagnozowanych problemów na etapie wyznaczania obszaru rewitalizacji. Kryterium użyteczności przyjętych rozwiązań pozwoliło na identyfikację mocnych i słabych stron aktualnego systemu wspierania rewitalizacji, ocenę elastyczności systemu na wszystkich poziomach administracji (rząd, regiony, gminy), zdolności instytucjonalnych gmin do programowania rewitalizacji oraz prowadzenia zintegrowanych działań rewitalizacyjnych, a także weryfikację skali wykorzystania potencjału podmiotów zewnętrznych w programowaniu działań rewitalizacyjnych oraz prowadzeniu działań partycypacyjnych.

Dzięki kryterium efektywności kosztowej systemu rewitalizacji, zestawiono nakłady na opracowanie programów rewitalizacji i uzyskane efekty w ujęciu finansowym (zaangażowane środki), rzeczowym (uzyskane produkty) i pożądanych zmian (rezultaty zgodne z celami programu) oraz nakłady na działania partycypacyjne z efektami w postaci projektów realizowanych przez podmioty niepubliczne, w tym z zaangażowaniem środków niepublicznych.

Ostatnim kryterium badawczym była spójność. W ramach tego kryterium dokonano oceny harmonijnego funkcjonowania systemu rewitalizacji biorąc pod uwagę struktury organizacyjno-prawne, finansowanie, zarządzanie i partycypację podmiotów spoza sektora publicznego oraz oceniono powiązania z komplementarnymi politykami publicznymi na poziomie krajowym.

Każde z wymienionych kryteriów badawczych wchodzących w zakres badania podlegało analizie stanowiącej syntezę kilku metod i technik badawczych. Metody i techniki, które zostały wykorzystane w badaniu to analiza danych zastanych (*desk research*), analiza ekspercka, technika indywidualnego wywiadu pogłębionego (*individual in-depth interview*) oraz analiza SWOT. Dzięki analizie eksperckiej wyłoniono miasta w największym stopniu odpowiadające założeniom próby. Wybrane miasta: 1) z przekonaniem traktują rewitalizację jako narzędzie zmiany sytuacji w mieście lub 2) traktują rewitalizację jedynie jako sposób na pozyskanie funduszy pomocowych. Do badania wybrano miasta spośród: Bălţi, Căuşeni, Cimişlia, Edineţ, Ialoveni, Ungheni, Soroca, Ocniţa, Vulcăneşti, Rezina, Comrat, Ştefan Vodă, Sîngerei, Briceni, Străşeni, Drochia, Ceadîr-Lunga, Orhei, Cahul. W następnym etapie analiz wykorzystano technikę wywiadu pogłębionego, która jest jedną z podstawowych technik badań jakościowych. Jej celem było uzyskanie konkretnych informacji na dany temat i szczegółowych opinii respondentów.

Adekwatność zastosowanych rozwiązań

W ostatnich latach rewitalizacja w Mołdawii stała się częścią krajowej polityki miejskiej, wpisując się w paradygmat zrównoważonego rozwoju. Została ujęta m.in. w *Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego na lata 2016-2020* (*Naţionale de Dezvoltare Regională pentru ani 2016-2020*), który jest dokumentem szczebla centralnego. W 2019 r. opracowano również *Wytyczne dotyczące rewitalizacji miast w Republice Mołdawii* (*Linii directoare privind revitalizarea urbană în Republica Moldova*), które stanowią podstawę prawną do prowadzenia rewitalizacji w Mołdawii. *Wytyczne* mają za zadanie wspierać lokalne władze publiczne, stowarzyszenia,organizacje pozarządowe i innych interesariuszy rewitalizacji we wzmocnieniu ich zdolności w procesie wdrażania polityki rozwoju regionalnego poprzez rewitalizację obszarów miejskich.

Ogólne zapisy dotyczące diagnozy obszaru rewitalizacji oraz budowy programów rewitalizacji miejskiej, znajdujące się w *Wytycznych*, zostały rozszerzone i uszczegółowione w dokumencie o charakterze operacyjnym, jakim jest *Podręcznik rewitalizacji miast mołdawskich* (*Ghid Privind Revitalizarea Urbană Pentru Oraşele Din Republica Moldova*, 2022), stworzony przez polskich ekspertów. Zawarto tam zasady tworzenia Miejskich Pro-

gramów Rewitalizacji, opierające się na polskich doświadczeniach związanych z rewitalizacją.

Ujednolicenie zasad i metodyki postępowania w procesie rewitalizacji pomogło w podejmowaniu działań bardziej adekwatnych do realnych potrzeb mieszkańców i innych interesariuszy obszarów rewitalizacji. Jest to widoczne na przykładzie utworzonych dotychczas programów rewitalizacji miejskiej. Opracowane Miejskie Programy Rewitalizacji koncentrują się przede wszystkim na problemach sfery społecznej, co jest podstawą do zakwalifikowania obszarów jako znajdujące się w stanie kryzysowym.

Dostępność

Ważną rolę w procesie rewitalizacji i dostosowania działań do lokalnych potrzeb odgrywają facylitatorzy, którzy wspierają miasta i społeczność we wdrażaniu Miejskich Programów Rewitalizacji, w animacji i współpracy między mieszkańcami, edukacji i doradztwie w różnych kwestiach związanych z rewitalizacją. Facylitatorzy są potrzebni, zwłaszcza na samym początku, aby zainicjować dialog pomiędzy różnymi podmiotami i interesariuszami oraz krok po kroku wdrażać zaplanowane działania.

Włączenie społeczności na każdym etapie procesu rewitalizacji przyczynia się do lepszego dostosowania realizowanych działań do rzeczywistych potrzeb i możliwości partnerów. Respondenci zwracali również uwagę na to, że o ile działania w sferze społecznej były bardzo widoczne, to brakowało konkretnych rozwiązań w sferze ekonomicznej. Mimo, że wiedza na temat mechanizmów finansowych jest dość duża, to w praktyce wykorzystanie różnorodnych źródeł finansowania projektów rewitalizacyjnych, jaka wynika z obecności różnych donorów w Mołdawii jest dość skromne. Powodowane jest to dwoma przyczynami: po pierwsze, większości miast brakuje zdolności do przyciągania inwestycji, po drugie, strategie donorów nie zawsze są dostosowane do polityk krajowych i realnych potrzeb miast mołdawskich. Dobrym przykładem jest Rezina, która uzyskała dofinansowanie ze słowackiej pomocy, gdyż ma opracowany Miejski Program Rewitalizacji, a pomysł na projekt rewitalizacyjny potrzebujący wsparcia finansowego został dobrze udokumentowany i zaplanowany w dokumencie strategicznym na poziomie miasta. Innymi słowy, opracowywanie szczegółowych Miejskich Programów Rewitalizacji oznacza dodatkowe możliwości finansowania projektów i działań rewitalizacyjnych.

Efekty wsparcia i pomocy technicznej są znaczące. Działania te pomogły beneficjentom poznać, czym jest proces rewitalizacji, zapoznać się z pojęciami z nim związanymi, zrozumieć specyfikę procesu oraz zobaczyć, jakie efekty przynosi rewitalizacja w polskich miastach. Ważnym elementem były wizyty studyjne. Beneficjenci pomocy, oglądając rezultaty polskich działań, byli bardziej zmotywowani, aby podobne inicjatywy wdrożyć w mołdawskich miastach.

Podejmowane działania na poziomie wsparcia systemowego mogą przynieść również efekty niezwiązane ściśle z projektami realizowanymi przez miasta na obszarze rewitalizacji. W wywiadach jednym z wymienianych efektów tego typu było powstanie Krajowej Sieci Rewitalizacji i Rozwoju Miast (NURN – National Urban Revitalisation Network). Istnienie NURN wpływa pozytywnie na działania podejmowane w miastach, gdyż możliwa jest wymiana praktycznych rozwiązań, informacji i wiedzy pomiędzy bardziej i mniej doświadczonymi miastami. Miasta, które wdrażały już tego rodzaju projekty pełnią wówczas funkcję facylitatorów i mentorów dla nowych w tym procesie ośrodków miejskich, podczas gdy Agencje Rozwoju Regionalnego dostarczają potrzebną, fachową wiedzę.

Trwałość

Do niedawna system rewitalizacji miejskiej w Republice Mołdawii znajdował się w fazie pilotażowej, natomiast obecnie osiągnął poziom instytucjonalizacji – w nowym systemie rewitalizacji została doprecyzowana rola Ministerstwa oraz Agencji Rozwoju Regionalnego, a także stworzona nowa struktura Ministerstwa (po reorganizacji). To czego brakuje i wymaga zmian to konkretne określenie relacji i podziału zadań między Agencjami Rozwoju Regionalnymi a lokalną administracją publiczną.

Rozwiązania rewitalizacyjne zaproponowane partnerom mają charakter systemowy. Przygotowania do stworzenia systemu były zaplanowane, przemyślane i oparte na analizie szeregu wskaźników. Opracowane *Wytyczne* są dokumentem, który porządkuje wszystkie ustalenia, będąc „instrukcją" dla miast w procesie rewitalizacyjnym. Miejskie Programy Rewitalizacji w połączeniu z finansowaniem z funduszy strukturalnych, wkładem lokalnym oraz włączeniem i zaangażowaniem obywateli tworzą razem system, który powinien być utrzymany. Z tego powodu Ministerstwo postanowiło

zapewnić trwałość polityki i finansowanie rewitalizacji ze środków KFRR (Krajowy Fundusz Rozwoju Regionalnego).

Aby system był trwały i pozwalał na utrzymanie działań rewitalizacyjnych w kolejnych latach (po zakończeniu obecnie zaplanowanych projektów), konieczna jest współpraca i zaangażowanie różnych grup interesariuszy, w tym przedsiębiorstw i organizacji pozarządowych funkcjonujących na obszarze danego miasta.

Wpływ działań rewitalizacyjnych na rozwiązanie problemów mołdawskich miast

Wdrożenie rewitalizacji w ramach funkcjonującego systemu przyczyniło się do poprawy lokalnych warunków życia na zdegradowanych obszarach. Partycypacja społeczna, formułowanie i opis problemów danego obszaru oraz identyfikacja różnych możliwości rozwiązań zapewniły lepszą diagnozę problemów społecznych, zaangażowanie i podział odpowiedzialności oraz lepszą alokację środków. W wielu miastach jednak programy rewitalizacji i zrealizowane działania przyczyniły się jedynie do częściowego rozwiązania problemów ze względu na ograniczone środki finansowe.

Podejmowane działania rewitalizacyjne powinny mieć wpływ na zdiagnozowane wcześniej problemy, ale często zdarza się, że w trakcie ich realizacji pojawiają się niezamierzone wcześniej efekty, zarówno pozytywne jak i negatywne.

Podjęte działania rewitalizacyjne miały także efekt mnożnikowy. Przykładem może być miasto Ungheni, gdzie wdrożony proces rewitalizacji zachęcił społeczność lokalną do jeszcze większego zaangażowania. Po zmodernizowaniu systemu kanalizacyjnego w mieście i zagospodarowaniu zaniedbanych przestrzeni, mieszkańcy sami zmobilizowali się, aby odnowić fontannę i studnię. Mieszkańcy zrozumieli, że to przede wszystkim oni muszą dbać o przestrzeń znajdującą się w pobliżu ich miejsca zamieszkania. W niektórych miastach powstały lokalne grupy inicjatywne, w których aktywnie działali mieszkańcy. Ich zaangażowanie, zgłaszanie potrzeb oraz pomysłów pozytywnie wpływały na proces rewitalizacji. Zaangażowanie osób zamieszkujących dany teren w działania rewitalizacyjne zwiększa również ich późniejsze poczucie odpowiedzialności za utrzymanie efektów odnowionej infrastruktury czy innych podjętych interwencji. Nie-

które działania wpisujące się w zakres rewitalizacji zostały zrealizowane w ramach Budżetu Inicjatyw Obywatelskich i działań wolontariuszy.

Skuteczność i użyteczność działań rewitalizacyjnych

Większość interwencji pilotażowych, które zostały podjęte na obszarach rewitalizowanych przyniosła zamierzone efekty, przede wszystkim w obszarze infrastruktury i sfery społecznej. Przedstawiciele miast, z którymi przeprowadzono wywiady wymieniali działania związane głównie z poprawą stanu infrastruktury: remonty dróg, budowa kanalizacji, instalacja oświetlenia ulicznego czy remonty budynków. Istnieje jednak potrzeba zaplanowania skutecznych działań i wsparcia związanego z aspektem ekonomicznym. Osobom odpowiedzialnym za wdrażanie działań rewitalizacyjnych w mołdawskich miastach brakuje konkretnych narzędzi, wspomagających sektor gospodarczy w najbardziej zdegradowanych częściach miasta.

Na skuteczność działań pozytywnie wpływa otwartość miast na stosowanie określonych zasad, metodologii i schematów działań rewitalizacyjnych oraz ich respektowanie. Zdecydowanie skutecznym mechanizmem jest również stały dialog i wymiana spostrzeżeń pomiędzy interesariuszami i partnerami procesu rewitalizacji. Niektóre miasta z kolei zgłaszały problem „zbyt aktywnej" postawy mieszkańców – obywatele mają wiele pomysłów i oczekiwań odnośnie procesu rewitalizacji i spodziewają się szybkich efektów działań, co nie zawsze jest możliwe do zrealizowania. Aby podejmowane interwencje były naprawdę skuteczne potrzebna jest bieżąca weryfikacja potrzeb i oczekiwań interesariuszy rewitalizacji. Dlatego do skutecznych instrumentów rewitalizacji w mołdawskich miastach należy zaliczyć konsultacje społeczne.

Kolejnymi narzędziami wpływającym pozytywnie na skuteczność działań są Komitety Doradcze i Miejskie Programy Rewitalizacji. Dzięki Komitetom możliwa była regularna dyskusja na temat podejmowanych działań, poszukiwanie rozwiązań i analiza wyników. W niektórych miastach jednak utrzymanie ciągłej aktywności Komitetu okazało się wyzwaniem. Miejskie Programy Rewitalizacji zostały ocenione jako narzędzia funkcjonalne i operacyjne, które dzięki oparciu na rzetelnych danych i wsparciu odpowiednią metodologią, są skutecznym instrumentem poprawy warunków życia w mołdawskich miastach. Problemem, występującym w momencie

tworzenia Miejskich Programów Rewitalizacji był brak aktualnych danych statystycznych na poziomie miast.

Zasoby finansowe, które mogą być przeznaczone na rewitalizację w mołdawskich miastach są ograniczone. Jest to słaba strona systemu rewitalizacji i bariera do prowadzenia bardziej złożonych interwencji na obszarach rewitalizacji, wymagających większych nakładów finansowych. Władze lokalne wykorzystują przede wszystkim środki pochodzące z budżetów lokalnych, Krajowego Funduszu Rozwoju Regionalnego, funduszy regionalnych, Funduszu Fundacji Solidarności Międzynarodowej oraz budżetu obywatelskiego. Kilka miast otrzymało dofinansowanie w ramach funduszu Global Environment Facility (GEF) w projektach zawierających komponent środowiskowy (Ocnița, Ungheni, Bălți) oraz w ramach programu EU4Moldova (Ungheni, Cahul). Brakuje dywersyfikacji źródeł finansowania i wsparcia innych donorów zagranicznych oraz podmiotów prywatnych. Dodatkowo warto rozszerzyć dofinansowanie działań rewitalizacyjnych nie tylko o dotacje, ale również środki kredytowe i zwrotne, które obecnie nie są wykorzystywane w mołdawskim modelu rewitalizacji.

Efektywność kosztowa systemu rewitalizacji

W ramach dotychczasowego wsparcia we wdrażaniu i funkcjonowaniu systemu rewitalizacji miast Republiki Mołdawii zrealizowano szereg działań, takich jak: stworzenie krajowych ram regulacyjnych (*Wytyczne w zakresie rewitalizacji*) i metodologicznych (*Podręcznik rewitalizacji miast mołdawskich*), stworzenie lokalnych ram prawnych (Miejskie Programy Rewitalizacji), realizacja pilotażowych projektów rewitalizacyjnych w wybranych mołdawskich miastach, poprawa umiejętności i zdolności instytucjonalnych na poziomie centralnym, regionalnym i lokalnym administracji publicznej oraz wzmocnienie społeczności lokalnych i rozwój lokalnej demokracji poprzez różnego rodzaju formy partycypacji społecznej.

Jednostki samorządu terytorialnego, wbrew początkowym przypuszczeniom, miały odpowiednie możliwości finansowe do prowadzenia podstawowych działań rewitalizacyjnych i potrzebowały jedynie niewielkiego wsparcia w tym zakresie. Zdaniem Agencji Rozwoju Regionalnego poniesione koszty równoważyły się z osiągniętymi wynikami, a podjęte działania były związane z konkretnymi możliwościami i zasobami na poziomie

lokalnym. W przypadku dużych projektów (powyżej 500 000 euro) warto zastosować podejście etapowe w realizacji działań. Głównym źródłem finansowania procesu rewitalizacji są budżety lokalne miast oraz środki uzyskane od partnerów zewnętrznych (donorów).

Istnieje potrzeba bieżącego informowania mieszkańców na temat wydatkowania środków finansowych przeznaczonych na rewitalizację i wysokości wkładu z poszczególnych źródeł. Część mieszkańców nie jest świadoma przygotowanego budżetu, rzeczywistych, poniesionych kosztów i efektów działań, przede wszystkim z powodu niskiej transparentności wydatkowania środków finansowych przez władze miast.

Efektywność kosztowa większości projektów była zadowalająca, a wraz z upływem czasu pojawiają się pomysły na kolejne ulepszenia i działania, natomiast ograniczony budżet hamuje dalsze etapy rewitalizacji i rozwój. Konieczne jest zwiększenie środków finansowych przeznaczanych na rewitalizację, dywersyfikacja źródeł finansowania, aby zapewnić trwały rozwój miasta i efektywność działań rewitalizacyjnych w dłuższej perspektywie czasowej. Kluczowe może okazać się zidentyfikowanie nowych źródeł finansowania, które dotychczas nie były wykorzystywane.

Spójności systemu rewitalizacji

Podjęcie procesu rewitalizacji w Republice Mołdawii, borykającej się z szeregiem problemów i mającej znaczne potrzeby rewitalizacyjne było i jest nadal dużym wyzwaniem. Dzięki intensywnym działaniom i współpracy administracji na różnych szczeblach udało się stworzyć podwaliny systemu rewitalizacji ze spójnymi zasadami polityki krajowej i lokalnej. Uzupełnieniem dokumentów jest partycypacyjne podejście do procesu, zapewniające udział mieszkańców miast i innych interesariuszy rewitalizacji. Podejście to zapewnia spójność działań z rzeczywistymi potrzebami i oczekiwaniami beneficjentów działań rewitalizacyjnych.

Pojęcie rewitalizacji jest komplementarne z innymi politykami na poziomie krajowym. Rewitalizacja wpisuje się w cele takich dokumentów jak: *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego na lata 2016-2020* czy *Krajowego Programu na rzecz rozwoju miast-biegunów wzrostu w Republice Mołdawii*. Mimo iż polityka rewitalizacji miejskiej wpisuje się w politykę rozwoju regionalnego, konieczne jest zdefiniowanie, w jaki sposób proces

rewitalizacji zostanie zintegrowany z rozwojem na poziomie regionów i jaki będzie jego wpływ w skali regionalnej.

Zakończenie

Celem badania była ocena dotychczasowego sposobu wsparcia i funkcjonowania systemu prowadzenia rewitalizacji miejskiej w Republice Mołdawii w latach 2017-2020 oraz sformułowanie wniosków i rekomendacji dotyczących jego dalszego funkcjonowania. Przeprowadzone analizy i ewaluacja systemu miały umożliwić weryfikację, czy podjęte działania rewitalizacyjne odpowiadają potrzebom mołdawskich miast i zostały dostosowane do lokalnego kontekstu. Dzięki wykonanej analizie możliwe było zdefiniowanie dalszych kierunków rozwoju poprzez sformułowanie odpowiednich wniosków i zaproponowanie rekomendacji.

W odniesieniu do otoczenia regulacyjnego rekomendowano utrzymanie istniejącego systemu regulacyjnego oraz uzupełnienie *Wytycznych* i *Podręcznika Metodologicznego* o zasady monitoringu i ewaluacji podjętych działań oraz podejmowania decyzji o aktualizacji programu rewitalizacji. Zalecono także monitorowanie kilku wybranych wskaźników, które odzwierciedlają specyfikę planowanej interwencji.

Ewaluacja pokazała silne i słabe strony systemu wdrażania i zarządzania. W pierwszej kolejności problemem jest jego krótkoterminowy charakter. Należy zatem stopniowo wydłużać perspektywę działań rewitalizacyjnych w Miejskich Programach Rewitalizacji na okres dłuższy niż 3 lata. Rekomendowano pilne podjęcie prac nad ulepszeniem baz danych statystycznych na poziomie miast w zróżnicowaniu wewnątrzmiejskim oraz poprawę dostępności danych.

W odniesieniu do zasad finansowania rewitalizacji rekomendowano utrzymanie wsparcia rewitalizacji ze środków Krajowego Funduszu Rozwoju Regionalnego (KFRR), ułatwienie dostępu do finansowania małym i średnim miastom poprzez określenie przedziałów kwotowych dla trzech kategorii miast pod względem wielkości (małe, średnie i duże miasta) oraz rozszerzenie dofinansowania działań rewitalizacyjnych nie tylko o środki dotacyjne, ale również o środki kredytowe i zwrotne. Dofinansowanie z KFRR powinno być udzielane jedynie projektom, które mają komponent społeczno-ekonomiczny, zaplanowany do finansowania z innych źródeł (np. grant Fundacji Solidarności Międzynarodowej).

Niezbędne jest budowanie sieci miast oraz upowszechnianie dobrych praktyk. Działania wspierające powinny być kontynuowane w pierwszej kolejności w miastach, które biorą już udział w programie, aby zapewnić ciągłość ich projektów i pewność, że interwencje zostaną zakończone, przynosząc oczekiwane efekty. Rekomendowane jest stopniowe poszerzanie listy miast, które są członkami Krajowej Sieci Rewitalizacji i Rozwoju Miast (NURN), aby wzmocnić wymianę doświadczeń i dzielenie się dobrymi praktykami, zwłaszcza o miasta, które obecnie nie biorą udziału w procesie, mają małą wiedzę na temat rewitalizacji, a znaczne potrzeby w tym zakresie. Niezbędne są także stacjonarne spotkania, dzięki którym wzmacnia się efekt tworzenia sieci i więzi między przedstawicielami miast.

Bibliografia

Linii directoare privind revitalizarea urbană in Republica Moldova, (2019) Ministerstwo Rolnictwa, Rozwoju Regionalnego i Środowiska Republiki Mołdawii, MRRRŚ, https://madrm.gov.md/ro/file/1956, 20.11.2022.

Operational manual on how to use the means of the National Fund for Regional Development, Operational manual, 2020, approved by Decision of the National Council for Coordinating Regional Development no. 17/20 of August 4th 2020.

Ryś R., Brzozowy A., Stefanita A., Pragert G., Malai I., (2020) *Guide to urban revitalization for the cities of the Republic of Moldova*, Warsaw--Chișinău; wersja rumuńska: *Ghid privind revitalizarea urbană pentru orașele din Republica Moldova*, Varșovia/Chișinău 2020, http://adrnord.md/public/files/documente/GHIDUL_FINAL_de_Revitalizare.pdf, 20.11.2022.

Партиципаторная модель управления ревитализацией на примере города Леова в Молдове

Мариуш В. Сенкевич

Аннотация

На протяжении более десяти лет возрождение городов становится все более важным элементом политики местного развития во всем Европейском Союзе. Регенерация городов является проблемой для градостроителей и архитекторов, а также для экономистов и социологов (Šafránková, 2005). Общественное участие как включение местного сообщества в процесс принятия решений является ключевым элементом возрождения. Приоритетом является процесс участия, который позволяет всем заинтересованным сторонам быть услышанными, чтобы выявить существующие проблемы и указать решения. Это важно в контексте деятельности по ревитализации, поскольку правильный диагноз потребностей местного сообщества позволяет более эффективно противодействовать выявленным проблемам (Kulig, Miśkowiec, Ogórek, 2018). Цель статьи состоит в том, чтобы проанализировать и представить результаты внедрения модели управления ревитализацией на основе участия на примере города Леова в Молдове. Проведенные мероприятия стали результатом реализации международного проекта исследований и внедрения, который получил финансирование в рамках польской программы сотрудничества в области развития Министерства иностранных дел Республики Польша.

Ключевые слова: ревитализация, общественное участие, развитие города, местное развитие, программа ревитализации.

Введение

В словаре польского языка PWN 1995 г. слово «участие» определяется как «участие в затратах, расходах; вовлеченность, участво-

вание, причастность» (Słownik języka polskiego, 1995). Однако вслед за Ежи Хауснером мы можем предположить, что общественное участие означает включение граждан в управлении делами сообщества, членами которого они являются. В широком смысле общественное участие составляет основу гражданского общества, члены которого добровольно участвуют в общественной деятельности. В более узком смысле этот термин означает публично-правовое партнерство муниципального самоуправления и жителей, направленное на осуществление действий для местного развития (Рейнор, 1978).

Адаптируя эту концепцию к нашим соображениям, мы можем определить участие как вовлеченность, связанную с процессом, в котором две или более сторон сотрудничают в подготовке планов, реализации намерений и принятии решений. Применительно к коммунам/муниципальным образованиям это проявляется в выражении мнений и оценки по поводу действий, предпринимаемых властями коммун, через институты муниципальных референдумов, публичных дебатов и встреч с жителями, на которых обсуждаются текущие проблемы. Это направление включает в себя работы и общественные консультации по стратегии развития. Частым инструментом изучения потребностей и мнений жителей является проведение опроса. Участие общины является необходимым фактором для реализации задач общин, связанных с инвестициями, направленными на улучшение условий жизни. Имеется в виду, например, строительство систем канализации, водопровода, очистных сооружений и т. д. Есть, например, необходимость софинансирования вложений населения или хотя бы согласия на строительные работы на их приусадебных участках (Rachwalski, Betkiewicz, 2000).

Проявления общественного участия в местном самоуправлении

Включение представителей местного сообщества в процесс осуществления власти может принимать различные формы и также по-разному понимается. Существует пять наиболее популярных определений общественного участия, ранжированных с точки зрения участия сообщества в принятии решений. К ним относятся: 1) информирование сообщества о том, что мы делаем, собираемся или решили. В этом случае получатель ведет себя пассивно и мы не ожи-

даем от него ничего, кроме возможного использования полученной информации на практике; 2) получение информации о потребностях, точках зрения, предпочтениях. При этом мы используем различные методы исследования потребностей членов местного сообщества; 3) получение одобрения, принятие нашего решения как своего собственного как можно большим количеством людей. В этой ситуации мы ожидаем, что эти люди будут следовать установленным правилам, творчески применять предложенные правила, а также верить и идентифицировать себя с поставленными целями; 4) сотрудничество, которое проявляется в участии в разработке плана, обмене информацией и постановке целей, вплоть до активного участия, партнерства, например, в реализации стратегии; 5) место для восходящих инициатив, осуществляемых совместно сообществами и органами местного самоуправления (Rachwalski, Betkiewicz, 2000).

Согласно Длугошу и Выгнаньскому, в основе идеи гражданского участия лежит предположение о том, что огромное количество хороших идей для решения общественных проблем возникает вне администрации, потому что чиновники администрации и граждане обладают наибольшими знаниями об источниках социальных проблем и о практическом функционировании программ, которые администрация реализует, пытаясь их решить. Участие внешних по отношению к администрации субъектов в деятельности по программированию позволяет избежать ошибок. Следовательно, общественное участие может иметь различные измерения:

- коллективистский (коллективный) – все, кто может быть затронут решением, должны иметь равный доступ к процессу принятия решения,
- индивидуалистический – люди как личности могут участвовать и принимать решения о выборе социальных услуг, которыми они хотят пользоваться,
- целостный (всеобъемлющий) – способ принятия решений побуждает людей мыслить с точки зрения общего блага или общих интересов,
- конкретный – то, как принимаются решения, побуждает людей думать с точки зрения конкретных интересов (Długosz, Wygnański, 2005).

Следует придерживаться тезиса авторов о том, что общественное участие может быть обязательным или добровольным для администрации. Наиболее распространенными формами консультаций являются: комитеты и консультативные группы, созданные в офисах, консультационные документы, неформальные личные контакты на политическом уровне. Власти сотрудничают с так называемыми тематическими сетями, заинтересованными сообществами, т.е. неправительственными организациями, экспертными группами и профессиональными ассоциациями, заинтересованными в форме данного регулирования или программы.

Роль местных властей в сотрудничестве с этими «рыхлыми коалициями» состоит в том, чтобы направить процесс обсуждения таким образом, чтобы получить их максимальный вклад в правильное решение, и в то же время контролировать процесс принятия решения, чтобы он не был «заблокирован» из-за большого количества участников. Основными инструментами общественного участия являются: общественные слушания, дискуссионные встречи с местными сообществами, процедуры подачи жалоб, местные гражданские консультативные советы, «теледемократия», то есть использование электронных средств передачи информации, подача комментариев к документам (Długosz, Wygnański, 2005). Важным инструментом общественного участия с вовлечением неправительственных организаций в польском местном самоуправлении является использование формальных методов сотрудничества между местным самоуправлением и представителями третьего сектора в соответствии с Законом 2003 г. о деятельности общественно-полезных организаций и волонтеров. Работа.

В своей классической категоризации общественного участия С. Лэнгтон выделил две отдельные категории, среди прочих: публичное действие и общественное участие (Langton, 1978). Публичная деятельность – это вид участия в регулировании общественных дел, инициированный и контролируемый гражданами с целью оказания влияния на решения, принимаемые представителями органов государственной власти или избирателями. С другой стороны, вовлечение граждан — это, по Лэнгтону, категория общественного участия, включающая в себя действия, инициируемые и контролируемые органами государственной власти, предпринимаемые с целью обеспечения воз-

можного консенсуса, поддержки и благосклонности граждан к вырабатываемым решениям. Эти мероприятия осуществляются в ходе выполнения уставных административных или управленческих задач, поэтому они должны быть спланированы и организованы. По словам Анны Олех, недостатком обеих конкретных стратегий участия является то, что они не охватывают все типы факторов, обуславливающих участие общественности. Поэтому автор указывает на возможность существования третьей стратегии, комплексной стратегии, которая сочетала бы в себе черты двух рассмотренных ранее, и базовым элементом которой является достижение местными политическими сообществами столь желаемого сегодня состояния, а определяется как расширение прав и возможностей сообщества (Olech, 2013).

Формы, механизмы и условия эффективного гражданского участия в местном сообществе

На разных этапах процесса местного самоуправления должны использоваться различные формы и механизмы гражданского участия. Основными формами являются: 1) обмен информацией, знаниями и опытом, 2) консультации, 3) участие в принятии решений, 4) участие в реализации общественных задач, вытекающих из принятых решений, 5) участие в контроле за выполнением принятые решения. По мнению Томаша Шиманека, одни из этих форм тесно связаны с этапами подготовки и реализации публичных решений, другие носят универсальный характер и являются основой гражданского участия на каждом этапе планирования и реализации этих решений. Такое универсальное применение – это, прежде всего, обмен информацией, без которого невозможны другие формы участия, а также консультации, т.е. возможность представления голоса граждан, что и составляет суть гражданского участия. Принятие решений касается в первую очередь стадии принятия разработанных программ или стратегий к реализации, но важные решения могут приниматься и на стадии диагностики социальных проблем, реализации программы или ее оценки (Schimanek, 2015). Томаш Шиманек подчеркивает, что вышеупомянутые формы участия могут быть реализованы посредством различных типов механизмов. К наиболее важным из них относятся: 1) обмен информацией, знаниями

и опытом; 2) жалобы и обращения жителей, информация в СМИ; 3) информационные собрания жителей, время работы советников или органов исполнительной власти, семинары, конференции, обучение жителей, совместные рабочие бригады, интернет-чаты, сайты социальных сетей; 4) консультации, через возможность подачи жителями жалоб и заявлений, консультационные книги, имеющиеся в офисах, встречи с жителями или общественными организациями, опросы жителей посредством анкетирования, комментариев к проектам программ или стратегий, общественных слушаний; 5) на этапе принятия решения: предложение новых решений или внесение изменений гражданами; 6) делегирование принятия решений гражданам или их организациям – формы референдума; 7) на этапе реализации решения – передача реализации задач, в том числе по оказанию государственных услуг гражданам (Schimanek, 2015). Эва Боричка подчеркивает необходимость соблюдения условий участия, чтобы иметь положительный эффект для единицы местного самоуправления. К числу этих условий относятся навыки, мотивация, предоставление возможностей, приглашение к участию и результаты участия. Навыки (умение делать) — это ресурсы знаний и навыков, необходимые для проведения и вовлечения в процессе участия. Речь идет о знании процедур, умении формулировать собственную позицию, говорить, писать письма, комментарии, пользоваться Интернетом и т. д. Другими словами, участники процесса участия должны знать процедуры, уметь высказываться, представлять письменные Комментарии. Мотивация (нравиться) – это в основном чувство связи, отождествления жителей с городом, идентичности, которые сильно влияют на готовность жителей участвовать в процессе участия. Это чувство принадлежности к сообществу, доверие членов сообщества формируют готовность к сотрудничеству, мотивируют к участию и совместным действиям. Возможность – это условия, которые позволяют гражданам включаться в процессе участия. Этот процесс чаще всего происходит при участии групп поддержки и организаций. Поэтому необходимо наличие, например, неправительственных организаций и сети учреждений. В связи с этим местные власти должны поощрять и поддерживать эти типы организаций для активного включения в процессе участия. Приглашение к участию (попросили) – это приглашение и мобилизация жителей к активному вовлечению со сторо-

ны органов местного самоуправления. Местные власти должны мотивировать и давать жителям возможность выражать свое мнение. Что важно в этом аспекте, так это открытость и гибкость политических и административных систем, которые должны использовать различные формы участия. Эффекты участия (отвеченные) – это убеждение местного сообщества, ощущение участников этого процесса в том, что мнения, высказанные ранее и сейчас, действительно учитывались и учитываются при принятии решений. Чтобы создать и поддерживать доверие к процессу участия, органы местного самоуправления должны объяснить, почему они приняли то или иное решение, какие аргументы возобладали и почему (Boryczka, 2016; Sadowy, 2011).

Социальное участие в процессе создания пространственной политики и ревитализации

Пространственная политика является важным направлением, на котором осуществляется современная деятельность по ревитализации городов. Доминика Мушиньская-Елешинская справедливо считает, что пространство является общим благом, каждый должен иметь к нему равный доступ и в то же время влиять на его формирование вокруг себя (Muszyńska-Jeleszyńska, 2015).

В пространственном планировании участие общества особенно важно, поскольку общественные интересы определяются разными группами с разными потребностями. В демократических сообществах общественное участие должно играть главную роль уже на этапе планирования, чтобы сформулированная концепция пространственного развития отвечала потребностям и ожиданиям жителей. Одной из целей правильно понятого общественного участия в процессе планирования общественного пространства является создание наиболее благоприятного развития данной территории. Форма и вид современного городского пространства должны быть согласованы в соответствии с принципами устойчивого развития, а также реальными и законными социальными интересами, между интересами инвестора и общественным благом (Muszyńska-Jeleszyńska, 2015).

Также стоит подчеркнуть тезис Пшемыслава Садуры и Дороты Олько о том, что роль консультаций по инвестициям в сфере территориального управления, включая ревитализацию, не ограничива-

ется выяснением мнений жителей о данной инвестиции. Выработка общего видения инвестиций — лишь одна из целей таких проектов. Авторы выделяют следующие функции партиципаторных методов пространственного планирования: 1) артикуляция/узнавание потребностей жителей, связанных с окружающим пространством; 2) разрешение конфликтов и предотвращение протестов; 3) активизация и просвещение местного сообщества; 4) интеграция местного сообщества (Sadura, Olko, 2014).

Общественные консультации необходимы в процессе местного территориального планирования и планируемой ревитализации общественного пространства, а также в социальной сфере, поскольку очень важно общественное и инвесторское принятие предлагаемых планировочных решений. Правильно проведенное общественное участие поможет найти оптимальные планировочные решения. Некоторые подчеркивают, что стоимость консультационных услуг может быть проблемой в этом процессе. Однако следует отметить, что из-за отсутствия общественного участия и неприятия определенных планировочных решений стоимость, например, непродуманных проектов может быть непропорционально выше (Czekiel, Świtalska, 2017).

Детерминанты партиципаторного характера возрождения городов в Польше и Молдове

Польша

Правовые условия общественного участия в процессе управления ревитализацией отражены в Законе об ревитализации от 9 октября 2015 года. Согласно ст. 5 настоящего Закона общественное участие включает в себя подготовку, проведение и оценку ревитализации таким образом, чтобы обеспечить активное участие заинтересованных сторон, в том числе посредством участия в общественных консультациях и в работе Комитета ревитализации. В указанном нормативном акте определяются цели, которые должны быть достигнуты посредством совместной деятельности на каждом этапе процесса ревитализации, т.е. подготовки, проведения и оценки ревитализации. Они заключаются, в частности, в: 1) знакомстве с потребностями и ожиданиями заинтересованных сторон и стремлении к соответствию

запланированных мероприятий этим потребностям и ожиданиям; 2) проведение информационно-просветительских мероприятий, адресованных заинтересованным сторонам, о процессе активизации, в том числе о сущности, целях, принципах активизации, вытекающих из Закона, и о ходе этого процесса; 3) инициирование, обеспечение и поддержка деятельности, направленной на развитие диалога между заинтересованными сторонами и их интеграцию вокруг активизации деятельности; 4) обеспечение участия заинтересованных сторон в подготовке документов по ревитализации, в частности коммунальной программы ревитализации; 5) поддержка инициатив, направленных на расширение участия заинтересованных сторон в подготовке и реализации муниципальной программы ревитализации; 6) обеспечение возможности заинтересованным сторонам высказать свое мнение во время подготовки, проведения и оценки ревитализации (Ustawa o rewitalizacji, 2015 г.).

Глава муниципального образования, мэр или президент города несет ответственность за проведение консультаций с общественностью. О начале общественных консультаций и формах, в которых они будут проводиться, сообщается не позднее, чем за 7 дней до даты их проведения, способом, обеспечивающим участие максимально широкого круга заинтересованных лиц, не менее чем путем объявления, оглашения способом, принятым в данной коммуне, и объявлением на веб-сайте муниципального образования в Бюллетене общественной информации. Формами общественных консультаций в соответствии с Законом о ревитализации являются: 1) сбор замечаний в бумажной или электронной форме, в том числе с помощью средств электронной связи, в частности электронной почты или форм, размещенных на веб-сайте гмины в Бюллетене общественной информации; 2) встречи, дебаты, мастер-классы, ознакомительные прогулки, опросы, интервью, использование репрезентативных групп или сбор устных замечаний. Встречи и дебаты также могут проводиться посредством дистанционной связи, обеспечивающей одновременную передачу изображения и звука. Опросы и интервью также могут проводиться посредством дистанционной связи.

Упомянутый закон также регулирует принципы создания и деятельности Комитета по ревитализации, который в соответствии со ст. 7 является форумом для сотрудничества и диалога между заин-

тересованными сторонами и властями муниципального образования по вопросам, связанным с подготовкой, проведением и оценкой ревитализации, и выполняет функцию формирования мнений и консультаций для главы муниципального образования, мэра или президента города. Разрешается создавать отдельные комитеты по ревитализации для определенных подзон ревитализации (Ustawa o rewitalizacji, 2015 г.).

Нынешний способ активизации в соответствии с Законом направлен на укрепление способности муниципальных образований создавать механизмы общественного участия (Kulig, Miśkowiec, Ogórek, 2018).

Молдова

Правила разработки программ ревитализации и партиципативного характера этих мероприятий не имеют законодательной базы, как в Польше. Они изложены в документах, составляющих министерские рекомендации на 2017 и 2020 годы. Стоит отметить, что данные рекомендации были разработаны в сотрудничестве с государственными партнерами и экспертными сообществами Польши в рамках текущих международных проектов. В соответствии с молдавскими рекомендациями по разработке программ ревитализации участие общественности включает в себя подготовку, реализацию и оценку ревитализации таким образом, чтобы обеспечить активное участие заинтересованных сторон, в том числе посредством участия в консультациях с общественностью. Это включает в себя, в частности: 1) знание потребностей и ожиданий заинтересованных сторон и стремление обеспечить согласованность планируемой деятельности с этими потребностями и ожиданиями; 2) проведение информационно-просветительских мероприятий, адресованных заинтересованным лицам, относительно процесса ревитализации с акцентированием внимания на сущности, целях и принципах активизации, вытекающих из закона, а также о завершении этого процесса; 3) инициирование, содействие и поддержка деятельности, направленной на развитие диалога между заинтересованными сторонами и их интеграцию вокруг активизации деятельности; 4) обеспечение участия заинтересованных сторон в подготовке документов по ревитализации, в частности программы ревитализации коммуны; 5) поддержка

инициатив, направленных на расширение участия заинтересованных сторон в подготовке и реализации программы возрождения коммуны; 6) предоставление заинтересованным сторонам возможности выразить свое мнение во время подготовки, реализации и оценки ревитализации.

Важным документом, формируемым в процессе общественного участия, является план коммуникации. Это документ, в котором перечислены все действующие лица и отношения между ними, риски, о которых должен знать каждый действующий субъект, вопросы, требующие решения некоторых действующих лиц, и каналы, по которым субъекты должны постоянно информироваться. Коммуникационный план должен быть представлен заинтересованным сторонам для консультации (Line directoare privind revitalizarea cityă в Республике Молдова, 2017 г.).

В свою очередь, рекомендации 2020 года описывают принципы гражданского участия на этапе реализации программы. Участие граждан в этапе реализации программы является важным элементом успеха процесса ревитализации. Программа ревитализации должна установить общие принципы участия и указать важные механизмы принятия решений, а также процедуры участия. В дополнение к общественным консультациям по проектам, предложенным властями, в программе также должны быть созданы механизмы, направленные на поощрение заинтересованных сторон к их собственным инициативам, но, прежде всего, к участию в реальных мероприятиях по возрождению города. Руководство предлагает различные виды деятельности по взаимодействию с заинтересованными сторонами на этапе реализации программы. К ним относятся: 1) Конкурсы на получение мини-грантов для микрорайонов на обустройство дворов, окрестностей домов, в которых они проживают, организацию мероприятий, объединяющих и активизирующих жителей; 2) Конкурсы на получение грантов для общественных организаций для реализации проектов или мероприятий по возрождению в соответствии с целями программы возрождения городов – конкурс может быть направлен на то, чтобы вдохновить организации на более творческий подход и расширить влияние проекта (например, путем введения коммерческого аспекта, что окажет финансовую поддержку проекту); 3) Программы информирования и активизации предпри-

нимателей и владельцев недвижимости, чтобы убедить их в том, что положительные изменения в их недвижимости/бизнесе принесут еще лучшие результаты, когда они присоединятся к этой деятельности, например, за счет ремонта здания, в котором они работают, или дезинфекции прилегающей территории; 4) Побуждение предпринимателей к действиям с социальной ответственностью (т.н. Corporate Social Responsibility) – в смысле ведения общественно полезной деятельности (или спонсорства) (часто аргументом для занятия такой деятельностью для предпринимателя является видение наличия хотя бы косвенного преимущества, например, создание положительного корпоративного имиджа, создание пула будущих клиентов и т. д.) (Ghid Privind Revitalizarea Urban à Pentru Oraș Ele Din Republica Moldova, 2020).

Партиципаторный характер Программы возрождения города Леова

Партиципаторная модель управления ревитализацией города Леова в Молдове была реализована в связи с реализацией международного проекта „«Наша Леова». Внедрение модели совместного управления возрождением города Леова в Молдове". Основная цель проекта заключается в разработке и реализации концепции возрождения города Леова в Молдове с участием местных сообществ на основе польского опыта. Основным продуктом проекта станет разработка Программы возрождения города Леова. Предполагается, что реализация запланированных мероприятий и получаемые от них выгоды положительно скажутся на качестве жизни жителей и повысят участие представителей общественного, социального и экономического секторов в управлении городским пространством, в отдельных районах, требующих вмешательства. В рамках проекта было поставлено несколько конкретных задач: 1) повышение квалификации и приобретение практических знаний представителями органов местного самоуправления в Молдове в области разработки и реализации совместной модели ревитализации городских территорий; 2) получение практических знаний и ознакомление с передовым опытом и современными решениями в области проектов ревитализации участниками ознакомительных поездок в Польшу; 3) межсекто-

ральная интеграция местных сообществ города Леова для разработки и реализации программы ревитализации территорий, требующих вмешательства; 4) повышение институционального потенциала органов местного самоуправления в развитии городского пространства на основе более широкого вовлечения местного сообщества; 5) создание инструментов поддержки управления городом и противодействия неблагоприятным социально-экономическим явлениям посредством разработки и реализации программы ревитализации города Леова.

В некоторых молдавских городах до сих пор были реализованы проекты, направленные на разработку программ ревитализации, в основном через Фонд солидарности ЛП. Город Леова не имел возможности воспользоваться поддержкой этой организации.

Критерии отбора территорий, требующих ревитализации, изложены в ст. 47 сек. 1 Регламента Комиссии (ЕС) № 1828/2006. По их мнению, кризисная зона должна соответствовать как минимум трем из следующих критериев: а) высокий уровень бедности и изоляции; б) высокий уровень длительной безработицы; в) неблагоприятные демографические тенденции; г) низкий уровень образования, явный дефицит навыков и отсев из школы; д) высокий уровень преступности и правонарушений; е) особо высокая степень деградации окружающей среды; ж) низкий уровень деловой активности; з) большое количество иммигрантов, этнических групп и меньшинств или беженцев и) сравнительно низкий уровень жилищного фонда; й) низкий уровень энергоэффективности зданий. Следует добавить, что предварительные анализы проблемных зон города Леова подтвердили наличие большинства критериев выявления кризисных зон.

Основные проблемы развития, выявленные в городе Леова, включены в Стратегию развития на 2021-2026 годы (Стратегия развития города Леова, 2021). Большинство проблем города относится к сфере технической и социальной инфраструктуры, жилищного строительства, обращения с отходами и пространственного развития. К проблемам в этой сфере относятся: высокая степень износа многоквартирных домов (протекающие крыши, устаревшие инженерные сети); запущенные здания, находящиеся в процессе деградации; низкая энергоэффективность уличного освещения; неблагоустроенный городской парк; недостаточное количество мест для отдыха; неблагоприятные демографические изменения; неиспользованный

потенциал промышленных площадей; энергоэффективность зданий. Проблемой, ослабляющей эффективное управление городом, является слабое взаимодействие местного сообщества, бизнеса, неправительственных организаций и органов местного самоуправления. Это приводит к снижению эффективности местных органов власти и зачастую к неприятию принимаемых решений.

В ответ на вышеуказанные проблемные условия партнеры проекта и местное самоуправление города Леова предприняли шаги для разработки решений, которые: 1) позволят внедрить новые инструменты местной политики в городе Леова в области включения жителей и общественных партнеров в процессе возрождения; 2) будут основываться на устойчивом, систематическом сотрудничестве между государственным, общественным и частным секторами; 3) будут стремиться к реализации государственных услуг с учетом универсального дизайна и конкретных потребностей труднодоступных получателей, в том числе инвалидов; 4) будут учитывать местный потенциал, а также общественные и культурные ресурсы; 5) будут учитывать решения ревитализации, применяемые в аналогичных городах Польши; 6) можно будет реализовать в других городах Молдовы.

Основанием для принятия мер по проекту послужило заключение договора о партнерстве между основным заявителем – Фондом «Центр местного развития» и местным самоуправлением города Леова в Молдове и, с польской стороны, Институтом политических наук и управления факультета политических наук Университета Марии Кюри-Склодовской. Проект был реализован благодаря финансовой поддержке Министерства иностранных дел Республики Польша в рамках польского сотрудничества в области развития. В рамках проекта было запланировано несколько мероприятий, реализация которых должна была способствовать достижению основной цели проекта. К ним относятся: 1) Конференция по запуску проекта в Кишиневе; 2) Дистанционное обучение представителей местной администрации на тему «Управление ревитализацией и вовлечение местного сообщества в реализацию программ ревитализации»; 3) Учебный визит в Польшу для представителей местного самоуправления города Леова; 4) Совместные семинары по разработке «Программы ревитализации Леовы»; 5) Разработка документа «Програм-

ма ревитализации города Леова»; 6) Разработка «Руководства по внедрению модели совместного управления восстановлением городов» для органов местного самоуправления в Молдове; 7) Организация научно-практической международной дистанционной конференции в Люблине и Кишиневе на тему «Роль государственного управления в управлении возрождением городов. Опыт Польши и Молдовы».

Процесс внедрения партиципаторной модели управления ревитализацией в городе Леова был инициирован мэром города, который издал распоряжение о начале работы по разработке Программы ревитализации и назначении членов Координационного комитета, непосредственно ответственных за проводимые мероприятия в связи с этим в городе. Важным инструментом, с привлечением представителей местного сообщества города с самого начала, стала организация конференции, открывающей реализацию проекта и информирующей о процессе разработки программы и правилах участия местного сообщества в его реализации, создании и внедрении. В конференции приняли участие пятьдесят представителей муниципальной власти и сообщества Леовы, представители бизнеса и неправительственных организаций, участвовавших в создании программы, а также местных и региональных СМИ. Конференция также стала возможностью для продвижения целей проекта и ожидаемых эффектов по всей стране.

Вторым важным проектным мероприятием, как для самой программы ревитализации, так и для подчеркивания ее партиципаторного характера, было проведение дистанционного тренинга для представителей местного самоуправления города Леова на тему «Управление ревитализацией и вовлечение местного сообщества в реализацию программы ревитализации».

Цель тренинга состояла в том, чтобы ознакомить участников с организационными и существенными проблемами, с которыми сталкиваются лица, ответственные за управление реализацией программы ревитализации, и представить практические решения и способы решения этих проблем. Осознание того, что реализация программы ревитализации – это динамичный процесс, который не ограничивается только выполнением того, что написано в программе, и требует от всех участников гибкости, творчества и готовности к сотрудничеству и диалогу. Участники тренинга узнали о формальных условиях реализации программ ревитализации на примере Польши. Тренинг

также послужил источником вдохновения для разработки программы ревитализации во время ее реализации, привлечения новых партнеров и постоянного повышения их эффективности и результативности. В ходе тренинга обсуждались вопросы, связанные с: идеей и принципами разработки и реализации программы ревитализации; управление процессом реализации ревитализации, в том числе в контексте разделения задач и сотрудничества между заинтересованными сторонами. Также были обсуждены принципы общественного участия, вовлечения заинтересованных сторон, создания партнерства для возрождения города, а также сотрудничество со СМИ, что имеет большое значение. В ходе тренинга также обсуждались: условия, связанные с мониторингом, отчетностью и оценкой программы ревитализации; вопросы, связанные с подготовкой проектов ревитализации, их согласованием и взаимодополняемостью, а также включением местного сообщества и консультационных элементов инвестиционного процесса. Последним пунктом программы обучения стала презентация отечественных и зарубежных примеров деятельности в области реализации программ ревитализации. В связи с тем, что эффективное участие в процессе формулирования и реализации задач городской ревитализации требует соответствующих знаний и осведомленности заинтересованных сторон, тренинг стал отличной возможностью для достижения такого эффекта.

Совместный характер процесса разработки Программы ревитализации города Леова также проявился в использовании Интернет-инструментов. Результаты каждого этапа работы публиковались на сайте мэрии Леова и на специально созданном в рамках проекта портале. Ключевым элементом программы, который был предметом, среди прочего, онлайн-консультаций, был анализ, связанный с определением деградированных территорий и территорий для ревитализации в городе Леова. Количественный анализ включал описание социально-экономического положения города на основе собранных статистических данных в следующих сферах: социальной, экономической, экологической, функционально-пространственной и инфраструктурной. В результате проведенного количественного и качественного анализа выяснилось, что в список деградированных территорий в городе Леова входят 3 зоны: Суд (Тигичяну); Вест и Ноу (Роза). С учетом критериев количества жителей района

– не более 30% жителей и не более 20% площади – из обозначенных деградированных территорий в г. Леова были выбраны 2 подрайона ревитализации: Подрайон I – Суд (Тигичэну) и подрайон II – Вест. Содержащаяся на веб-сайте информация, касающаяся подробного разъяснения методики и пути определения территорий, подлежащих ревитализации, оказалась очень полезной для местного сообщества, которое получило четкое и объективное сообщение по этому поводу. В результате проведенных консультаций на данном этапе не было высказано возражений относительно результатов проведенных анализов, что означает, что местное сообщество приняло результаты этого анализа.

На веб-сайте мэрии также размещены предварительные описания проектов, подлежащих ревитализации, что дает жителям возможность ознакомиться с представленными предложениями по активизации деятельности.

Ключевым этапом, с точки зрения определения целей и результатов программы ревитализации в партиципаторной форме, стало проведение интерактивных семинаров, совмещенных с ознакомительной прогулкой. Консультационный семинар проходил в городе Леова. Основной задачей семинара была разработка основных элементов будущей программы возрождения города Леова. В семинаре приняли участие представители местного сообщества, представляющие государственный, общественный и частный секторы. Участники семинара вошли в состав Консультативной комиссии, которая занималась выявлением факторов, существующих в обозначенных направлениях ревитализации, которые являются основой для формулирования целей и проектов. Семинары в основном были посвящены выявлению ключевых проблем и потенциалов территорий, предназначенных для ревитализации в следующих сферах: социальной, экономической, экологической, пространственно-функциональной и инфраструктурной. На основе анализа проблем, проведенного методом групповой работы, были предложены цели развития, а также видение и миссия развития. Во второй день семинара представители Координационного комитета и другие местные лидеры приняли участие в ознакомительной прогулке, которая прошла на территории двух зон, выбранных в качестве зон ревитализации. Прогулку вели два эксперта из Польши. Во время прогулки внимание уделялось местам,

требующим особого вмешательства. Также обсуждались социальные и экономические последствия зданий в плохом техническом состоянии. Прогулка послужила отличной основой для формулирования проектов ревитализации на следующем этапе.

Последним этапом в процессе разработки Программы ревитализации города Леова стали общественные консультации по проекту документа Программы, которые проходили в форме онлайн-консультаций и общественных слушаний. Проект программы был рассмотрен на заседании горсовета. На этом этапе особую роль сыграли советники города Леова, которые имели возможность прокомментировать предположения проектов ревитализации. Их комментарии были включены в документ. Высказанные мнения местного сообщества касались не только вопросов, связанных с целями или проектами ревитализации, но и важных вопросов реализации, мониторинга и обновления программы ревитализации.

Стоит отметить, что представители Координационного комитета активно участвовали в процессе общественных консультаций, которые принимали различные формы, и организовали несколько своих встреч и обсудили результаты отдельных этапов и частей программы.

Резюме

Внедрение партиципаторной модели управления возрождением городов в стране с небольшим опытом децентрализации и все еще слабо развитой местной демократией – непростая задача. Зачастую местное сообщество настороженно относится к подобным инициативам, а главное, не привыкло участвовать в градостроительных проектах и совместно решать общественные дела. В случае с городом Леова все было существенно иначе. Как представители городской власти, так и местные лидеры активно участвовали в предложенных им мероприятиях, продуктивно способствуя эффективному достижению результатов, связанных с внедрением системы ревитализации. Возможно, этому содействовал ознакомительный визит в Польшу, который состоялся в рамках проекта. Группа из 17 представителей местного самоуправления города Леова посетила несколько городов Люблинского воеводства, чтобы ознакомиться с реализуемыми там проектами ревитализации. Участники ознакомительного визита

имели возможность ознакомиться со всеми этапами деятельности по ревитализации, а также с эффектами совместной деятельности, которая принимала различные формы. Следует сказать, что ознакомительная поездка, организованная в рамках проекта, принесла очень конкретные результаты, способствующие достижению еще более высоких достижений, связанных с внедрением модели управления ревитализацией на основе участия в городе Леова.

Библиография

Boryczka E., (2016) *Partycypacja społeczna*, [w:] *Ekomiasto # Społeczeństwo. Zrównoważony, inteligentny i partycypacyjny rozwój miasta*, red. A. Nowakowska, Z. Przygodzki, A. Rzeńca, Łódź, s. 117-121.

Czekiel-Świtalska E., (2017) *Konsultacje społeczne w planowaniu miejscowym – wybrane zagadnienia*, „Przestrzeń i Forma", s. 326.

Długosz D., Wygnański J. J., (2005) *Obywatele współdecydują*, Warszawa, s. 13.

R. Ryś, A. Brzozowy, J. Kadłubowski, A. Stefanita, G. Pragert, I. Malai, *Ghid Privind Revitalizarea Urban Ă Pentru Oraş Ele Din Republica Moldova*, Varşovia/Chişinău 2020, http://adrnord.md/public/files/documente/GHIDUL_FINAL_de_Revitalizare.pdf.

Górniak J., Kołdras S., Mazur S., Paszkowska R., (1999) *Komunikacja i partycypacja społeczna*, red. J. Hausner, Kraków, s. 41.

Horsman A., Raynor R., (1978) *Citizen Participation in Local Area Planning: Two Vancouver Cases*, [w:] *Vancouver: Western Metropolis*, red. L.J. Evenden, „Western Geographical Series", vol. 16.

Kulig M., Miśkowiec M., Ogórek P., (2018) *Proces partycypacji społecznej w rewitalizacji na obszarach wiejskich – studium przypadku gminy Olkusz*, „Studia Obszarów Wiejskich", t. 49, s. 27 i nast.

Langton S., (1978) *What is Citizen Participation?*, [w:] *Citizen Participation in America: Esseys on the State of the Art*, red. S. Langton, Lexington.

Linii directoare privind revitalizarea urbană în Republica Moldova, (2017) Ministerul Agriculturii, Dezvoltării Regionale şi Mediului al Republicii Moldova, http://www.adrgagauzia.md/public/files/Linii_directoare_privind_revitalizarea_urban_in_Republica_Moldova.pdf.

Maczyński J., (1996) *Partycypacja w podejmowaniu decyzji*, Warszawa.

Mendel T., (2002) *Partycypacja w zarządzaniu współczesnymi organizacjami*, Poznań.
Muszyńska-Jeleszyńska D., (2015) *Znaczenie konsultacji społecznych w procesach rewitalizacji obszarów miejskich*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny", rok LXXVII, z. 1, s. 258-259.
Olech A., (2013) *Partycypacja publiczna w praktyce. Dwa modele zwiększania uczestnictwa mieszkańców w podejmowaniu decyzji*, „Instytut Spraw Publicznych", Warszawa, s. 18-21.
Rachwalski P., Betkiewicz W., Izdebska M., (2000) *Powiat obywatelski: partycypacja społeczna w powiecie*, red. P. Rachwalski, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa, s. 35.
Sadowy K., (2011) *Zobowiązania z Aalborg jako model współdziałania w gospodarowaniu przestrzenią*, „Rocznik Żyrardowski", t. IX, s. 250-256.
Sadura P., Olko D., (2014) *Interwencja socjologiczna jako odpowiedź na kryzys miasta. Studium przypadku konsultacji w sprawie modernizacji ul. Kawęczyńskiej w Warszawie*, „Studia Regionalne i Lokalne" nr 3(57), s. 99-100.
Šafránková J., (2005) *Urban Revitalization and Possibilities of Public Participation*, „Teka Kom. Arch. Urb. Stud. Krajobr. – OL PAN", s. 95-103.
Schimanek T., (2015) *Partycypacja obywatelska w społeczności lokalnej*, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa, s. 17-20.
Słownik języka polskiego, (1995) red. M. Szymczak, t. II, Warszawa s. 585.
Strategia Rozwoju Miasta Leova, https://primarialeova.md/wp-content/uploads/sites/10/2021/08/Strategia-de-dezvoltare-socio-economic%c4%83-a-or.-Leova-2021-2026.pdf, 19.11.2022.
Ustawa o rewitalizacji z 9 października 2015 roku, Dz. U. 2021, poz. 485.

Первые годы городской ревитализации в Молдове – выводы из оценки

Александра Ядах-Сепиоло
Александра Ковальская

Резюме

Цель статьи – представить выводы из оценки метода поддержки и функционирования системы ревитализации городов в Республике Молдова в 2017-2020 гг. В статье используется содержание неопубликованного оценочного отчета по заказу Министерства фондов развития и региональной политики Республики Польша. В исследовании использовались несколько исследовательских методов и техник, в том числе анализ имеющихся данных, экспертный анализ, методика индивидуального глубинного интервью и SWOT-анализ. Выводы исследования представлены в отношении восьми критериев, организующих содержание отчета. Анализ позволил сформулировать рекомендации относительно дальнейшего развития системы ревитализации городов Молдовы.

Ключевые слова: города, ревитализация, Республика Молдова, Польская помощь развитию, оценка, система

Введение

В 2021 году Институт развития городов и регионов по заказу Министерства фондов развития и региональной политики провел оценочное исследование системы ревитализации в Республике Молдова при софинансировании Польской помощи развитию Министерства иностранных дел Республики Польша. Масштабный трансфер знаний и практики, позволивший построить систему с нуля всего за несколько лет, стал возможен благодаря проекту, реализованному при поддержке Польской помощи развитию Министерства иностранных дел Республики Польши Министерством фондов развития

и региональной политики с 2016 года «Поддержка администрации Молдовы в реализации Национальной стратегии регионального развития Молдовы на 2016-2020 годы в области городской политики и городского развития». Цель поддержки заключалась в том, чтобы помочь администрации Молдовы в построении системы ревитализации, понимаемой как современный инструмент регионального развития, служащий для повышения эффективности региональной политики путем создания и тестирования новых инструментов в области ревитализации на основе польского опыта и методологии.

Целью исследования было оценить метод поддержки и функционирования системы ревитализации городов в Республике Молдова в 2017-2020 гг. и сформулировать выводы и рекомендации относительно ее дальнейшего функционирования. Анализ основывался на восьми исследовательских критериях: адекватность предлагаемых решений, наличие инструментов реализации, долговечность системы, влияние мероприятий по ревитализации, эффективность системы, удобство использования принятых решений, экономическая эффективность системы ревитализации и целостность системы. Статья основана на результатах, собранных в исследовательском отчете. В первой части представлено описание методологии исследования, а в следующей – выводы, полученные в результате анализа по вышеуказанным критериям. Статья завершается кратким изложением основных выводов и рекомендаций исследования.

Методология оценочных исследований

Оценка текущего метода поддержки и функционирования системы ревитализации городов в Республике Молдова в 2017-2020 годах потребовала использования ряда качественных методов и способов исследования. Концепция исследования была основана на восьми исследовательских критериях, таких как: адекватность, доступность, долговечность, влияние мероприятий по ревитализации на решение проблем, эффективность и полезность системы, рентабельность системы ревитализации и согласованность.

Первый исследовательский критерий – адекватность применяемых решений – был направлен на проверку социальных потребностей и приоритетов развития, обозначенных в программах ревита-

лизации, применительно к положениям стратегических документов национального и регионального уровня (особенно в Руководящих принципах ревитализации городов в Республика Молдова). В качестве еще одного критерия, которым была доступность, были проверены и затем оценены инструменты реализации и финансовые механизмы в программах восстановления городов. Также была проанализирована степень осведомленности отдельных общин об использовании этих инструментов. Третий критерий, долговечность, позволил оценить долговечность результатов реализации программ активизации и их институционализации с учетом организационно-правовых структур, финансирования, управления, а также участия субъектов извне от общественности. Исследование в рамках критерия воздействия мероприятий по активизации позволило верифицировать обозначенные в программах активизации социальные проблемы применительно к положениям стратегических документов на национальном и региональном уровне, а также оценить масштаб влияния реализованных мероприятий на эти проблемы.

Другим критерием исследования была эффективность системы, которая заключалась в проверке реализации принципа партнерства и участия в реализации программ и функционировании Консультативных комитетов, оценке эффективности механизмов и инструментов активизации, а также оценке эффективности вмешательства, предполагаемые в программах ревитализации в отношении отдельных направлений, в которых они были реализованы, предусмотренных действий и в отношении диагностированных проблем на этапе обозначения зоны ревитализации. Критерий полезности принятых решений позволил выявить сильные и слабые стороны действующей системы поддержки ревитализации, оценить гибкость системы на всех уровнях управления (правительство, регионы, гмины), институциональную способность гмин программировать активизации и проведения комплексных мероприятий по активизации, а также проверки масштабов использования потенциала внешних партнеров организаций в программировании мероприятий по активизации и проведении совместных мероприятий.

Благодаря критерию экономической эффективности системы ревитализации затраты на разработку программ ревитализации и полученные результаты в плане финансов (задействованные сред-

ства), материальных (полученная продукция) и желаемых изменений (результаты в соответствии с целями программы) и расходы на долевые мероприятия с эффектами в виде проектов, реализуемых негосударственными субъектами, в том числе с привлечением негосударственных средств.

Последним критерием исследования была согласованность. По этому критерию оценивалось гармоничное функционирование системы активизации с учетом организационных и правовых структур, финансирования, управления и участия субъектов вне государственного сектора, а также оценивались связи с дополнительными государственными политиками на национальном уровне.

Каждый из перечисленных критериев исследования, входящих в объем исследования, анализировался как синтез нескольких исследовательских методов и приемов. Методы и приемы, которые использовались в исследовании, включали кабинетное исследование, экспертный анализ, методику индивидуального глубинного интервью и SWOT-анализ. Благодаря экспертному анализу были отобраны города, наиболее соответствующие предположениям выборки. Выбранные города: 1) относятся к ревитализации с убеждением как к инструменту изменения ситуации в городе, или 2) относятся к ревитализации только как к способу сбора средств на помощь. Для исследования были выбраны следующие города: Бельцы, Каушаны, Чимишлия, Единцы, Яловены, Унгены, Сороки, Окница, Вулканешть, Резина, Комрат, Штефан-Водэ, Сынжерей, Бричаны, Страшены, Дрокия, Чадыр-Лунга, Оргеев, Кагул. На следующем этапе анализа была использована методика глубинного интервью, которая является одной из базовых техник качественного исследования. Его целью было получение конкретной информации по заданной теме и подробных мнений респондентов.

Адекватность применяемых решений

В последние годы ревитализация в Молдове стала частью национальной градостроительной политики, вписываясь в парадигму устойчивого развития. Она была включена в Национальную стратегию регионального развития на 2016-2020 годы (Naționale de Dezvoltare Regională pentru ani 2016-2020), которая является доку-

ментом центрального уровня. В 2019 году также были разработаны Руководящие принципы ревитализации городов в Республике Молдова (Linii directoare privind revitalizarea urbană în Republica Moldova), которые составляют правовую основу ревитализации в Молдове. Руководство предназначено для оказания поддержки местным органам власти, ассоциациям, НПО и другим заинтересованным сторонам в укреплении их потенциала в процессе реализации политики регионального развития посредством восстановления городов.

Общие положения, касающиеся диагностики области ревитализации и разработки программ ревитализации городов, содержащиеся в Руководстве, были расширены и детализированы в рабочем документе, которым является Руководство по ревитализации городов Молдовы (Ghid Privind Revitalizarea Urbană Pentru Oraşele Din Republica Moldova, 2022), созданный польскими специалистами. Он содержит принципы создания программ ревитализации городов, основанные на польском опыте, связанном с ревитализацией.

Унификация правил и методики поведения в процессе ревитализации способствовала принятию мер, более адекватных реальным потребностям жителей и других заинтересованных лиц районов ревитализации. Это видно на примере созданных к настоящему времени программ ревитализации городов. Разрабатываемые Программы ревитализации городов ориентированы, прежде всего, на проблемы социальной сферы, что является основанием для квалификации территорий как находящихся в кризисном состоянии.

Доступность

Важную роль в процессе ревитализации и адаптации деятельности к местным потребностям играют фасилитаторы, которые поддерживают города и сообщества в реализации Программ ревитализации городов, в оживлении и сотрудничестве между жителями, обучении и консультировании по различным вопросам, связанным с ревитализацией. Фасилитаторы нужны, особенно в самом начале, чтобы инициировать диалог между различными субъектами и заинтересованными сторонами и шаг за шагом реализовывать запланированные действия.

Включение сообщества на каждом этапе процесса активизации способствует лучшей адаптации реализуемых мероприятий к реальным потребностям и возможностям партнеров. Респонденты также отметили, что, хотя деятельность в социальной сфере была очень заметной, конкретных решений в экономической сфере не было. Хотя знания о финансовых механизмах достаточно обширны, на практике использование различных источников финансирования проектов ревитализации, обусловленное наличием в Молдове различных доноров, весьма скромно. Это связано с двумя причинами: во-первых, у большинства городов нет возможности для привлечения инвестиций, во-вторых, стратегии доноров не всегда соответствуют национальной политике и реальным потребностям молдавских городов. Хорошим примером является Резина, которая получила финансирование от словацкой помощи, потому что у нее есть Муниципальная программа возрождения, а идея проекта возрождения, который нуждается в финансовой поддержке, была хорошо задокументирована и запланирована в стратегическом документе на уровне города. Другими словами, разработка подробных Программ ревитализации городов означает дополнительные возможности для финансирования проектов и мероприятий по ревитализации.

Эффекты поддержки и технической помощи значительны. Эти мероприятия помогли бенефициарам узнать, что такое процесс ревитализации, ознакомиться с терминами, связанными с ним, понять специфику процесса и увидеть, какой эффект приносит ревитализация в польских городах. Ознакомительные визиты были важным элементом. Получатели помощи, видя результаты польской деятельности, были более заинтересованы в реализации подобных инициатив в молдавских городах.

Действия, предпринятые на уровне системной поддержки, также могут принести эффекты, не имеющие непосредственного отношения к проектам, реализуемым городами в зоне ревитализации. В интервью одним из упомянутых эффектов такого типа было создание Национальной сети возрождения городов (NURN – National Urban Revitalisation Network). Существование NURN оказывает положительное влияние на деятельность, проводимую в городах, поскольку позволяет обмениваться практическими решениями, информацией и знаниями между более и менее опытными городами. Города, кото-

рые уже реализовали такие проекты, выступают в этом процессе в качестве посредников и наставников для новых городских центров, а агентства регионального развития предоставляют необходимую экспертизу.

Долговечность

До недавнего времени система городской ревитализации в Республике Молдова находилась в пилотной фазе, но сейчас она достигла уровня институционализации – в новой системе ревитализации уточнена роль Министерства и Агентства регионального развития, а создана новая структура Министерства (после реорганизации). Чего не хватает и требует изменений, так это конкретного определения взаимоотношений и разделения задач между агентствами регионального развития и местными публичными администрациями.

Решения по ревитализации, предлагаемые партнерам, носят системный характер. Подготовка к созданию системы была спланирована, продумана и основана на анализе ряда показателей. Разработанные Методические рекомендации представляют собой организующий все мероприятия документ, являющийся «инструкцией» для городов в процессе ревитализации. Программы возрождения городов в сочетании с финансированием из структурных фондов, вкладом местного населения и включением и участием граждан образуют систему, которую следует поддерживать. По этой причине министерство решило обеспечить устойчивость политики и финансирование ревитализации из KFRR (Национальный фонд регионального развития).

Для того, чтобы система была устойчивой и чтобы можно было продолжать деятельность по активизации в ближайшие годы (после завершения запланированных в настоящее время проектов), необходимо сотрудничество и участие различных групп заинтересованных сторон, включая предприятия и неправительственные организации.

Влияние деятельности по ревитализации на решение проблем молдавских городов

Осуществление ревитализации в рамках функционирующей системы способствовало улучшению местных условий жизни на деградированных территориях. Социальное участие, постановка и описание проблем данной области и выявление различных возможных решений обеспечили лучшую диагностику социальных проблем, вовлеченность и разделение ответственности, а также лучшее распределение ресурсов. Однако во многих городах программы ревитализации и реализованные мероприятия способствовали лишь частичному решению проблем из-за ограниченных финансовых ресурсов.

Предпринимаемые оздоровительные мероприятия должны воздействовать на ранее диагностированные проблемы, но часто бывает так, что в ходе их проведения проявляются непреднамеренные эффекты, как положительные, так и отрицательные.

Предпринятые мероприятия по активизации также имели мультипликативный эффект. Примером может служить город Унгены, где реализованный процесс возрождения побудил местное сообщество к еще большему участию. После модернизации городской канализации и благоустройства заброшенных территорий жители мобилизовались на ремонт фонтана и колодца. Жители понимали, что именно они должны заботиться о пространстве рядом с местом жительства. В некоторых городах были созданы местные инициативные группы, в которых активно участвовали жители. Их участие, информирование о потребностях и идеях оказали положительное влияние на процесс активизации. Вовлечение людей, живущих в данном районе, в деятельность по ревитализации также повышает их чувство ответственности за поддержание результатов обновленной инфраструктуры или других предпринятых вмешательств. Часть мероприятий по ревитализации реализована в рамках бюджета гражданских инициатив и волонтерской деятельности.

Эффективность и полезность мероприятий по ревитализации

Большинство пилотных мероприятий, предпринятых на оживляемых территориях, принесли ожидаемые результаты, в первую оче-

редь в области инфраструктуры и социальной сферы. Представители опрошенных городов перечислили мероприятия, связанные в основном с улучшением инфраструктуры: ремонт дорог, строительство канализационных систем, установка уличного освещения и ремонт зданий. Однако необходимо планировать эффективные действия и поддержку, связанную с экономическим аспектом. У тех, кто отвечает за реализацию мероприятий по ревитализации в молдавских городах, нет конкретных инструментов для поддержки экономического сектора в наиболее деградировавших частях города.

На эффективность действий положительно влияет открытость городов к применению конкретных принципов, методологий и схем мероприятий по ревитализации и их соблюдение. Безусловно эффективным механизмом является также постоянный диалог и обмен наблюдениями между заинтересованными сторонами и партнерами в процессе активизации. Некоторые города, в свою очередь, сообщали о проблеме «слишком активного» отношения жителей – горожане имеют много идей и ожиданий относительно процесса ревитализации и ожидают быстрых результатов от действий, чего не всегда удается добиться. Для того чтобы предпринятые меры были действительно эффективными, необходима постоянная проверка потребностей и ожиданий заинтересованных сторон активизации деятельности. Поэтому общественные консультации должны быть включены в число эффективных инструментов ревитализации в молдавских городах.

Другими инструментами, положительно влияющими на эффективность действий, являются консультативные комитеты и программы возрождения городов. Благодаря Комитетам можно было регулярно обсуждать предпринятые действия, искать решения и анализировать результаты. Однако в некоторых городах поддержание активности Комитета оказалось сложной задачей. Программы возрождения городов были оценены как функциональные и оперативные инструменты, которые на основе надежных данных и подкрепленных соответствующей методологией являются эффективным инструментом для улучшения условий жизни в молдавских городах. Проблемой во время создания Программы возрождения городов было отсутствие актуальных статистических данных на уровне города.

Финансовые ресурсы, которые можно направить на возрождение молдавских городов, ограничены. Это слабость системы ревитализации и барьер для более сложных вмешательств в области ревитализации, которые требуют больших финансовых затрат. Местные органы власти в основном используют средства из местных бюджетов, Национального фонда регионального развития, региональных фондов, Международного фонда солидарности и гражданского бюджета. Несколько городов получили финансирование в рамках Глобального экологического фонда (ГЭФ) для проектов с экологическим компонентом (Окница, Унгены, Бельцы) и в рамках программы EU4Moldova (Унгены, Кагул). Отсутствует диверсификация источников финансирования и поддержки со стороны других иностранных доноров и частных организаций. Кроме того, стоит распространить софинансирование мероприятий по ревитализации не только на субсидии, но и на кредитные и возвратные средства, которые в настоящее время не используются в молдавской модели ревитализации.

Экономическая эффективность системы ревитализации

В рамках существующей поддержки внедрения и функционирования системы ревитализации городов Республики Молдова был проведен ряд мероприятий, таких как: создание национальной нормативно-правовой базы (Руководство по ревитализации) и методологической базы (Руководство по возрождению молдавских городов), создание местной правовой базы (программы возрождения городов), реализация пилотных проектов по возрождению в отдельных молдавских городах, повышение квалификации и институционального потенциала на центральном, региональном и местном уровнях государственного управления и укрепление местных сообществ и развитие местной демократии посредством различных форм общественного участия.

Вопреки первоначальным предположениям, местные органы власти располагали достаточными финансовыми возможностями для проведения основных мероприятий по возрождению и нуждались лишь в небольшой поддержке в этом отношении. По данным Агентства регионального развития, понесенные затраты были сбалансированы с достигнутыми результатами, а предпринятые действия

были связаны с конкретными возможностями и ресурсами на местном уровне. В случае крупных проектов (свыше 500 000 евро) стоит использовать поэтапный подход в реализации мероприятий. Основным источником финансирования процесса активизации являются местные бюджеты городов и средства, полученные от внешних партнеров (доноров).

Необходимо на постоянной основе информировать жителей о расходовании средств на ревитализацию и размере отчислений из отдельных источников. Часть жителей не осведомлена о подготовленном бюджете, фактически понесенных расходах и эффектах от мероприятий, в основном из-за низкой прозрачности расходования средств городскими властями.

Экономическая эффективность большинства проектов была удовлетворительной, и со временем появляются идеи для дальнейших улучшений и действий, а ограниченный бюджет тормозит дальнейшие этапы активизации и развития. Необходимо увеличить средства, направляемые на ревитализацию, и диверсифицировать источники финансирования для обеспечения устойчивого развития города и эффективности ревитализационных мероприятий в долгосрочной перспективе. Очень важно определить новые источники финансирования, которые до сих пор не использовались.

Согласованность системы ревитализации

Осуществление процесса ревитализации в Республике Молдова, борющейся с рядом проблем и имеющей значительные потребности в ревитализации, было и остается серьезной проблемой. Благодаря интенсивной деятельности и сотрудничеству администрации разных уровней удалось создать основы системы активизации с последовательными принципами национальной и местной политики. Документы дополнены партиципаторным подходом к процессу, обеспечивающим участие горожан и других заинтересованных сторон активизации. Такой подход обеспечивает согласованность деятельности с реальными потребностями и ожиданиями бенефициаров деятельности по возрождению.

Концепция возрождения дополняет другие стратегии на национальном уровне. Ревитализация соответствует целям таких докумен-

тов, как Национальная стратегия регионального развития на 2016-2020 годы или Национальная программа развития городов-полюсов роста в Республике Молдова. Хотя политика возрождения городов является частью политики регионального развития, необходимо определить, как процесс возрождения будет интегрироваться с развитием на региональном уровне и каково будет его воздействие в региональном масштабе.

Резюме

Целью исследования было оценить текущий метод поддержки и функционирования системы ревитализации городов в Республике Молдова в 2017-2020 гг., а также сформулировать выводы и рекомендации относительно ее дальнейшего функционирования. Проведенный анализ и оценка системы были направлены на проверку того, соответствуют ли предпринятые мероприятия по ревитализации потребностям молдавских городов и были ли они адаптированы к местному контексту. Благодаря анализу удалось определить дальнейшие направления развития, сформулировав соответствующие выводы и предложив рекомендации.

В отношении нормативно-правовой базы рекомендовано сохранить существующую систему регулирования и дополнить Методические рекомендации и Методическое пособие правилами контроля и оценки предпринимаемых действий и принятия решений по актуализации программы ревитализации. Также было рекомендовано отслеживать несколько выбранных показателей, отражающих специфику планируемого вмешательства.

Оценка показала сильные и слабые стороны системы внедрения и управления. Первая проблема заключается в его краткосрочном характере. Таким образом, перспективу мероприятий по ревитализации в муниципальных программах ревитализации следует постепенно продлевать на срок более 3 лет. Рекомендовано срочно начать работу по совершенствованию статистических баз данных на уровне городов в части внутригородского разнообразия и повышения доступности данных.

Что касается принципов финансирования ревитализации, было рекомендовано сохранить поддержку ревитализации со стороны Национального фонда регионального развития (КФРР), облегчить

доступ к финансированию для малых и средних городов, определив диапазоны сумм для трех категорий городов в условиях размера (малые, средние и крупные города) и расширить софинансирование мероприятий по ревитализации не только на субсидии, но и на кредиты и возвратные средства. Софинансирование из Национального фонда развития должно предоставляться только проектам, которые имеют социально-экономическую составляющую, запланированную для финансирования из других источников (например, грант Фонда солидарности PL).

Необходимо построить сеть городов и распространять передовой опыт. Мероприятия по поддержке должны быть продолжены в приоритетном порядке в городах, которые уже участвуют в программе, чтобы обеспечить непрерывность их проектов и гарантировать, что мероприятия будут завершены с ожидаемыми результатами. Рекомендуется постепенно расширять список городов, входящих в Национальную сеть возрождения и развития городов (NURN), с целью активизации обмена опытом и передовыми разработками, особенно за счет включения городов, которые в настоящее время не вовлечены в процесс, имеют мало знаний об активизации и значительных потребностях в этом отношении. Необходимы и личные встречи, благодаря которым усиливается эффект нетворкинга и сближения представителей городов.

Библиография

Linii directoare privind revitalizarea urbană in Republica Moldova, (2019) Ministerstwo Rolnictwa, Rozwoju Regionalnego i Środowiska Republiki Mołdawii, MRRRŚ, https://madrm.gov.md/ro/file/1956, 20.11.2022.

Operational manual on how to use the means of the National Fund for Regional Development, Operational manual, 2020, approved by Decision of the National Council for Coordinating Regional Development no. 17/20 of August 4th 2020.

Ryś R., Brzozowy A., Stefanita A., Pragert G., Malai I., (2020) *Guide to urban revitalization for the cities of the Republic of Moldova*, Warsaw-Chișinău; wersja rumuńska: *Ghid privind revitalizarea urbană pentru orașele din Republica Moldova*, Varșovia/Chișinău 2020, http://adrnord.md/public/files/documente/GHIDUL_FINAL_de_Revitalizare.pdf, 20.11.2022.

Noty a autorach

Glinka Kamil, dr, adiunkt w Zakładzie Systemów Politycznych i Administracyjnych, Instytut Politologii, Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Wrocławski, Wrocław.

Gross-Gołacka Elwira, prof. UW dr hab., Katedra Teorii Organizacji i Zarządzania, Wydział Zarządzania Uniwersytet Warszawski, Warszawa.

Jadach-Sepioło Aleksandra, dr, Zastępca Dyrektora Instytutu Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa.

Kowalska Aleksandra, mgr inż., Zakład Mieszkalnictwa i Odnowy Miast, Instytut Rozwoju Miast i Regionów, Warszawa.

Kuć-Czajkowska Katarzyna, dr hab., adiunkt w Katedrze Administracji Publicznej, Instytut Nauk o Polityce i Administracji, Wydział Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

Makoś Ewelina, mgr, doktorantka Szkoły Doktorskiej Nauk Społecznych, Instytut Nauk o Polityce i Administracji, Wydział Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin.

Sidor Monika, dr, adiunkt w Katedrze Administracji Publicznej, Instytut Nauk o Polityce i Administracji, Wydział Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, **Lublin.**

Sienkiewicz Mariusz W., prof. UMCS dr hab., Katedra Administracji Publicznej, Instytut Nauki o Polityce i Administracji, Wydział Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin. Prezes Fundacji Centrum Rozwoju Lokalnego.

Wasil Justyna, dr, adiunkt w Katedrze Administracji Publicznej, Instytut Nauk o Polityce i Administracji, Wydział Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, **Lublin.**

Włodarski Leszek, mgr, Burmistrz Łęcznej, kadencja 2018-2023.

Ziętek Agnieszka, dr, adiunkt w Katedrze Administracji Publicznej, Instytut Nauk o Polityce i Administracji, Wydział Politologii i Dziennikarstwa Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, **Lublin.**

ISBN 978-83-7847-828-7

Projekt: „Nasza Leova". Wdrożenie modelu partycypacyjnego zarządzania rewitalizacją miasta Leova w Mołdawii

polska pomoc

Projekt współfinansowany w ramach polskiej współpracy rozwojowej Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP

Główny wykonawca projektu

FUNDACJA CENTRUM ROZWOJU LOKALNEGO www.rozwojlokalny.pl

Partnerzy

UMCS INSTYTUT NAUK O POLITYCE I ADMINISTRACJI

Publikacja wyraża wyłącznie poglądy autorów i nie może być utożsamiana z oficjalnym stanowiskiem Ministerstwa Spraw Zagranicznych RP